

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний, Науковий
і Літературний місячник

12

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний,
науковий і літературний
місячник

Видає

Українська Інформаційна Служба
Передплатний індекс – 74173

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scholarly & Literary
Journal

*Published monthly by
The Ukrainian Information
Service Ltd.*

ISSN: 0042-9422

Реєстраційне свідоцтво – серія KB № 1693

Головний редактор – Степан Олесків
Заступник головного редактора – Лариса Йолкіна
Адміністратор в Україні – Микола Кузів

Редакційна колегія:

Іван Білас, Степан Галамай, Ярослав Дашкевич, Григорій Дем'ян, Ілля Дмитрів,
Віталій Дончик, Святослав Караванський, Сергій Квіт, Омелян Коваль,
Володимир Косик, Омелян Кушпета, Любомир Наконечний, Василь Олесків,
Володимир Погребенник, Анатолій Погрібний, Тарас Салига, Володимир Сергійчук,
Петро Цимбалістий, Микола Шатилів.

Редакція і адміністрація

01034 м. Київ, вул. Ярославів вал, 9, пом. 5, 6
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Great Britain

Телефони: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: 020 7607 6266

Факс: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: 020 7607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають поглядам Редакційної колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати матеріали і виправляти мову. За достовірність надрукованих матеріалів відповідальність несуть автори. Надіслані матеріали редакція не рецензує і не повертає. Листування з читачами та авторами – тільки на сторінках журналу.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 2000 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Україна	14 грн. 40 коп.	7 грн. 20 коп.	1 грн. 20 коп.
Австралія	100 дол.	60 дол.	10 дол.
Австрія	900 шіл.	500 шіл.	100 шіл.
Аргентина	50 дол.	30 дол.	5 дол.
Бельгія	2.500 б. фр.	1.300 б. фр.	300 б. фр.
Велика Британія	ф.40.00	ф.23.00	ф.4.00
Канада	100 дол.	60 дол.	10 дол.
США	85 дол.	50 дол.	8 дол.
Німеччина	150 н. м.	80 н. м.	15 н. м.
Франція	450 фр.	250 фр.	40 фр.
Швеція	600 кор.	300 кор.	50 кор.

В інших країнах – рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед безпосередньо на адресу адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні або на адреси наших представників.

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Зміст

Про авторів	2
Х Великий Збір ОУН	
Програма діяльності ОУН на період між Х-ХІ Великими Зборами	3
Мирослав Побратим. Ситуація в Україні та завдання ОУН	7
<i>Михайло Сіроманець, Віталій Чорноморець.</i> Українська націоналістична молодь і діяльність ОУН	18
Постанови Х Великого Збору ОУН	
• Економічні проблеми України	23
• Екологічні проблеми України	25
Сучасні проблеми	
<i>Михайло Требін.</i> Армія та виконавча влада: проблеми взаємодії	31
<i>Валерій Сніжко.</i> Здоров'я народу та довкілля	40
<i>Микола Вербовий.</i> Кінець другого тисячоліття позначений небувалим в історії новітньої України політичним скандалом	50
Наука	
<i>Андрій Гошуляк.</i> Перше соборне представництво українського народу	58
<i>Олександр Потилчак.</i> До питання про періодизацію Другої світової війни на теренах України	67
З історії боротьби ОУН-УПА	
<i>Василь Галаса.</i> Світлій пам'яті Осипа Дяківа-«Горнового» (1921-1950)	71
Культура	
<i>Олесь Янчук.</i> Свободі віддане життя	78
<i>Роман Горак.</i> Отець Малецький	83
<i>Оксана Яковина.</i> Онтологічні риси літературного барокко в Україні (Проблема духовного і тілесного)	93
<i>Микола Шатилов.</i> Чи потрібна Україні «Свобода»?	101
Література	
<i>Іван Подолець.</i> Очі, задивлені в «Гомона»	110
Огляди, рецензії	
<i>Ігор Кічак.</i> Велике баламутство	115
Посмертні згадки	
бл. пам. Патріярх Мирослав Іван Кардинал Любачівський	118
сл. пам. Іван Левицький-«Лис», «Даромир»	119
Зміст «Визвольного Шляху» за 2000 рік	120

Про авторів

Михайло Требін

підполковник, кандидат філософських наук,
докторант катедри філософії Харківського
військового університету

Валерій Сніжко

Голова ВНПТ імени Миколи Міхновського,
кандидат біологічних наук, провідний
науковий співробітник Інституту психології
імени Г. Костюка АПН України

Микола Вербовий

політолог Лябораторії соціальних досліджень
Центру підтримки приватної ініціативи

Андрій Гошуляк

історик, м. Київ

Олександр Потильчак

кандидат історичних наук, викладач
НПУ імени М. П. Драгоманова

Олесь Янчук

директор Українського Чорноморського
Інституту імени Юрія Липи, м. Одеса

Микола Шатилов

журналіст, поет і письменник, м. Прага

Програма Діяльності ОУН на період між Х-ХІ Великими Зборами

Проведена до Х Великого Збору докладна аналіза теперішнього становища Української Нації і Держави та, у зв'язку з цим, подана самокритична аналіза стану і діяльності ОУН – стали основою для випрацювання нових програмних напрямних і накреслення низки тих проблем, які вимагають від членства особливої уваги та визначення пріоритетних завдань на найближчий період і перспективу.

Учасники Х Збору підтверджують, що генеральною метою національно-державницької політики, в тому числі й насамперед українського націоналізму як суспільно-політичного руху і ОУН як його авангардної і захисної сили є: «Забезпечення вільного всебічного розвитку і повного самовияву творчих духових сил нації, її могутності, багатства і добробуту». Ця генеральна мета не обмежується в часі, вона спроектована на постійний розвиток Української Нації і її сходження на дедалі вищі рівні поступу.

Діяльність ОУН якнайтісніше пов'язана з її послідовним прямуванням до зазначеної найвищої мети і визначає роль ОУН на далеку перспективу.

Десять років державної незалежності, різка демографічна зміна в Україні, з переходом переважної кількості населення від воєнного до післявоєнного покоління, а також зміни у кадровій структурі ОУН і вимога прагнути до досягнення стратегічної мети – постулює, що націоналістичний рух нині мусить оновлюватися як з погляду змісту, так і щодо кадрової та організаційної структури. Необхідно змінити ситуацію, в якій ОУН може консервовуватися як об'єднання людей, ідей та політичних способів мислення та дії однієї генерації, яку умовно звемо «воєнною».

Перед ОУН стоїть важливе завдання – перебудуватися на марші, без затримки, лише з певним сповільненням, для перегляду своїх кадрових ресурсів та визначення нових пріоритетних напрямів дії.

ОУН має за першочергові завдання:

- а) сформулювати сучасні напрямні діяльності, пов'язані з нинішнім станом нації, держави і перспективою їх розвитку та суспільною думкою;
- б) наголосити ті риси, які вирізняють ОУН від інших ідеологічних та політичних угруповань, даючи ОУН унікальну ідентичність;
- в) передбачати й прогнозувати розвиток подій, дбати про сьогоднішній, завтрашній день і майбутнє, готувати своє членство до схвалення та виконання стратегічних рішень.

У світлі окресленої генеральної мети ОУН визначає найвищі пріоритети у двох напрямках:

- а) розбудова держави і наповнення її національним змістом;

б) відродження нації і захист її інтересів.

Результати діяльності в цих двох напрямках не можемо вважати задовільними і вирішення тактичних завдань не можемо відкладати на довготермінову перспективу. Поліпшення життя Української Нації в духовному та матеріальному аспектах можливе лише шляхом завершення національно-визвольної революції, тобто шляхом кардинальних змін. На перешкоді цим змінам протягом десяти років стояли представники компартійної номенклатури, а також промислово-фінансової та національно безідейної олігархії. Не сприяли змінам і незгоди в таборі національно-державницьких сил.

Наступний етап національно-визвольної революції – це здобуття реальної політичної влади Українською Нацією, яка є господарем своєї землі, організатором-сувереном свого суспільно-політичного та економічного життя, головним носієм влади і носієм Національної Ідеї. Цей етап можна назвати етапом сходження по вертикальній драбині управлінських структур – аж до найвищої посади в державі. Це ще одна пріоритетна мета національно-державницьких сил і, в першу чергу, ОУН, як надпартійної всеукраїнської державницької сили. Поступове оволодіння нацією політичною владою у своїй державі – така передумова подальшого вдосконалення державобудови в Українській Самостійній Соборній Державі – УССД. Паралельно з цією передумовою державобудівничого сходження ставимо другу пріоритетну мету: утверджувати збереження ідентичності нації, історичної пам'яті, відроджувати фізичні і духові сили нації, її науковий і господарський потенціал, розвивати мову, культуру, національні традиції і творити нові національні цінності.

Виходячи з програмних орієнтирів попередніх Великих Зборів і зберігаючи тяглість головних напрямів політики ОУН, Х Великий Збір виділяє пріоритетні напрями дій на найближчий період і перспективу.

I. Ідеологія

1. Надалі першочерговим завданням є створення та вдосконалення націоналістичної державницької ідеології, в основу якої покладено візію Української Держави ХХІ століття, шлях її розвитку (програма діяльності ОУН у новій державі).

2. Необхідно створити творчу дійову групу аналітиків і прогнозистів націоналістичної і державницької орієнтації, організувати дискусію на ідеологічну тематику в контексті сучасного державно-політичного розвитку для внутрішніх потреб на сторінках видань ОУН та інших ЗМІ.

II. Кадрово-організаційна політика

1. Кадрові пріоритети

Проводити активну організаційну розбудову мережі ОУН в Україні, зокрема, у східних і південних регіонах та в місцях компактного проживання українців за її межами. Розбудова сітки кадрів ОУН на європейському терені сприятиме скріпленню євро-атлантичного вектора у зовнішній політиці Української Держави.

Окрему увагу приділити залученню талановитої молоді, розбудові мережі Юнацтва. Підвищити вимоги до підготовки, підбору нових кадрів та забезпечити їх ефективне використання.

2. Організаційні заходи

Створити ефективну систему освіти, виховання та вишколу з урахуванням потреб кожного з рівнів та ланок Організації.

III. Внутрішня політика

1. Продовжити зусилля для консолідації прихильних до нас національно-державницьких політичних і громадських організацій, узгоджувати й координувати спільні дії.

2. Завчасно вибирати й готувати кандидатів у депутати всіх рівнів, висуваючи їх через національно-державницькі політичні партії та об'єднання, проводити постійний контроль за цим процесом. Створити Депутатський клуб з колишніх і теперішніх депутатів усіх рівнів для роботи з удосконалення українського законодавства щодо захисту інтересів Української Нації.

3. Забезпечувати входження націоналістів в органи державної влади різних рівнів і в структури політичних суспільно-громадських організацій.

4. Правовими методами та суспільно-політичними акціями домагатися визнання ОУН-УПА воюючою стороною у Другій світовій війні за державність України.

5. Сприяти створенню громадських організацій, які будуть відроджувати та зберігати на Сході України традиції УНР, українського козацтва, українського визвольного повстанського руху 20-х років та їх лідерів.

IV. Зовнішня політика

Підтримувати ті положення зовнішньополітичної та військової доктрини українського уряду, які спрямовані на зміцнення і розбудову Української Держави та захист її національних інтересів.

V. Політика ОУН у середовищі діаспори

1. Створити окрему референтуру у справах східної діаспори для систематичної праці – створення мережі і налагодження дійового зв'язку з Україною.

2. Лобіювати державні інтереси України перед урядами і діловими колами сусідніх держав: Великої Сімки, Європейського Союзу, ГУУАМ.

3. Невтралізувати антиукраїнську пропаганду й дезінформацію про стан справ в Україні, про націоналістичний рух від недоброзичливців України.

4. Зберігати і розвивати українську культуру, освіту й релігійний обряд.

5. Допомогати східній українській діаспорі у відродженні та збереженні національних і культурних надбань, утвердженні громадянських та людських прав згідно з демократичними традиціями України і загалом цивілізованого світу.

6. Залучати до націоналістичного руху членів з-поміж четвертої хвилі еміграції з України та інших держав Центральної Європи.

VI. Інформаційний, науковий, культурно-мовний простори

1. Опанувати інформаційний простір, де посилилась російська інформаційна агресія, що є першочерговою проблемою національної безпеки. В першу чергу вимагати від владних структур України захисту інформаційного простору України від російської агресії. Створювати теле- і радіостудії. Вивчити можливості та створити радіоагентство для постачання озвучених матеріалів численним ФМ-радіостанціям. Використати можливості Веб-сторінок в Інтернеті. Використовувати акції так званої вуличної політики: пікети, походи, інформаційні столи, збирання підписів, опитування, виступи тощо.

2. Шляхом поширення правдивої інформації про український націоналістичний рух поборювати технологію напівправди, до якої вдаються недруги України.

3. Головну увагу сектора науки зосередити навколо Центру дослідження історії ОУН-УПА, який має завданням:

- інвентаризувати і подати бібліографічний опис льокальних архівів ОУН-УПА, створити Центральний архів ОУН-УПА;

- поставити на плянову основу дослідження та видання матеріалів з історії національно-визвольних змагань ОУН, УДП, УПА, УГВР. До цієї роботи залучати вчених і науковців в Україні та діаспорі.

4. На основі існуючих періодичних видань фасад ОУН в Україні та і діаспорі, після відповідного змістового та економічно-фінансового обґрунтування, створити один міжнародний всеукраїнський тижневик фахового рівня національно-державницького спрямування. □

Мирослав Побратим

Ситуація в Україні та завдання ОУН

Живемо у десяти річницю проголошення суверенності України і в дев'ятий рік відновлення незалежності нашої Батьківщини. Відновлення державності України і вслід за цим вихід її на арену світової політики належить до найважливіших історичних подій ХХ століття. Але сьогодні, не зважаючи на те, що Україна мала чи не найкращі стартові умови з-посеред національних держав, які постали на руїнах советоросійської імперії, і що за дев'ять років можна було багато зробити для утвердження незалежності – Україна опинилась у стані глибокої системної кризи, а всебічний безперешкодний розвиток нації знаходиться під загрозою. Це спонукує ще і ще раз осмислити становище України на грані світів та століть. У зв'язку з цим розглядаємо два питання:

1) стан і перспективи розвитку України;

2) роль українського націоналізму як рушійної сили поступу нації.

Правдою є те, що в початковий період після проголошення незалежності України на хвилі національного відродження були закладені наріжні підвалини державобудови: затверджено та визнано символи і формальні атрибути держави (національний гімн, прапор і герб увійшли в державне життя), створено органи державної влади, прийнято перші фундаментальні закони України, розпочато національно орієнтовану перебудову Збройних сил України, згодом було прийнято нову Конституцію України та проведено низку державотворчих заходів, у яких активну участь взяли представники національно-демократичних сил.

Можна сюди додати певні успіхи в закордонній політиці (адже незалежну Україну в короткому часі визнала більшість держав світу): нормалізацію відношень із сусідніми державами – за винятком Росії, взаємини з якою залишаються напруженими, вступ України до Ради Європи, співпрацю за програмою НАТО «Партнерство заради миру», що повинно укріпити роль України у співтоваристві націй і полегшити їй протистояння імперським домаганням Росії. Має значення і збереження в державі міжетнічного миру, хоча це досягнення годі приписувати урядовим чинникам, які роками мовчки толерують шовіністичні виступи антидержавних промосковських сил, а віднести цей мир слід на рахунок вродженої терпеливості української нації.

Поряд з цим є правдою, реальністю нашого життя, що компартійна влада на верхівка, оговтавшись від переляку після краху советоросійської імперії, прикрившись національними кольорами молодой держави, закріпилась при важелях влади й у своїх кланових інтересах повела політику гальмування, а то й саботування політичних та економічних реформ, необхідних для побудови української національної держави. Оце номенклатурне керівництво, яке дісталось Україні в спадщину від советської тоталітарної системи, будучи більше зайнятим задоволенням своїх кланових політичних, фінансових і ко-

мерційних інтересів, ніж забезпеченням стратегічних інтересів України, не зацікавлене в побудові національної держави і розвитку Української Нації. Тому процес національної державної розбудови (якщо взагалі можна тут говорити про розбудову як таку) за роки незалежності привів не до національно-культурного й економічного відродження, а до занепаду духовості і культури нації, до стагнації та краху національної економіки.

На порозі XXI століття Україну далі переслідують проблеми посиленого зубожіння населення, зростання зовнішньої та внутрішньої заборгованості, подальшої криміналізації української економіки, збереження незадовільного інвестиційного клімату для західного капіталу, обмеженості енергоресурсів, спаду виробництва. На фоні інформаційної та мовної експансії чужої українському менталітетові мас-культури посилюється занепад української національної культури, ЗМІ – преси, телебачення, книговидання.

На доказ вищесказаного можна привести скільки завгодно фактографічних і статистичних даних. Ось деякі з них, що засвідчують небезпеку національної катастрофи гуманітарної сфери в Україні. Як відомо, перед лицем виклику, який кидає людству постінформаційна або інтелектуальна психологічна революція напередодні XXI століття, вирішальне значення для розвитку кожної нації матиме не тільки володіння найновішою (політичною, військовою, економічною й ін.) інформацією та оперативними інформаційними системами. Вирішальну роль гратиме володіння і розбудова нацією власного інтелектуального потенціалу. А що маємо в Україні? За останні 5 років (по 1999) фінансування науки скоротилось у 5 разів, внаслідок зубожіння вчених має місце їх відплив за кордон, Україна фактично стала інтелектуальним інвестором інших держав: за період від 1991 до першої половини 1999 року з України в Західну та Центральну Європу, США, Канаду та інші країни виїхало на працю 6,5 тис. учених найвищої кваліфікації (академіків, професорів, докторів та кандидатів наук). Якщо врахувати, що підготовка одного вченого рівня доктора наук коштує в середньому 1,5-2 млн. доларів і триває близько 20 років, то стає зрозумілим, що від такого інтелектуального донорства Україна вже втратила 13 млрд. доларів і, що не менш важливе, можливість проведення власних наукових досліджень і розробки власних нових технологій у перспективі. А між тим, усі погодяться, що саме розвиток науки і нових технологій є тим важелем, який піднімає державу до рівня розвинутих країн світу.

Критичне становище склалося і в галузі національної освіти, котра, як і наука, фінансується за залишковим принципом. У США на потреби освіти видають 12% внутрішнього валового продукту (ВВП), а це – 30 бюджетів України. Наприкінці 1998 року в ході анкетування провідні соціологи світу ствердили, що в XXI столітті на першому місці за показниками інвестування буде «Пошук принципово нових систем освіти і виховання» (для порівняння: інвестування на боротьбу з голодом – на п'ятому місці). Ось деякі економічні показники: одна з визначальних економічних характеристик розвитку держави, а саме величина внутрішнього валового продукту, віднесена на душу населення, від 1997 по 1999 рік зменшилася з 1040 дол. до 618 дол. (для по-

рівняння: у розвинутих країнах – від 20 до 30 тис. дол.; у 6 країнах Латинської Америки – від 2,2 до 9,5 тис. дол., а в середньому – 4,6 тис. дол.); майже половина громадян має загальний дохід, нижчий (встановленої) межі малозабезпеченості – 90,7 грн. (прибл. 20 дол.); реальні доходи населення за час від 1994 по 1999 рік зменшились у 2,5 раза; у I кварталі 1999 року загальна заборгованість держави по виплаті зарплатні, пенсій та інших соціальних виплат виросла до 11 млрд. грн. (прибл. 2,4 млрд. дол.); зовнішній борг України від 1994 по 1999 рік, який ляже важким тягарем на плечі нинішнього і наступних поколінь, збільшився з 3,6 млрд. до 12,4 млрд. дол., або більше ніж у 3 рази. За роки невдалих або й імітованих реформ в Україні далеко просунулась деінтелектуалізація суспільства (як ми бачили вище), а також деіндустріалізація економіки, адже майже зовсім виведено з ладу 8 промислових галузей (зокрема, скорочення легкої промисловості у 8 разів, а електронної – понад 100 разів і т. п.). Зате на ринку України 92 відсотки імпортованих товарів, – це, звісно, не в її інтересах, а в інтересах закордонних виробників і торговців та доморослих посередників. Водночас щонайменше 20 млрд. дол., вивезених дільцями «тіньової» економіки України за кордон, успішно слугують інвестуванню економіки інших країн. Іронічно кажучи, назагал усунення України із світового ринку, як можливого конкурента, йде доволі успішно.

Окрім згаданих вище, Україна напередодні XXI століття зустрічається з низкою проблем, які несе з собою глобалізація світових процесів, виразом якої є, зокрема, зростаючий інтеграційний політичний та економічний тиск на Україну з боку могутніх держав і транснаціональних суб'єктів. Глобалізація – це і поширення по всій планеті ідей, технологій, транснаціональні переміщення капіталів, інформації, чому сприяє стрімкий розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних мереж. З другого боку, глобалізація має і свої тіньові сторони, тенденції, з якими вже тепер почала зустрічатися Україна: це міжнародні міграційні процеси (в Україні сьогодні перебуває близько 1,6 млн. нелегальних мігрантів) і міжнародний наркобізнес, що навів свої транспортно-комунікаційні коридори, проникаючи через прозорі кордони на нашу землю. Очевидно, Україні слід зважити на позитивні та негативні сторони глобалізації, яка, відомо, віддає переваги більш могутнім державам і структурам, і розробити свою, національну стратегію політики в глобалізаційних процесах.

У результаті невдалих економічних ніби-реформаторських експериментів, проведених попередніми урядами, різко знизився життєвий рівень населення, а через те і показник народжуваності, що при перевазі смертності спричинило значне скорочення чисельності громадян України: за період з 1994 до початку 1999 року вона зменшилась майже на 1,5 млн. осіб. З другого боку, тотальна бідність громадян створює загрозу деградації всіх ланок і сфер життєдіяльності суспільства. Безвідповідальні люди з керованої квазі-еліти добре знають: щоб народом було легко керувати, треба створити йому нестерпні умови існування. В умовах щоденних злиднів, беззахисності від сваволі урядовців, кримінальних елементів, при відсутності перспектив майбутнього, постійній турботі за шматок хліба і страхові за дітей злидненні люди, доведені до межі біологічного виживання, стають безвольною масою ін-

дивідів, життєві пріоритети яких обмежуються потребами їжі, одягу та даху над головою. Звідси – байдужість, зневіра, громадська апатія.

Вагома складова незалежності – можливість державних керівників приймати і втілювати в життя управлінські рішення, що забезпечують сталий ефективний і безпечний розвиток власного суспільства. В теперішніх умовах українська громадськість сподівається на новий уряд Віктора Ющенка і нове покоління патріотів-реформаторів, що може згуртуватись навколо нього.

Ще одним результатом «політики реформ» стало те, що Україна опинилась чи не в критичній фінансовій та економічній, а звідси й політичній залежності від зовнішніх і внутрішніх сил, інтереси яких не співпадають з життєвими потребами української нації. Здається, тут коментарі зайві.

В останні роки внутрішнє становище України стало характеризуватися двома тенденціями, які хоч і не нові, але почали проявлятися з усе більшою силою.

По-перше, йдеться про те, що тепер, на десятому році незалежності, розгортається безпрецедентний за масштабами та новий за формами і методами наступ русифікаторів України. Через те Наукове товариство ім. Т. Шевченка, «Просвіта» і Конгрес української інтелігенції провели 30 травня 2000 року у Львові Надзвичайні збори, присвячені проблемі функціонування української мови в Україні та забезпеченню культурно-мовних прав українства. Цей наступ на інформаційний та культурно-мовний простір України ведеться всіма можливими каналами, результатом чого в Україні стало домінування російської преси, книговидання, усе відчутніше проявляється денационалізуючий вплив російських за мовою і духом програм телебачення та мас-культури. Ця експансія російщини проводиться під патронатом наших доморослих або чужих за національністю мас-медіа олігархів, які ігнорують українськість і, фактично, працюючи проти Національної Ідеї, сприяють формуванню в Україні «п'ятої колони» сусідньої північної держави. Такий стан створює загрозу національній безпеці України та взагалі існуванню українців як нації.

У виданому після Надзвичайних зборів Зверненні новоствореного Всеукраїнського комітету захисту прав українців в Україні говориться, що сьогодні українство опинилось перед лицем небезпеки повної втрати своїх законодавчих пріоритетів у всіх ланках масової культури, в освіті, війську, в ешелонах влади та виробничій сфері. Українці нині позбавлені можливостей отримувати рідномовну інформацію та культуру з телебачення і радіо, не існує притаманний для всіх держав національний спектр газет, журналів, гине українське книговидання. Щоб його оживити, потрібне пільгове оподаткування української книги, через яке бюджет скоротився б на 18 млн. грн. на рік. І тому державні чинники з цим зволікають. У той же час російська книга, яка має пільгове оподаткування, викачує з України понад 700 млн. грн. на рік.

Чуже національним інтересам корумповане чиновництво цинічно нехтує закони і розпорядження про державну мову. Адже відомо, що Закон про мови 1989 року, а також Постанова Кабінету Міністрів від 8 вересня 1997 року щодо всебічного розвитку і функціонування української мови – досі не виконуються. А між іншим, переведення державних установ на українську мову,

згідно з Законом про мови 1989 року, мало бути закінчене ще в 1996 році, а виконання Постанови Кабінету Міністрів у цілому повинно було завершитись у поточному році, хоч досі жоден із 14-ти пунктів цієї постанови на 100 відсотків не реалізовано.

Хвиля зросійщення почала проникати і в західні області України, її культурний центр – місто Львів. Кримінальний світ налаadne свою «общепонятну» вульгарну субкультуру в барах, кафе, громадських місцях, відкрито й агресивно виявляє своє несприйняття української мови, пісні та культури. Цей живильний для антиукраїнських елементів клімат і сприяв закатуванню російськими шовіністичними молодиками українського композитора Ігоря Білозіра за захист рідної мови і пісні.

Визнаючи всю серйозність і невідкладність дій щодо захисту прав українства на рідній землі, у власній державі. Всеукраїнський комітет закликав усіх громадян вийти на загальнонаціональний пікет 27 червня, напередодні Дня Конституції. Ця акція повинна стати знаковою для українства.

Другою примітною тенденцією сучасності став вихід на політичну арену фінансової олігархії, яка, нагромадивши економічну потугу, простягнула руки до політичної влади. Знаменно, що впродовж останніх двох-трьох років державна номенклатура і бізнесові клани зуміли організаційно оформитись і утворити політичні об'єднання зі статусом партії. Такими партіями стали: номенклатурна НДП; СДПУ(о), що представляє інтереси «енергорозподільного» і посередницько-трейдерського капіталу; «Батьківщина» відомої «газової леді Ю»; «Трудова Україна» – новоутворена під патронатом фінансового магната Пінчука і чільного силовика Деркача; «Демократичний союз», створена на ґрунті об'єднання «Відродження регіонів» та з благословення і під патронатом фінансового потентата Олександра Волкова, яка репрезентує головню газо- і нафтотрейдерські кола; «Яблуко» М. Бродського – лівоолігархічного спрямування та ін.

Таким чином, на політичній арені діє новий вид партій, що представляють інтереси владно-розпорядчої держноменклатури з оточення Президента і партій бізнесово-розподільчих кіл. Нині дехто з них відкрито заявляє націонал-демократам, що ось ми, мовляв, підемо на вибори 2002 року з вашими гаслами і отримаємо перемогу. Саме ці партії, використовуючи демагогічні гасла і обіцянки та напускний, штучний демократичний, державницький імідж (аби лиш вони були привабливі для виборців), виграла минулі парламентські та президентські вибори. Хоча взагалі у багатьох спостерігачів вислід цих виборів викликає велике здивування, бо годі знайти в демократичних країнах приклад, коли вдруге прийшов до влади президент або політична сила, за правління яких настала велика економічна, а для України – системна криза. Але український виборець голосував не так за Кучму, як проти комуністів, і найважливішим результатом президентських виборів стало відсунення небезпеки комуністичного реваншу. Водночас виборцями, певною мірою опосередковано, схвалений проголошуваний Л. Кучмою (хоч не послідовно здійснюваний, поряд з поступками на користь Росії) прозахідний курс. При цьому виборчі парламентська і президентська кампанії показали,

що впливові сили в Україні структуруються не за політичним, а за кланово-номенклатурним принципом. Нація може опинитися віч-на-віч з олігархічною державою, яку ціною великих зусиль треба буде перетворити в національну державу, засновану на базі справжнього народовладдя.

Становище нації ускладнюється ще тим, що протягом останніх років проводиться свідомо, пляномірна та цілеспрямована політика руйнування національно-демократичних партій і витіснення їх на маргінес суспільного життя (про це свідчить розвал суспільного життя, розкол у партіях, утиски національно орієнтованих ЗМІ, головню – преси), що й відбилося на результатах виборів. Вислід недавнього «всенародного референдуму», поспішно проведеного після президентських виборів, не додав оптимізму, бо проходив під явним «патронатом» владних чинників у дусі «старих часів».

Які ж прогнози майбутнього України можемо зробити, виходячи з аналізи теперішньої ситуації? Узагальнення прогностичних оцінок виявляє такі сценарії майбутніх подій:

1. Песимістичний. Україна попадає у все більшу економічну і політичну залежність від північного сусіда і знову перетворюється в колонію російської неоімперії. Варіанти: у випадку відтворення СРСР – Україна стає просто географічною одиницею, колоніальною територією цього союзу; в разі приєднання України до т. зв. «слов'янського» чи інших подібних союзів, при неминучій гегемонії Москви – Україна щонайбільше збереже косметичну незалежність.

2. Індиферентний. Виникає здомінована олігархічними кланами держава Україна, але «російськомовна», «російськокультурна», при збереженні зовнішніх національних атрибутів. Олігархи зацікавлені певною мірою у збереженні держави, вигідної для їх власних потреб, але самі вони чужі Українській Національній Ідеї.

3. Оптимістичний. Україна долає системну кризу й остаточно утверджується як незалежна національна держава. Імовірні сценарії: Україна розвивається як позабалькова держава й утверджує свою державну незалежність поза ЕС і СНД (менш імовірний сценарій), або українська економіка зростає швидкими темпами і Україна, налагодивши тісні зв'язки з Центральною Європою та ЕС, за 15-20 років стає однією з ключових розвинутих європейських модерних держав.

Імовірність перетворення України в колонію Росії зменшується у зв'язку з тим, що – як показали президентські вибори й останній перерозподіл політичних сил у парламенті – комуністи, як основні промотори російської колонізації України, втрачають вагу й електорат. Хоча не можна скидати з рахунку того, що комуністи поки залишаються певною політичною силою, і того, що продовжується всебічна (економічна, інформаційна і культурна) експансія Росії в життєвий простір України та її зросійщення, окрім того, зберігається в цьому і військова присутність Росії.

Детальна оцінка ймовірності означених сценаріїв – мала б бути темою окремої розмови. Тут, однак, треба відзначити найголовніше. Враховуючи довготривалу глобальну тенденцію до самовизначення націй у теперішню епоху національних держав (і сумарний вектор взаємодії та протидії зайнятих в історичному процесі політичних сил), можна спрогнозувати, що Україна згодом

утвердить свою незалежність і увійде до кола чільних держав Європи. Звичайно, певні застереження щодо цього сценарію можуть поставати у зв'язку з ознаками виникнення олігархічної держави, які тепер спостерігаємо, але ці явища можна віднести до перехідного періоду. Саме як перехідний період окреслив IX Великий Збір ОУН сучасний етап – від проголошення незалежності держави Україна до створення справжньої, не тільки за формальними атрибутами, а за внутрішнім змістом Української Самостійної Соборної Держави.

На теперішньому перехідному етапі історії України, починаючи від проголошення суверенітету і незалежності відновленої Української Держави, перед національно-демократичними силами, державницькими й у першу чергу перед націоналістичним рухом та ОУН постали нові відповідальні завдання. Їх виконання, зокрема, пов'язане з безпосередньою участю українських націоналістів у процесах державотворення в Україні.

Як у минулому, починаючи від часів Миколи Міхновського, який сто років тому руба поставив питання про Самостійну Україну, і особливо протягом десятиліть національно-визвольної боротьби ОУН-УПА, націоналісти-революціонери завжди були і до сьогодні залишаються найбільш послідовними борцями за волю і незалежність України. Найпослідовнішими, бо де ще в ХХ столітті, крім сил українського організованого націоналізму, були політичні сили, що не тільки підняли Українську Національну Ідею як прапор визвольної боротьби, але й безпосередньо утверджували цю ідею ділом, у жертвовному змаганні. Згадаймо хоча б лише 1939 рік. Коли большевицька навала затопила західноукраїнські землі і всі українські партії чи громадські організації під її тотальним терором припинили свою діяльність, на полі бою на довгі літа залишилась одна тільки Організація Українських Націоналістів. А сьогодні? Нині, коли в програмах і діяльності чи не всіх так званих «теж демократичних» чи «теж державницьких» партій проблеми національного духово-культурного відродження ховаються за велепромовистими обіцянками економічного чуда, – лише одна ОУН та ідейно споріднені політичні партії та громадські організації відкрито і послідовно обстоюють національну ідею, ідею УССД.

Для того, щоб оцінити роль і значення українського націоналізму, як ідеологічної течії і як суспільно-політичного руху, сьогодні ми мали б прослідкувати за його зародженням, становленням і розвитком від найдавніших часів. Підкреслимо деякі, на мій погляд, знакові моменти.

1. Історія українського націоналізму розпочалася одночасно з історією української нації і джерела його коріняться у сивій давнині. Є зерно істини в давно відомих словах: «Український націоналізм зродився тоді, коли упала перша крапля крові в обороні рідної землі». Ця теза виражає націозахисну функцію українського націоналізму. Але поряд з нею йому протягом століть були (і нині є) властиві і націотворчі функції. В наш час, коли український націоналізм є єдиним до кінця відданим носієм Прометеевого вогню національної, державницької ідеї, має зростати роль і значення його націозахисної (бо нація і держава у небезпеці), і націо- та державотворчої (бо історична необхідність вимагає посилення його впливу на процеси національного відродження і державобудови) функцій.

2. У своєму розвитку український націоналізм пройшов етапи від стихійного, інстинктивного націоналізму через усвідомлений до організаційного суспільно-політичного руху. XX століття було століттям організованого українського націоналізму, зародниками якого стали «Братство Тарасівців», а більшою мірою РУП із програмою Миколи Міхновського «Самостійна Україна». Але духовним батьком українського націоналізму вважаємо Тараса Шевченка, який чи не найбільш ёмко висловив суть української національної державницької ідеї: «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля». Він указав революційний шлях визволення України; його творчість, що мала в собі заряд визвольної думки величезної сили, поклікала до боротьби покоління українських патріотів.

3. Із постановам ОУН почався якісно новий етап у розвитку як української національно-політичної думки, так і суспільно-політичного руху. Перший Конгрес Українських Націоналістів 1929 року створив першу соборну об'єднану організацію націоналістичних сил – ОУН, що діяли в Краю і на еміграції та визначив принципи ідеології, політики і стратегії ОУН. Головною метою національно-визвольної боротьби, очолюваної ОУН, визнане досягнення побудови УССД, шляхом до цієї мети – революційна боротьба, а стрижнем революційної стратегії – орієнтація на власні, національні сили. Ці постулати згодом протягом десятиліть пронизують червоною ниткою політичну думку ідеологів і стратегів українського організованого націоналізму і саму діяльність ОУН та визвольного руху.

4. Ідеологія, політична думка українського націоналізму творчо розвивались і збагачувались працею його провідних мислителів і провідників, таких як Євген Коновалець, Степан Ленкавський, Степан Бандера, Роман Шухевич, Ярослав Стецько, Петро Федун-«Полтава», Осип Дяків-«Горновий» та багато інших.

Є. Коновалець сформулював принцип системного підходу до розуміння суті національної революції. Він писав:

Національна революція – то [...] поняття ширше, ніж саботажі, терористичні акти, навіть масові відрухи чи навіть повстання. Все те – тільки засоби, яких ми не повинні [...] виключати з нашої програми, але рівночасно мусимо собі точно здавати справу, що все те, навіть разом узяте не вичерпує поняття національної революції, як руху, який повинен в основі зробити переворот, і не тільки фактичний, але й психологічний у нашому народі.

І далі Є. Коновалець уточнював: «Національна революція не повинна ставити собі за виключне завдання вибороти для українського народу державність [...] але вона повинна вже в стадії своєї підготовки переіменувати психічну структуру українського громадянства, щоб воно було здібне взяти участь у підготовці тої революції». Отже, за глибоким переконанням Є. Коновальця, метою національної революції має бути не лише досягнення державности, але й поряд з цим докорінна зміна духовости Нації.

У світі сьогодення особливу вагу має глобальна прогноза, зроблена Є. Коновальцем на Першому Конгресі Українських Націоналістів у 1929 році: «Віднова Соборної Української Держави, сама собою однозначна з ліквідацією москов-

ської імперії, як і польського історичного імперіалізму, спричинить таку докорінну перебудову цілого Сходу Європи і великої частини Азії, що це з konieczности вплине не менш глибоко і на політичний вигляд всієї решти світу...».

Ця прогноза розвиває думку Івана Франка, який ще в 1895 році, з вірою в майбутнє України, у передмові до праці Юліяна Бачинського «Ukrayina Irredenta» писав, що потреба політичної самостійности України вийде на порядок дня політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не здійсниться.

У наш час ці прогнози здійснились, і IX Великий Збір ОУН у 1996 році констатував, що «постання новітньої Української держави, закріплене Актом про державну незалежність 24 серпня 1991 року, Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 року, стало однією з найвизначніших подій XX століття, зіграло вирішальну роль у розвалі московсько-большевицької імперії – СРСР [...] і суттєво змінило геополітичну і геостратегічну обстановку в Європі на користь волелюбних народів».

5. Великий внесок у формування світоглядних основ українського націоналізму зробив Дмитро Донцов, хоч він, як відомо, і не був членом ОУН. Своїми гостро-змістовними, об'ємними працями – «Підстави нашої політики» (1921) і особливо «Націоналізм» (1926) та багатьма іншими, плідною діяльністю редактора «ЛНВ» (від 1933 року – «Вісник»), що став кузницею і трибуною цілої плеяди талановитих поетів і публіцистів – герольдів націоналістичних ідей, – Донцов немало сприяв покладенню підстав ідеологічного забезпечення українського революційного націоналізму на ранніх етапах його становлення і розвитку.

6. На теоретичному рівні великий внесок в ідеологію, політичну думку українського націоналізму зробили і Юліан Охримович, і Зенон Коссак, Юліан Вассиян, Михайло Сціборський, Дмитро Мирон-«Орлик» і згадувані вище ідеологи збройного підпілля ОУН-УПА Петро Федун-«Полтава» та Осип Дяків-«Горновий». Існує потреба й нового прочитання багатой теоретичної спадщини видатного ідеолога націоналізму Степана Ленкавського.

7. У минулому, ювілейному 1999 році, коли ми широко відзначали 90-ліття від дня народження Степана Бандери і 70-і роковини постанови ОУН, знаковою подією в українському книговидаванні стала перша в Україні публікація фундаментальної збірної праці Степана Бандери «Перспективи національної революції». Це не тільки послужить широкому ознайомленню громадськості з творами Великого Провідника, але й стане певною мірою стимулом для поглибленого дослідження його спадщини.

Роль Степана Бандери в розвитку української націоналістичної і взагалі – національної думки важко переоцінити. С. Бандера накреслив уклад позитивних ідей і вартостей українського націоналізму, поглибив концепцію власної боротьби Нації, власними силами, як єдиної реальної визвольної концепції. Декілька разів у своїх творах С. Бандера звертається до надзвичайно важливого питання консолідації національно-державницьких сил, дає оцінку ролі, значення ОУН в історичному національно-визвольному процесі, з'ясовує з погляду національних інтересів напрямки внутрішньо- і зовнішньоукраїнської політики ОУН, обґрунтовує життєву потребу національної революції як єдиного шляху до визволення і здобуття державности Нації. Квінтесенцією теоретичної творчості Степана Бандери є фундаментальна праця «Перспективи

української національно-визвольної революції». Твори Степана Бандери актуальні й до сьогодні, вони збережуть свою пізнавальну цінність і надалі.

Степан Бандера підкреслював, що першочергове завдання українських націоналістів-революціонерів. ОУН – боротьба «за визволення України, змагання за Українську Самостійну Соборну Державу, що єдина може забезпечити українському народові повну волю, всебічний свободний розвиток, добробут, соціальну справедливість і справжнє народоправство» («Слово до українських націоналістів-революціонерів...», 1948). Поряд з цим він прогнозував і дальшу перспективу, коли ця першочергова мета буде досягнута: «Тоді рацією існування і змістом діяльності ОУН буде дальша жертвенна служба Україні відданою працею і творчим змаганням за найкращі розвиток і досягнення українського народу в усіх ділянках життя, за розквіт і велич Української Держави, боротьба з усім, що стоїть цьому на перешкоді» («Слово...», 1948).

Завершенням національно-визвольної революції, наголошував Степан Бандера, має стати відбудова і закріплення УССД. А передумовою відновлення самостійного державного життя є «знищення на українських землях советської влади, її органів і силових інструментів, знищення комуністичної партії і системи, усунення з України всіх сил, які захищають російський імперіалізм і протиставляються самостійницьким змаганням» («Перспективи української національно-визвольної революції»).

Чи виповнені на сьогодні в Україні ці передумови? Коментарі зайві. Тому вкрай життєво необхідна консолідація нації на захисті власних інтересів, а то й більше – своєї державної безпеки і незалежності. В таких умовах зростає роля українського організованого націоналізму, як сили, котра завжди захищає інтереси Нації. «Організація Українських Націоналістів (революціонерів) – це визвольна політична організація, що своїм характером, своїми цілями, своїм ідейним змістом і своєю діяльністю істотно відрізняється від усіх українських партій. Вона не стає речником інтересів якоїсь окремої частини народу, не виводить своїх цілей, своєї програми з якоїсь абстрактної програми» («Слово...», 1948). Її програмова мета – УССД.

Степан Бандера наголошував, що

внутрішньоукраїнська політика Організації Українських Націоналістів є і завжди мусить бути визвольницькою, а не партійною. Тобто, вона змагає повсякчас до створення співвідношень сил і ситуацій, найкорисніших саме для успіху визвольних змагань, а не тільки для зміцнення позицій самої Організації. За цим критерієм націоналістам слід оцінювати й інші політичні сили.

Не менш актуальними є застереження Степана Бандери щодо української зовнішньої політики. Він, немовби передбачаючи сьогодення, не заперечував проти входження України в міжнародні союзи, об'єднання та бльоки, але на рівноправних основах і, зокрема, підкреслював, що «концепція про революційну перебудову чи перетворення СРСР на союз вільних держав, але так само пов'язаних [...] з перевагою чи центральним становищем Росії – такі концепції противні ідеї визволення України і їх треба до кінця усувати із української політики».

8. Доктрину української національно-визвольної революції розвинув Ярослав Стецько, який показав нерозривний (прямий і зворотній) зв'язок між революцією соціальною і національною. В цьому світлі всезагальна національно-визвольна революція уявляється як комплексний процес докорінних перетворень у сферах національної духовості і культури, соціальній та економічній сферах тощо.

Ярослав Стецько також багато праці присвятив політичним проблемам визвольної боротьби поневолених Московією народів, як довголітній Голова та ідеолог АБН. При нагоді підкреслимо, що ідею боротьби за свободу народів і людини ОУН проголосила (і почала реалізовувати) на багато років раніше, ніж його підняла на щит ООН.

9. Ідеологію, політичну думку українського націоналізму протягом десятиліть збагачували не тільки окремі чільні діячі цього руху; її розвивали творчі колективи учасників Великих Зборів ОУН. Власне, дослідження розвитку націоналістичної політичної думки у працях Великих Зборів – це ще одна тема для студій молодим науковцям.

Сьогодні Україна знаходиться на перехідному етапі існування держави. Офіційна конструктивна ідеологія державотворення, яка б виходила з Національної Ідеї, відсутня. Владні ідеологи, через притаманні їм недоліки ментальності, просто не можуть її розробити. Національна Ідея їм чужа, вона (їхніми ж зусиллями) «не спрацювала». За словами одного політолога,

керівна рать мимрить завчене з минулого і заїкається в термінах цивілізованого світу, коли треба імітувати демократизацію і реформи. Хоч відомі представники цих кіл, відкривши для себе вигоду від використання державної, національної і демократичної символіки, демагогічної правої фразеології, залюбки ними користуються. Цим вони дискредитують Національну Ідею, ідею незалежності, а з другого боку – поступово руйнують праві сили.

На порядок денний виходить нагальна потреба створення сучасної концепції Визвольно-демократичної революції, яка б включала ідеологію державотворення, основу на всезагальній Українській Національній Ідеї. І не тільки. Настав час українству підняти у наступ за власні права, як автохтонів своєї землі.

Необхідно: консолідувати національно-державницькі і національно-демократичні сили, і в першу чергу – націоналістичні; розбудувати націоналістичні структури; посилити ідеологічну, політичну і просвітницьку роботу в масах; завоювати міський культурно-мовний простір; розбудувати ідеологічне, інформаційне, організаційно-кадрове і соціально-економічне забезпечення націоналістичного руху; вести безкомпромісну активну позицію до антинаціональних дій владних чинників; тиснути на них, висувати вимоги; активізувати боротьбу за владу; просувати представників національно-демократичних сил на всі щаблі влади.

То ж до праці з кличем Миколи Міхновського: «Вперед! Бо нам на нікого сподіватися, крім як на себе, і нічого оглядатись назад!». □

Михайло Сіроманець
Віталій Чорноморець

Українська націоналістична молодь і діяльність ОУН

Хвальна Президіє! Шановні Подруги і Друзі!

Дозвольте насамперед від імени молодшої генерації українських націоналістів привітати ювілейний X Збір ОУН, що відбувається на грані двох тисячоліть, побажати плідної роботи та прийняття конструктивних, дієвих рішень. Великою мірою від прийнятих на Зборі документів залежатиме і подальший шлях, яким крокуватиме Україна в новому тисячолітті, і в цьому його велика історична місія.

ОУН із часу свого заснування завжди велику увагу приділяла молоді, готуючи її до боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу, а кращі кадри підключала до організаційної мережі. Зрештою, інакше напевне і не могло бути. Адже націоналізм – це молодість нації і саме молода генерація творила ОУН, твердо вірячи в непереможність ідей українського націоналізму. Провідник ОУН Степан Бандера писав про те, що в кожному ідеологічному чи політичному русі найважливішу роль відіграють два основні його складники: ідея і людина. Провідні ідеї і світоглядні засади творять душу, внутрішній зміст націоналістичного руху. Люди, які поширюють ідеї, творять діючий організм руху.

Ідеологія українського націоналізму пройшла випробування часом і довела свою дієвість. Тому надзвичайно важливим є досягнути в рамках організаційної праці консолідовану дію старшої і молодшої генерацій ОУН, поєднати для повноцінного життя Організації мудрість і досвід старшого покоління з енергією молодих.

Націоналістична ідеологія, в основі якої є ідея нації як найвищої органічної форми суспільства, є разом з тим ідеологією ідеалістичною. Молодь у силу своїх вікових, психологічних особливостей є теж ідеалістичною, бо сповнена оптимізму й віри. Молодь вірить у можливість перетворення існуючого світу на кращий, тобто вона готова до чину. Їй необхідно допомогти у виборі ідеалу.

ОУН запропонувала такий ідеал – здобуття Української Самостійної Соборної Держави. Тому впродовж усієї історії діяльності і боротьби ОУН кращі сили молоді вливалися в її лави. І сьогодні в цій залі є велика кількість молодих людей, що є яскравим доказом невмирущості націоналістичних ідей.

Молодь завжди стояла в авангарді визвольних змагань. Це було в 1940 роки, це було в 1990 роки, нам потрібно максимально активізувати її і тепер. Працю з молоддю я вважаю одним із пріоритетних напрямків діяльності ОУН. Адже молодь – це не тільки майбутнє, це і сучасне української держави.

Мусимо говорити реально про ті процеси і явища, що мають місце в українському суспільстві, бо об'єктивна аналіза – це половина успіху. Україна зараз

переживає політичну, соціально-економічну та духовну кризи, що відбивається, в першу чергу, на молоді. Кризові явища, спричинені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, привели до духовного зубожіння, політичної апатії, а в соціально-економічному аспекті – до зростання явного і прихованого безробіття. Значна частина молодих людей, не знайшовши можливості самореалізуватись в Україні, поїхала продавати себе як дешеву робочу силу в інші, більш економічно розвинуті країни. В країнах заходу і сходу великих темпів серед молодого українства набирають асиміляційні процеси.

Пригадаймо недавні часи українського відродження. Наприкінці 1980 років творяться масові молодіжні організації як регіонального, так і загальноукраїнського рівня. Вони стають на шлях боротьби за українську державу і є авангардними в цій боротьбі. Молодь із захопленням сприймає націоналізм. Молодіжні організації набувають масовості і популярності, проводять велику пропагандивну, політичну та вишкільну роботу, дають підготовлені кадри для націоналістичних партій та організацій, у тому числі і керівні.

Молодь радо сприймала нові й радикальні ідеї. Підносила і намагалася вирішити національні та соціальні проблеми, мала реальний і вагомий вплив на політичне життя країни.

Найвищим піком молодіжної активності була широкомасштабна і багатоплянна акція студентського голодування у жовтні 1990 року. Зараз багатьом вона видається лише епізодом української історії, але значення її надзвичайно велике, хоча значна частина студентських вимог і до сьогодні виявилась незреалізованою. І вже в незалежній українській державі Потебенько, Зленко та багато інших функціонерів обіймають ті ж самі посади, що й тоді, у часи голодування. А багато хто з колишніх большевиків, змінивши прапор, ще й піднявся вгору по службових сходах і вже навчає старих ветеранів ОУН-УПА як потрібно любити Україну. Але суть студентської революції навіть не у вимогах. Ця акція студентства зламала в людей страх перед системою. Українці зрозуміли, що можна змінити цю систему, що не така вона вже і сильна. А новітня акція, пов'язана із захопленням приміщення ЦК КПУ активістами із «Самостійної України», показала, що від комуністів з їх силою і міццю залишився тільки великий міт, і якщо б не було зацікавлення в їхньому існуванні зі сторони деяких владних та олігархічних кіл, то їхню силу можна було б підірвати остаточно. Отже, молодь готова на нестандартні кроки, молодь готова на чин. Проблема в іншому – результати цих акцій досить часто приватизовують інші, далекі від національної справи, але при грошах, впливах, інтересах, для яких Україна – це черговий бізнесовий проєкт, не менше і не більше.

Можна констатувати, що після проголошення незалежності молодіжний патріотичний рух децю пішов на спад. Цьому є декілька причин, основні з яких варто наголосити:

- 1) багатьом видалося, що головна мета боротьби вже досягнута, згас революційний запал;
- 2) багато лідерів молодіжного руху пішли безпосередньо до «великої політики», створивши (або й очоливши) нові політичні партії, взявши участь у розбудові та поповнивши їх лави;

3) у багатьох молодіжних організаціях відбулися розколи, спричинені як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками, а також розходженнями з керівництвом щодо ідеологічних засад та методів діяльності;

4) незадовільна державна політика в молодіжній галузі, економічна криза, розпорошеність молодіжних сил, розчарування в провідниках і загальна суспільна апатія та пасивність у політичному пляні не сприяли зміцненню та поширенню молодіжних структур, значна частина яких зовсім припинила своє існування або залишилася лише де-факто в особах керівників практично не існуючих організацій.

Тому початок 1900 років можна охарактеризувати як час молодіжних національно-патріотичних спілок. Контроля засобів масової інформації та фінансових потоків номенклатурно-олігархічними кланами призвела до поширення серед молоді демоліберальних впливів і створення організацій так званих «технологічних проєктів». Головна мета цих організацій – залучення коштів з різноманітних джерел та обслуговування фінансових і політичних груп. Тому говорити про масовий і незалежний молодіжний рух в Україні є проблематичним.

Слід зазначити, що останнім часом ведуться посилені спроби створити надструктури над молодіжними організаціями, котрі, за задумом деяких державних діячів, мали б об'єднувати й унапрямувати молодіжні структури. Особливо активним і показовим у цьому пляні є Український національний комітет молодіжних організацій (УНКМО), який має пряме фінансування з державного бюджету і вважає себе єдиним представником молодіжного руху і виразником інтересів молоді. На цю роль претендує і Молодіжний Парламент. На мою думку, ми повинні заактивізувати свою роботу по опануванню існуючих надструктур, навіть якщо до їхнього творення ми не мали безпосереднього відношення.

Актуальним є акцентування місця і ролі молодіжних націоналістичних сил у суспільстві. Вони повинні стати авангардною силою в молодіжному патріотичному таборі. У багатьох регіонах саме так і є, але існує чимала низка проблем. Велика увага приділялася Організацією розбудові Юнацтва ОУН, що мусить стати елітарною силою, до якої приходитимуть найкращі з-поміж націоналістичної молоді.

Юнацтво ОУН має стати кристалізатором, довкола якого буде концентруватися все активне і найкраще, що є в українській молоді, а створивши сильне ядро, центр впливатиме на довкілля, задаючи тон у діяльності інших організацій. Отже, від дієвості Юнацтва ОУН залежить значною мірою дієвість усіх молодіжних національно-патріотичних організацій. На цей час щодо праці з Юнацтвом ОУН розроблено ряд вишкільних матеріалів, апробується триступенева вишкільна модель (підготовка кандидата в Юнацтво ОУН, підготовка члена Юнацтва ОУН, підготовка провідника Юнацької сітки ОУН). На базі напрацьованих матеріалів мусить бути затверджена цілісна концепція вишкільно-виховної роботи з Юнацтвом ОУН.

Аналізуючи молодіжний націоналістичний табір, слід відмітити позитивний ефект від утворення фасадної структури ОУН та складової частини Кон-

гресу – Молодіжного Конгресу Українських Націоналістів. Він уже став вагомим фактором у молодіжному русі, провів низку резонансних акцій, розбудував структури в більшості регіонів України. Завдяки активності молодого членства ОУН зросли впливи Організації на окремі вишкільно-виховні студентські, політичні, релігійні, природоохоронні та інші організації. Твориться і консолідується молодіжне націоналістичне середовище, вишколюються нові кадри. Стає традиційним проведення вишкільних таборових зборів. Слід наголосити на цікавій закономірності, що спостерігається останнім часом. Якщо раніше потрібно було довго працювати, щоб молоду патріотично настроєну людину переконати в доцільності й потребі існування ОУН, то зараз активна молодь внутрішньо готова і досить часто сама шукає контактів із Організацією, бо розуміє потребу в ОУН, розуміє її консолідуючу місію.

Значно зросла активність молодих націоналістів у розробці ідейно-теоретичних аспектів. Молодь друкує свої матеріали насамперед у націоналістичних виданнях («Шлях Перемоги», «Визвольний Шлях», «Гроно» та інших). Але для добра націоналістичної справи необхідні масові націоналістичні газети та журнали, щоб донести нашу позицію до якнайширшого загалу. Проведено ряд молодіжних науково-теоретичних конференцій та семінарів. Високий рівень публікацій і доповідей говорить про те, що росте нове покоління ідеологів українського націоналізму.

Надалі актуальною залишається і ідеологічна боротьба, боротьба за душу молоді людини. При підготовці ідеологічних матеріалів надзвичайно важливим є не лише акцентувати увагу на славних днях минулих, але й давати бачення ОУН сучасних процесів в Україні. Молодь повинна виховуватися на героїці минулих поколінь, але усвідомлювати і сучасні завдання, що стоять перед нею.

На порозі третього тисячоліття перспектива українського націоналізму значною мірою залежить від ролі молодих. Перспектива полягає в можливості зцементувати воедино молоде націоналістичне середовище, людей однієї ідеї, одного світогляду, чи вдасться створити активну і динамічну молоду силу. Молодь – майбутнє нації, і воно буде таким, яким ми захочемо його створити. Якщо українська молодь не зможе чи не захоче створити майбутнє для себе, його вкотре створять чужинці, але не для нас.

Необхідними моментами в розбудові та утвердженні молодіжного націоналістичного руху є:

- 1) вироблення єдиної ідеологічно-світоглядкової платформи, розроблення сучасної концепції українського націоналізму, що ґрунтується на працях Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, Степана Бандери, Юрія Липи, Степана Ленкавського, Ярослава Стецька та інших наших ідеологів, з виразним акцентуванням соціального та геополітичного аспектів;

- 2) активна та різноманітна масова пропаганда націоналістичних ідей серед широкого загалу;

- 3) вплив на державу в галузі молодіжної політики, але ОУН не повинна заміняти державу;

- 4) впровадження системи національного виховання, базованої на працях кращих українських педагогів та мислителів;

5) сприяти програмі створення нових робочих місць, що рівносильно вирішенню питання економічного виживання Нації;

6) підбір і вишкіл молодого членства, формування і зміцнення провідного фахового активу Організації;

7) задіяння найактивнішого, найперспективнішого елементу української молоді до праці і вишколу в Організації, згідно інтересів, фаху, здібностей;

8) створення дієздатної мережі Юнацтва ОУН;

9) створення міжнародної Координаційної Ради молодіжних українських патріотичних організацій.

Перспективу мають молоді й активні. Виховання і вишкіл нової генерації українських націоналістів, жертовних, вольових, високоосвічених, готових заради добра України на все, – є одним із найголовніших завдань сьогодення.

Минулого не буде, буде майбутнє. Нашому поколінню випала історична Місія на грані двох епох і на межі двох світів підняти з руїн Велику Українську Державу. Будьмо готові виконати її!

Слава Україні!

Героям слава!

Постанови Х Великого Збору ОУН

Економічні проблеми України

1. Десять років незалежності були з погляду соціально-економічних перетворень в Україні роками розчарування і невикористаних можливостей. Реформи, проголошені ще за часів горбачовської політики «відкритості», надалі залишилися переважно декларативними, а в результаті соціально-економічної політики за президентства двох Леонідів та їхніх численних прем'єрів Україна остаточно збідніла, вкорінилась корупція, успадкована номенклатурно-господарними чиновниками.

2. Підхід ОУН до розв'язання соціально-економічних питань в Україні, обговорений і схвалений на двох попередніх Великих Зборах, які відбулися в період проголошеної незалежності, в основному залишається в силі. ОУН виступає за соціально-ринкову економіку з часткою державного регулювання в теперішній нелегкий перехідний період.

3. Із створенням депутатської більшості у Верховній Раді України та усуненням комуністичних сил від впливових важелів законодавчої влади уряд, на чолі з реформаторським прем'єр-міністром Віктором Ющенком, домогся перших показових результатів у стратегічно важливих і чутливих галузях народного господарства, соціального захисту населення. Однак, переважають і реформам заважають надалі первородні пороки попередньої системи, які часто зводять нанівець добрі наміри, блокують корисні ініціативи й іноді суперечать здоровому глуздові. Дотепер ще не створено єдиної національної концепції та програми стратегічного розвитку народного господарства України на майбутні десятиліття.

4. Надмірна регуляризація й державне здирництво на митницях, у податковій адміністрації та всіляких реєстраційних службах, як і відсутність ефективної підтримки з боку влади та фінансових установ, не дають розвинутися середньому і малому підприємцеві в сильну і динамічну верству, яка повинна стати льомомотивом тривалого економічного поступу всієї країни.

5. Велика приватизація в непрозорих умовах і за сприяння певних олігархічних груп може призвести до домінування чужого, зокрема російського, капіталу, що впливатиме на політичні рішення влади в Україні. Велика приватизація за допомогою закордонних інвесторів-монополістів також не повинна призвести до заморожування виробничих потужностей в Україні або до повного закриття підприємств. Невдало проведена приватизація лише поглибить тінізацію і без того вже відсуненої від бюджетного впливу економіки, що у свою чергу не дає урядові можливості виконати свої соціальні зобов'язання щодо працівників невикробничої сфери та незахищених верств населення.

6. Фінансово-кредитна і банківська системи не розвиваються як слід, вони не стали внутрішнім інвестором економіки країни. Через низьку купівельну спроможність населення господарські суб'єкти не можуть акумулювати необхідних ресурсів для власного зростання. Немає теж відповідного клімату

для розростання кредитних спілок на кооперативній основі, які могли б бути великим стимулом не тільки господарської діяльності, а й підтримки громадських ініціатив, зокрема у сфері культури, науки, спорту тощо.

7. Роздержавлення сільськогосподарського сектора, звільнення його від пут державної та номенклатурної опіки залишається одним із пріоритетних напрямків економічних вимог ОУН. Фермерська й добровільні кооперативні форми господарювання, глибока земельна реформа й підтримка власної переробної промисловості – такі головні стимули, що мають вивести українську економіку з кризи і зробити її самодостатньою.

8. Прикладна наука, видобувна галузь і торгівля, разом із входженням України до міжнародних економічно-торговельних структур, космічна й військово-промислова галузі – усі ці складники національної економіки України мають за завдання в середньо- і довготермінові строки зробити з України гідного й рівного партнера у світі так званої постіндустріальної епохи.

9. До стратегічних вимог у ділянці економіки належить зменшення, а то й, по можливості, повна ліквідація залежності української економіки від зовнішніх факторів, щоб уникнути політичної залежності й небезпеки перетворення в підкорену чужим інтересам державу. Ця вимога стосується не лише енергетичної залежності, а й залежності від високого добробуту інших країн, куди прагнуть безробітні українці, які своєю працею і розумом зміцнюють економічну силу чужих держав. Створити умови для повної зайнятості та соціального захисту – одне з пріоритетних завдань державної економічної політики, яку пропагує ОУН.

10. Виходячи з того, що Україна знаходиться на грані двох світів та історичних торговельних шляхів, до її економічно стратегічних завдань належить розбудова розгалужених та ефективно оснащених транзитних коридорів. Залучення до їхньої розбудови західного досвіду й капіталу в різних формах участі допоможе Україні швидше подолати економічну відсталість від Заходу, зробити з України жвавий поміст між Заходом та Сходом, ланку, яка забезпечить політичну стабільність у цьому регіоні світу. Це є одним із найважливіших геоекономічних та геополітичних напрямків розвитку України.

Екологічні проблеми України

1. Сучасний екологічний стан і проблеми

1.1. Всеохоплююча криза заторкнула всі сторони сучасного життя в Україні: довкілля, політику, економіку, технології, фінанси, клімат, генофонд, демографію, родину, соціальну організацію суспільства, психіку, світогляд тощо.

В Україні наявні депопуляція, руйнування соціальної інфраструктури, поширення епідемій, екологічні катастрофи, падіння виробничого потенціалу, зниження рівня фізичного і психічного здоров'я, постійне зростання техногенного навантаження.

1.2. Сучасний кризовий екологічний стан пов'язаний зі спадком СРСР і спричинений:

- структурною деформацією господарства з перевагою сировинно-видобувного, енергомісткого і ресурсомісткого виробництва та застарілою технологією і технікою, функціонування якої не відповідає екологічним нормам;
- екстенсивним розвитком промисловості та сільськогосподарського виробництва;
- відсутністю ефективних адміністративних та економічних механізмів захисту довкілля;
- низькою екологічною культурою населення та екологічного мислення керівництва;
- відсутністю масової екологічної освіти.

1.3. Під час московсько-комуністичного режиму десятиліттями економіка України створювалась без урахування потреб та запитів, традицій і культури українського народу, відповідної екологічної оцінки і можливостей окремих регіонів, унаслідок чого виникли окремі зони надмірної концентрації промисловості й інтенсивного сільськогосподарського виробництва – зони граничного навантаження на довкілля. Це, в першу чергу, Донецько-Подніпровський, Озово-Чорноморський, Карпатський і Поліський регіони та територія забруднення від аварії на ЧАЕС.

1.4. І як підсумок цього екологічного стану – в 1992 році Верховна Рада України оголосила територію всієї держави зоною екологічного лиха.

1.5. Головними забруднювачами атмосферного повітря та води України є теплові електростанції, хемічні та металургійні підприємства, цементна промисловість, які вивергають до 40-45 відсотків усіх викидів стаціонарних джерел у вигляді оксидів азоту, сірчистого ангідриду, твердих частинок, вуглеводнів, нафтопродуктів, легких органічних сполук тощо, що зумовлено застарілою технологією та майже повною відсутністю систем очищення.

Машинобудівна галузь забруднює довкілля найнебезпечнішими для живих організмів речовинами – канцерогенами І класу небезпеки та важкими металами.

1.6. У сільськогосподарському виробництві накопичено тисячі тонн (майже 150 найменувань) застарілих хемічних засобів захисту рослин, які заборонені до використання через високу токсичність. Негативний вплив на довкіл-

ля посилюється за рахунок нераціональних меліоративних робіт, недотримання технології зберігання та використання мінеральних добрив та отрутохімікатів. Відродження деградованих земель потребує значних витрат.

1.7 Залишається гострою проблемою екологічний стан річки та басейну Дніпра, водосховищ каскаду Дніпрових гідроелектростанцій.

1.8. Щороку в господарський обіг в Україні залучається до 1,5 млрд тонн природних речовин, значна частина яких повертається потім у навколишнє середовище у вигляді відходів виробництва і споживання. Об'єм накопичених відходів наблизився до критичного (за оцінками до 30 млрд м³). Нині на території України у відвалах накопичено близько 20 млрд м³ різноманітних відходів, під зберігання яких відведено майже 30 тис. га земельних угідь. Досі не розв'язана проблема переробки та захоронення високотоксичних відходів, обсяг яких наближається до 20 млн тонн, з них більше третини в Донецько-Подніпровському регіоні. Все частіше заявляють про свою небезпеку хвостосховища виробництв, кинуті без нагляду шкідливі, отруйні й радіоактивні речовини, боєприпаси, зруйновані ракетні шахти, відходи життєдіяльності та господарської діяльності великих міст.

Залучення відходів виробництва до відтворюваного циклу у вигляді вторинних ресурсів є важливим джерелом потреб економіки в сировині і невід'ємною умовою раціонального природокористування та зменшення відходів у відвалах. Відносна частка вторинної сировини в загальному споживанні ресурсів постійно зростає, але на сьогодні не перевищує п'ятої частини всіх використаних матеріальних ресурсів.

Питома частка утилізації шкідливих речовин у середньому по Україні становить близько 50%, але разом з тим найнебезпечніші залишаються неутілізованими.

1.9. Надзвичайно гострою залишається в Україні проблема ядерної безпеки у зв'язку з радіоактивними відходами та використанням радіоактивних матеріалів (РАМ).

Дуже великий обсяг РАМ пов'язаний з Чорнобильською катастрофою, з більше як стома тисячами відкритих і закритих радіоактивних джерел, які використовуються в промисловості, сільськогосподарському виробництві, медицині та наукових закладах. Понад 70 млн м³ РАМ зосереджено у відвалах та хвостосховищах уранової, гірничодобувної та переробної промисловості. Потребує якнайшвидшого вирішення проблема переробки відпрацьованого ядерного палива (ВЯП) у зв'язку з тим, що Україна не має повного ядерного циклу його переробки (тимчасові сховища АЕС на сьогодні вже майже повністю заповнені ВЯП).

Нові проблеми виникають у зв'язку з рішенням уряду України закрити Чорнобильську АЕС.

Вимагає вирішення проблема уточнення радіаційної обстановки, пов'язаної з наслідками аварії на ЧАЕС – площа забруднення, кількість населення, яка проживає на забрудненій території і границі зони відчуження. Незважаючи на те, що, внаслідок процесів самоочищення, розпаду радіоізотопів, агротехнічних і зооветеринарних заходів, зменшилось надходження ра-

діоізотопу цезію і майже не змінився вміст радіоізотопу стронцію в повітрі, воді, продуктах харчування, зараз радіаційні умови впливу на людину визначає суміш цих ізотопів та довготривалих радіоізотопів плутонію й америцію та «гарячих часток».

Потребує особливої уваги радіаційний стан пунктів захоронення та тимчасової локалізації радіаційних відходів у зоні ЧАЕС. Проблема могильників РАМ повинна бути включена до міжнародної програми закриття ЧАЕС, із відповідним фінансуванням.

1.10. Вплив стану довкілля на здоров'я населення.

В Україні спостерігається різке зниження приросту населення, на що, крім впливу економічних і соціальних чинників на захворюваність, народжуваність і смертність населення, впливає також і погіршення екологічного стану навколишнього середовища.

Зараз найвищий рівень захворюваності спостерігається в південно-східних областях України, надмірно перевантажених об'єктами важкої, гірничовидобувної та хімічної промисловості, енергетики. Третина населення країни зазнає несприятливого впливу атмосферного забруднення. Аналіза структури захворюваності показує, що прогресують хвороби, спричинені негативними змінами в навколишньому середовищі. – неінфекційні патології, злоякісні новоутворення, стійкі форми туберкульозу, СНІДу та інших хвороб, пов'язаних із зниженням імунітету, хвороби систем кровообігу, крові та кровотворних органів, ендокринної системи, особливо різко зростають вроджені аномалії у немовлят та дитяча захворюваність.

2. Постанови

2.1. В Україні наявна загроза генетичному фондові та виживанню людей.

2.2. Загрозливий екологічний стан України вимагає консолідації всіх інтелектуальних сил країни для:

- пошуку шляхів виходу з екологічної кризи;
- вироблення критеріїв комплексної оцінки стану і якості довкілля, життя і здоров'я населення та технологій;
- пошуку шляхів узгодження соціально-економічних стратегій із законами розвитку й функціонування природних систем;
- розробка екологічних важелів економіки;
- вироблення стратегій покращання екологічної ситуації та природовідновлення, ліквідації суперечностей між екологією та економікою та їхнє наукове і техногенне забезпечення, практичного втілення цих стратегій;
- вироблення оптимізації й узгодження екологічної та економічної державної політики;
- вирішення проблем екологічного керівництва.

2.3. Україна не може вибирати шлях екстенсивного розвитку економіки (за рахунок ресурсів та розширення виробництва) і природокористування (за рахунок природної неутралізації негативного антропогенного впливу).

Необхідні кардинальні і революційні зміни державної політики природокористування за принципом збалансованості економіки та використання і

відновлення природних ресурсів. Нова програма екологічної реформи повинна бути узгоджена з економічною концепцією розвитку держави, забезпечена відповідним фінансуванням, законодавчо-правовими актами та механізмами втілення у практику, мати концепцію міжнародного співробітництва в цій галузі, концепцію державної політики екологічної освіти та виховання.

Необхідний радикальний перегляд усієї державної, економічної і правової системи природокористування. Україна повинна увійти в нову екологічну нішу.

2.4. Необхідно сформувати й оптимізувати цілісну систему державного управління природокористуванням і охороною довкілля, розмежувавши функції регулювання природокористування, які розпорошені по різних відомствах, і перейти від управління за ресурсним принципом до управління за функціональним принципом.

2.5. Необхідно посилити державний контроль за використанням земель, надр, поверхневих і ґрунтових вод, морського середовища та прилеглих до моря земельних районів, атмосферного повітря та атмосфери виробничих приміщень, тваринного і рослинного світу тощо та економічною діяльністю у відповідних районах чи об'єктах природи щодо дотримання норм екологічної безпеки. Особливо жорсткий контроль і регулювання повинні бути за відведенням земель під нові забудови промислових і житло-господарських об'єктів.

2.6. Необхідно створити досконалу єдину державну систему обстеження навколишнього середовища.

2.7. Економічні механізми природокористування повинні включати: науково обґрунтоване нормування природокористування; механізми визначення повної вартості природних ресурсів і платні за їх використання; механізми пільгового кредитування й оподаткування за впровадження енерго- та ресурсозберігання, екологічно чистих технологій; систему штрафних санкцій за наднормативне використання і забруднення природних ресурсів; систему екологічного страхування; певні розділи охорони навколишнього природного середовища в бюджеті України.

Необхідно передбачити: створення екологічного банку; формування ринку екологічних послуг; підтримку екологічного бізнесу; розробку положень про екологічну сертифікацію та ліцензування промислового виробництва, товарів і послуг.

2.8. Необхідно створити нову правову галузь – екологічне право. Незважаючи на те, що за 9 років незалежності України розроблені і прийняті десятки Законів і нормативних актів, що регламентують діяльність державних та інших суб'єктів – природокористувачів і охорони довкілля, необхідна розробка нових і внесення змін і доповнень до існуючих законодавчих актів, адміністративного та кримінального кодексів. Доцільним є створення державного екологічного контролю – «екологічної поліції».

3. У галузі міжнародного співробітництва

3.1. Розшифрування геному – створення генної карти людини – відкрило широкі можливості втручання у спадкові основи і механізми людини як біологічного виду.

Тому ці дослідження мають стати легальним надбанням усіх країн. Але, разом з тим, повинні бути розроблені механізми стримування використання цих результатів не на благо, а на шкоду людства.

3.2. Необхідно посилити міжнародне співробітництво в питаннях природоохорони басейнів річок Дунай, Дніпро, Прип'ять, Прут, Чорного й Озівського морів, з проблем зміни клімату та збереження фавни і флори, закриття Чорнобильської АЕС та надійного функціонування сховищ радіоактивних речовин, відходів та відпрацьованого ядерного палива. Україна потребує експертної, фінансової і технологічної міжнародної допомоги для впровадження жорстких нормативів платні за природні ресурси та викиди в навколишнє середовище.

3.3. Необхідно розробити механізми компенсації за екологічні (і пов'язані з ними економічні) збитки, що заподіяні природі України внаслідок транскордонного перенесення забруднень з водою, повітрям або при вантажних перевезеннях залізничним, автомобільним, повітряним або водним транспортом, унаслідок функціонування магістральних нафто- і газопроводів, ліній електромереж тощо та функціонування військово-морської бази Росії в Севастополі.

4. Регіональні проблеми

4.1. Враховуючи економічну кризу і неможливість однакового фінансування всіх природоохоронних та відновлюючих програм на всеукраїнському та регіональних рівнях, вважати, що першочергово необхідно спрямувати фінанси на загальнонаціональні екологічні програми по деяких пріоритетних напрямках та на регіональні програми, які належать до територій відчуження та забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС, Донецько-Подніпровського, Карпатського, Поліського та Озово-Чорноморського регіонів та басейну Дніпра. Поліпшення екологічного стану Озівського та Чорного морів можливе лише за умови покращання екологічного стану річок їх басейну. Необхідно суттєво вдосконалити і збільшити фінансування Національної програми оздоровлення Дніпра.

4.2. У першу чергу в регіонах найбільшої концентрації промисловості та там, де формуються техногенні зони підвищеної концентрації важких металів та інших токсичних і радіоактивних речовин, необхідно структурно перебудувати промисловість, переорієнтувавши її на науковомісткі, енергетичні та ресурсозберігаючі технології, включаючи і суттєве зменшення або навіть закриття підприємств, що забруднюють довкілля.

4.3. Необхідно створити цілу галузь промисловості з утилізації відходів.

4.4. Необхідно прийняти програму і здійснити фінансування на довготривалий строк розвитку «малої» енергетики – гідроенергетики малих річок – та нетрадиційних джерел енергії – вітро- та біоенергетики.

4.5. Необхідно збільшити кількість і площі природно-заповідних об'єктів – заповідників і національних парків.

5. Екологічна освіта і виховання

5.1. Екологізація суспільно-політичної думки повинна відбуватися на основі відповідних знань, переконань і способу життя людини.

5.2. Метою екологічної освіти і виховання повинно стати: зміна ставлення людини до власного здоров'я, іншої людини, природи; формування екологічного світогляду; активізація життєвої позиції громадянина відносно довкілля.

5.3. В основу екологічної освіти і виховання необхідно покласти принципи: екологічного мислення; екологічної відповідальності; усвідомлення залежності власного здоров'я від стану довкілля та екологізації технології, виробництва і продуктів виробництва; моральний; патріотичний; художньо-естетичний; економічний.

5.4. Системність ідей і принципів екологічної освіти полягає у їхній: цілісності, комплексності, міждисциплінарності, практичності, дієвості, безперервності, багатоступеневості оволодіння основами здорового способу, захисту і охорони життя.

5.5. Необхідна розробка законів про екологічну освіту та екологічне інформування населення.

5.6. Запровадити дійовий механізм взаємодії громадських організацій і владних структур на всіх рівнях у розв'язанні екологічних проблем і подоланні екологічної кризи. Активізувати екологічний рух і збільшити ефективність громадських ініціатив в екологічній сфері. □

Михайло Требін

Армія та виконавча влада: проблеми взаємодії

Рух України на шляху побудови демократичного суспільства припускає створення ефективно діючих інститутів правової держави. Причому ці інститути повинні мати чітко окреслені функції, діяти в інтересах держави і народу, вони не повинні становити загрози для процесу реформ і перетворень у країні. З цієї точки зору потенційно небезпечним інститутом держави для здійснюваних демократичних реформ в умовах трансформації суспільства виступає армія.

Світовий і вітчизняний досвід свідчить, що армія активно бере участь у всій системі політичних взаємин: всередині держави, між гілками влади, угрупованнями, що урядують, на різних сторонах, граючи часто вирішальну роль, в тому числі самостійно; у взаємовідносинах влади з суспільством, народом, різними соціальними і політичними групами (на стороні влади, опозиції, окремої групи або партії, самостійно); має свої власні відносини з державою, суспільством, народом, окремими соціальними інститутами. Все це аспекти політичних взаємин у суспільстві.

Протягом декількох тисячоліть цивілізовані суспільства стояли перед питанням, як організувати діяльність армії, щоб вона була безпечною для беззбройного цивільного суспільства. Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що, по-перше, деякі соціальні страти можуть використати збройні сили для досягнення своїх інтересів; по-друге, вони можуть скористатися військовою міццю з метою встановлення певного політичного режиму в країні. Історія має безліч таких прикладів, і питання «*Quis custodiet ipsos custodes?*» (Хто захистить від захисників?) залишається значущим і по сьогодні.

У свій час Томас Гоббс справедливо відзначав:

... армія являє собою таку силу й охоплює таку масу людей, що їй легко викликати віру в те, що вона є народом. Такими саме засобами Юлій Цезар – він був підтриманий народом в боротьбі з сенатом, завоювавши любов своєї армії, – і зробив себе володарем над народом і сенатом. Цей спосіб дії популярних і честолюбних людей являє собою очевидний заколот і може бути порівнюваним з чинністю чаклунства.¹

Особливої гостроти і важливості проблема втручання армії в життя країни набуває в державах, що здійснюють перехід від тоталітаризму до демократії. Тут нерідко консервативному генералітету вдається штовхнути ар-

1. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского // Сочинения в 2 т. – М.: «Мысль», 1991. – Т. 2. – С. 259.

мію або її частину на виступи проти молодшої демократичної влади з метою повернення до минулого або введення військово-авторитарного правління. На шляху до демократії багато країн зазнало небезпечних спроб військових переворотів (наприклад, Іспанія – три рази, Аргентина – чотири, Філіппіни – шість). Ця проблема є сьогодні достатньо актуальною і для України, бо хід економічних перетворень створює благодатний ґрунт для незадоволення як у суспільстві в цілому, так і в армії.

На наш погляд, об'єктивний критерій оптимального входження збройних сил (та інших силових структур держави) у політичну систему суспільства повинен так відбивати об'єктивні потреби, щоб становище та ролі армії в політичній системі служили: затвердженню народовладдя, парламентаризму і справжньої демократії; подоланню мілітаристських тенденцій, відвертання і запобіганню збройних конфліктів і війн, насильства над суспільством і народом, виконанню армією лише інструментальної ролі та неприпустимості перетворення її в суб'єкт політики; політичному, економічному, духовно-моральному, науково-технічному розвитку, гарантуванню надійної безпеки особистості, суспільства та держави.

Досвід демократичних держав указує на те, що розв'язання цієї проблеми можливе шляхом створення ефективного цивільного контролю над збройними силами. Підсумковий документ Копенгагенської наради в рамках ОБСЄ відмічає, що цивільний контроль над армією – це необхідна умова функціонування цивілізованої держави.² Цивільний контроль над збройними силами – це діяльність громадян як через державу, так і через свої вільні об'єднання, направлена на те, щоб стан і застосування армії відповідало потребам та інтересам суспільства. В правовій демократичній державі цивільний контроль над збройними силами можна визначити як теорію та практику такого регулювання військово-цивільних відносин, при якому основні принципи демократії займають провідне місце по відношенню до принципів військової справи.

Аналітики пропонують різні класифікації структурних елементів системи цивільного контролю. Наприклад, П. Гарсія зводить їх до двох складових: «владне обмеження» – юридичні обмеження функціонування збройних сил і військовослужбовців встановленим бльоком законів, і «моральне самообмеження» – засноване на моральних переконаннях військовослужбовців.³ На думку П. Гарсія, в старих демократіях означені складові співпадають, виключаючи узурпацію влади військовими або їхні спонтанні протиправні дії. А в молодих демократіях спостерігається не тільки дисбаланс між ними, але й можливість їх швидкого руйнування, створення конфлікту, що потягає передумови для несподіваних поворотів у поведінці армії, особливо в умовах глибокої соціальної кризи, переходу від однієї суспільно-економічної системи до іншої. У таких випадках контроль стає надзвичайно тяжким, навіть неможливим.

2. Див.: Власть. – 1996. – № 1. – С. 56.

3. Див.: Гарсія П. Вооруженные силы в условиях перехода от тоталитарного государства к демократическому // Военная мысль. – 1992. – № 8-9. – С. 59.

Напрямок цивільного контролю, оснований на моральних переконаннях, виділяє і Б. Перротт.⁴ Інші автори, конкретизуючи владні обмеження, називають усі гілки влади.⁵ Ще одна група авторів серед елементів системи цивільного контролю виділяє також контроль з боку суспільства.⁶ Цивільний контроль над армією можна представити у вигляді гнучкої системи, він включає наступні види:

- державний – на рівнях законодавчої, виконавчої та судової влади;
- суспільний – здійснюваний суспільством;
- особистий – здійснюваний окремими громадянами як приватними особами, незалежно від того, є вони військовослужбовцями або прямо не пов'язані з армією.

Незважаючи на принципову схожість, системи цивільного контролю в демократичних правових державах мають і свої національні особливості. Національно-державні риси і принципи цивільного контролю над збройними силами залежать від багатьох чинників, серед яких визначальними є: ступінь розвитку політичних і суспільних об'єднань і їхній вплив на військову сферу; правові, а особливо конституційно-демократичні способи прийняття та реалізації військово-політичних рішень; розвиненість громадянських і демократичних традицій у здійсненні політичної влади; ступінь розвитку державно-політичної свідомості громадян країни, їхнього оволодіння цінностями громадянської та політичної культури.

Цивільний контроль сприяє виконанню армією політичної функції, або, як сказано в Конституції Італії, змушує «відповідати демократичному духу Республіки». Своє реальне вираження це знаходить у підтримці законно обраної народом влади, захисті, як указує стаття 8 Конституції Еспанії, конституційного устрою і порядку, забезпеченні стабільності суспільно-політичної обстановки. Слід підкреслити, що стабілізуюча роль армії не зводиться до силової реакції на дії, що загрожують суспільству зсередини, які здатні безглуздо пролити кров. Вона забезпечує стабільність суспільства своєю участю в політичній боротьбі, відсутністю партійних симпатій та антипатій, неможливістю використання її в політичних та інших цілях, твердістю і послідовністю своїх політичних позицій, що орієнтуються на підтримку закону, державних устроїв, законодавчої та виконавчої влади.

4. Див.: Перротт Б. Армию нельзя реформировать по абстрактной схеме // Военная мысль. – 1992. – № 12. – С. 62.

5. Див.: Карновале М. Партнери і члени НАТО: відносини між цивільними та військовими структурами і демократичний контроль над збройними силами // Наука і оборона. – 1998. – № 1. – С. 15-17; Храбан І. Цивільний контроль над збройними силами – один з основних атрибутів демократії // Трибуна. – 1998. – № 7-8. – С. 24-25; Яременко Ю. Цивільний контроль над збройними силами. Досвід Німеччини // Військо України. – 1998. – № 5-6. – С. 23.

6. Див.: Кротиков В. Який він – сучасний вектор розвитку Збройних сил України // Віче. – 1998. – № 5. – С.14-31; Олійник С. Нова фаза у цивільно-військових стосунках? // Військо України. – 1995. – № 3-4. – С. 26; Серебрянников В. Диалог военных политологов (По материалам междунар. конф. «Роль армии в гражд. о-ве», Минск, сент. 1991) // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – № 3. – С. 132.

Найбільш значущим елементом системи цивільного контролю виступає керівництво армією з боку виконавчої влади.

У давні часи цивільна і військова влада була в одних руках. У Римській державі, наприклад, у провінціях усім заправляли губернатори. Цим вони користувалися нерідко для захвату вищої влади в державі. Щоб захистити свій престол і суспільний спокій від честолюбних задумів цих могутніх сил, імператор Костянтин відокремив військове управління від цивільного.⁷ Це нововведення видозмінювалося, розвивалося, інколи відкидалося, але в цілому затвердилося в усіх державах.

Питання про співвідношення цивільної та військової влади привертало увагу багатьох політичних діячів. Зокрема, генерал де Голль виявляв до нього інтерес ще за часів Першої світової війни, що відбулося в його першій книзі «Чвара у стані ворога», надрукованій у 1924 році. Там підкреслювалося, що військові власті як у мирний, так і у воєнний час зобов'язані цілковито підкорятися своєму урядові, бо тільки він «спостерігає» всю картину внутрішніх і зовнішніх подій, а отже, здатен враховувати всі основні чинники стану суспільства для прийняття вірних військово-політичних рішень.

Так, у місцевостях, у яких введено воєнний стан, всі функції органів державної влади переходять, по суті, до військових органів. Вводяться обмеження на цивільні права та свободи, може заборонятися діяльність певних політичних партій, рухів та організацій, з'являються цензура та інші обмеження на розповсюдження інформації, покладаються додаткові обов'язки на населення, встановлюється військовий контроль за роботою підприємств, додаткова відповідальність усього населення перед військовими за свою діяльність і поведінку аж до віддання під суд військових трибуналів і т. п.

Великий французький філософ Ш. Монтеск'є вважав, що безпосередньо розпоряджатися армією повинна виконавча влада, але, щоб вона не використовувала військових проти народу та законодавчої влади, необхідний цілий ряд умов: війська повинні бути єдині з народом, відчувати духовну єдність із ним; військовослужбовці юридично, матеріально і морально несуть відповідальність перед громадянами, громадським суспільством; представницькій (законодавчій) владі слід надати право негайно розпускати будь-яке військове формування та інституту, що діють всупереч законам, оприлюднювати судові вироки щодо зрадників законів, випроваджувати з армії законопорушників і т. п.⁸

На глав держав або урядів покладаються обов'язки верховного головнокомандуючого збройними силами, відповідальність за розробку і здійснення військової політики, загальне керівництво життям і діяльністю збройних сил, прийняття рішень про їхнє застосування у відповідності до встановлених законів, порядків. Законодавчі (представницькі) органи влади наділяються виключним правом оголошувати війну й укладати мир, формувати армію й виз-

7. Див.: Гиббон Э. История упадка и крушения Римской империи. – СПб.: «ЮВЕНТА», 1994. – С. 195.

8. Див.: Монтескье Ш. Избранные произведения. – М., 1995. – С. 220-221, 269.

начати видатки на неї, структуру збройних сил, спосіб їхнього комплектування, соціальне забезпечення і правовий статус військовослужбовців, порядок проходження служби. Наприклад, у США президент здійснює призначення на вищі пости у військовій галузі тільки за згодою сенату. Але цим діло не обмежується – усі просування по службі та присвоєння чергових військових звань у збройних силах проводяться також тільки за згодою парламенту. Переважну більшість таких призначень і звань сенат затверджував чисто формально – списком, але були і винятки, коли з політичних міркувань він відмовляв у просуванні по службі деяким офіцерам. У США президент Е. Джонсон у 1967 році був підданий імпічменту (достроковому звільненню конгресом з посади) за те, що намагався усунути від обов'язків військового міністра без згоди сенату. Щоправда, імпічмент не відбувся, бо не вистачило одного голосу. Конгрес суворо стежить за дотриманням розподілу влади над армією. Люди знають, що вони служать не одній особі, а державі, що покладає на них більшу відповідальність.

Причому питання верховного керівництва армією в різних країнах має свої особливості. Наприклад, згідно Конституції Чеської Республіки 1992 року, президент є верховним головнокомандуючим збройними силами, присвоює генеральські звання, аналогічне право закріплено за президентом Конституцією Румунії 1991 року (ст. 92), Конституцією Французької Республіки 1958 року (ст. 15). За діючою Бельгійською Конституцією 1831 року, у сфері оборони та зовнішньої політики (ст. 68) командування сухопутними і морськими збройними силами покладається на Короля. Відповідно до розд. 18 ст. VII Конституції Республіки Філіппіни 1987 року, президент є верховним головнокомандуючим усіма збройними силами і, коли це необхідно, може закликати збройні сили перепинити незаконне насильство, вторгнення або заколот. У випадку вторгнення або заколоту, якщо цього вимагає національна безпека, він може (не більше ніж на 60 днів) зупинити дію привілею судового наказу габеас корпус і ввести на Філіппінах або в будь-якій їхній частині воєнний стан (*martial law*), із поданням протягом наступних 48 годин особистої усної або письмової доповіді Конгресові. На черговому або спеціальному засіданні Конгрес спільним голосуванням палат більшістю голосів усіх своїх членів може відкликати рішення президента, причому відкликання не може бути відхилене президентом. Таким же чином за ініціативою президента Конгрес може продовжити дію його мір, визначивши термін, якщо вторгнення або заколот тривають і національна безпека вимагає цього. За клопотанням будь-якого громадянина, що подане у відповідному порядку, верховний суд може перевірити достатність фактичної основи для зазначених мір президента, або для їхнього продовження, і протягом 30 днів повинен обнародувати своє рішення.

Вища державна влада в особі президента, парламенту, уряду визначає військову політику і доктрину, якісно-кількісні параметри збройних сил, їхні функції та задачі, приймає політичні рішення про використання військової сили. Безпосереднє ж керівництво збройними силами здійснює міністерство оборони. На основі політичних установок вищої влади воно реалізує будівництво і

розвиток армії, відповідає за її боєздатність, оснащення технікою і зброєю, моральний стан і дисципліну, забезпечує виконання розпоряджень держави.

Міністерство оборони є, з одного боку, органом уряду, входить до його складу, розробляє і вносить на затвердження пропозиції про військову політику, про забезпечення оборони країни. З іншого – воно є ланкою в механізмі вищого військового командування, що здійснюється через міністерство оборони, Генштаб, до головнокомандуючих усіх родів військ збройних сил, оперативним командуванням.

У всіх демократичних державах саме виконавча влада здійснює керівництво міністерством оборони. Воно припускає пряме цивільне керівництво військовими відомствами, а також призначення на всі ключові пости міністерства оборони (за винятком пов'язаних із безпосереднім керівництвом військами) цивільних осіб з реальною посадовою владою, що делегувалася їм парламентом і вищими виконавчими органами. Головні функції цивільного міністра оборони полягають у розв'язанні наступних проблем: розробка і впровадження оборонної політики держави в цілому; координація взаємовідносин армії та суспільства; розв'язання військово-економічних завдань; розвиток засобів збройної боротьби і здійснення НД та НКР; вирішення соціально-побутових проблем. Військово-адміністративні проблеми, стратегічні задачі, організаційно-штатні питання, організація навчання та використання військ звичайно відходять до власне військових органів, таких як генеральний штаб. Крім того, необхідна регулярна змінюваність вищого військового керівництва. До речі, прорахунки з цивільним міністром оборони в Україні якраз і були зумовлені тим, що вказані вимоги не були дотримані.

У державах, де міністерства оборони очолюють цивільні політичні діячі, важко втягнути армію як у репресії проти власного народу, так і в зарубіжні авантюри. У книзі американського журналіста Б. Вудворта «Визнання шефа розвідки» переконливо показано, як у десятках випадків міністр оборони США під час правління адміністрації Р. Рейгана, незважаючи на тиск самого президента та його оточення, категорично виступав проти відкритого втручання армії у воєнні дії в Нікарагуа, Сомалі, Лівії.

Цивільне керівництво міністерством оборони забезпечує затвердження цивільного начала в розбудові армії, особливо в соціальному та духовному житті військових, у стосунках військовослужбовців, а також у галузі прав і свобод особистості. Воно служить для більш тісного зв'язку життя армії та суспільства, а також викорчовуванню шкідливої корпоративності, замкнутості, непотрібної закритості збройних сил. Усуваючи підпорядкованість військових самим собі, воно до межі звужує можливість перетворення армії на самостійний центр влади. Цивільний міністр і склад міністерства оборони забезпечують великою мірою пріоритет політичних підходів над військовими при прийнятті рішень про практичне застосування армії, а також сприяють її усуненню від політичної боротьби, що веде до зміцнення стабільності як самої армії, так і всього суспільства. Міністерство оборони на чолі з цивільним керівництвом є своєрідним буфером між цивільною владою і війсь-

ковими, підпорядковує останніх цивільним, дозволяє військовим більшої уваги приділяти професійним справам.

Світовий досвід може бути корисний для України. На наш погляд, перехід від військового до цивільного міністерства оборони диктується цілим рядом міркувань. По-перше, Україна постає перед світовим співтовариством у більш цивілізованому вигляді, відповідному миролюбному, демократичному, правовому громадянському суспільству. По-друге, відбудеться значне підсилення впливу громадянського суспільства на формування військової політики, введення останньої у відповідність до реальних потреб і можливостей. По-третє, буде забезпечена більш ефективна влада і контроль суспільства над армією, над прийняттям рішень про її використання, а також забезпечення вилучення армії з політичної боротьби, зміцнення стабільності самої армії, а отже і суспільства, що перебуває в стані системної трансформації. Введення цивільного міністерства оборони повертає армії її природне призначення – бути інструментом політики. Виключається перетворення її в суб'єкт політики.

Існує й інший підхід до розв'язання цієї проблеми. Так, наприклад, у довоєнній Німеччині згідно всіх законодавчих актів, що діяли, глава держави був головнокомандуючим збройними силами. Це зумовило особливе становище армії, практично виводячи її з-під цивільного контролю. Ось чому в ході обговорення статусу бундесверу депутати нижньої палати парламенту в 1956 році прийняли рішення про ліквідацію зв'язку між постами голови держави та головнокомандуючого й передачу збройних сил у розпорядження виконавчої влади. Тепер у мирний час, відповідно до статті 65а Конституції ФРН, «Федеральний міністр оборони володіє правом видавати накази і командувати збройними силами». В умовах воєнного часу вступає в дію стаття 115b Конституції ФРН: «З моменту оголошення оборони командування Збройними силами переходить до Федерального канцлера».

Сучасний політичний розвиток у світі свідчить про те, що труднощі демократичної консолідації президентських республік стають практично непереборними в умовах багатопартійної системи. Політологи звертають нашу увагу на ту обставину, що лише чотири країни (Венесуеля, Колумбія, Коста-Ріка, Сполучені Штати Америки) з 31 тривкої демократії, які існують не менше 25 років підряд, мають президентські режими (24 – парламентські, 2 – напівпрезидентські, 1 – гібридний), і в жодній з означених чотирьох країн немає багатопартійної системи. Є тільки один історичний приклад подібного роду: Чиле з 1933 по 1973 рік. Таким чином, на думку фахівців, президентство в поєднанні з багатопартійністю утворює вибухову суміш, що зводить шанси демократичної консолідації до мінімуму.⁹

Зі сказаного напрошується висновок: в умовах демократичного суспільства, що формується в Україні, з його багатопартійністю, немає необхідності надавати президентові широкі повноваження для керівництва збройними силами. Тим більше, що здійснене за останні роки «керівництво» Збройними

9. Див.: Mainwaring S. Presidentialism, Multipartism and Democracy // Comparative Political Studies. – July, 1993. – Vol. 26. – № 2. – pp. 199, 204-205.

силами України свідчить про плачевний стан армії та фльоти, їхню неможливість протистояти агресії ззовні, виконувати свій конституційний обов'язок перед народом. На наш погляд, це результат того, що армія формально знаходилась під патронажем голови держави. Результат такого керівництва – недостатні асигнування на бойову підготовку армії та фльоти, неотримання зарплати за півроку особовим складом збройних сил, мізерні асигнування на закупку новітньої військової техніки та озброєння, зневага до соціальних питань армії та фльоти, «бумаготворчество» із зазначених проблем.

Збройні сили обслуговують поточну внутрішню політику, чинні органи влади не довічно, а на період обрання та діяльності конституційних владних інститутів і тільки з позицій забезпечення зовнішньої та внутрішньої безпеки суспільства, стабільності законного порядку. Зміна партій у влади, політичних курсів, конкретних політичних діячів – це не її справа. Тому в демократичних суспільствах виключається можливість виховання армії в дусі відданості окремим політичним діячам, групам, партіям. Армія служить народові, країні, суспільству, а не окремим політичним силам. Державні діячі приходять і відходять, а армія залишається, бо продовжують жити ті загальні цінності народу, що вона захищає: Бог, Батьківщина, мир, демократія, свобода.

Її головне завдання, з точки зору внутрішнього розвитку, – бути гарантом громадянського миру в суспільстві, забезпечувати воєнну безпеку всіх державних інститутів, але передусім безпеку життя і діяльності громадян. Вона не повинна ставати в руках влади інструментом насильства над громадянами, державними та суспільними структурами. Ще Гольбах писав, що солдати, котрі віддають себе на свавілля тиранів, – зрадники, які заслуговують презирства.¹⁰

Для того, щоб амбітні політики або угруповання не могли втягнути армію до «політичної бійки», важливо виховувати військових відповідним чином. Щоб вони не уподібнювалися бездушним автоматам, готовим виконувати «будь-який» наказ, їм необхідно мати тверді уявлення про ті політичні рішення, що припускають застосування зброї. Для нас може становити певний інтерес досвід Сполучених Штатів з цього питання. Так, наприклад, генерал Колін Павелл прослужив більше тридцяти років і тривалий час був головою комітету начальників штабів, але жодного разу не дав приводу «запідозрити» себе в особливих симпатіях до республіканців, демократів або інших партій чи угруповань, що змінювалися у влади. Таке становлення характерне для більшості американських генералів на дійсній службі, воно повинно бути сформоване й в українських військових.

Важливо відзначити, що влада може штовхати армію в політичну боротьбу своєю «нечутливістю» до її інтересів і потреб, матеріальних і моральних принижень військових. Армія в цьому випадку втрачає довіру, повагу і відмовляє в підтримці такій владі, може рішуче виступати проти неї. Для того, щоб уникнути цього, у демократичних державах діє в структурі влади ціла система органів, що забезпечують «надчутливість» держави до становища військових.

10. Див.: Гольбах П. Избранные произведения в 2-х томах. – М., 1963. – Т. 2. – С. 248.

Основним інститутом, що вирішує ці гострі проблеми збройних сил, є органи законодавчої влади. У парламентах постійно працюють комітети, комісії і підкомісії для збройних сил, окремих видів і родів військ, у справах особового складу, приділяючи особливу увагу моральному духу та матеріальному забезпеченню життя і діяльності армії. Військовослужбовець знає, що він може з будь-якого питання звернутися до вищих органів влади. У збройних силах є представники парламентів, що контролюють стан і використання військ. Щорічно парламенти заслуховують звіти міністрів оборони про стан і перспективи армії. У комітетах і комісіях парламентів обговорюються питання духовного життя, дисципліни і т. п. Такий механізм виключає необхідність військовим створювати свої особливі політизовані об'єднання, щоб змусити власті звернути увагу на своє непривабливе буття, хвилюючі проблеми.

Підводячи підсумок розгляду проблеми взаємодії армії та виконавчої влади, слід відзначити, що цивільний контроль у демократичній правовій державі виступає свого роду регулятором військово-цивільних відносин, коли основні принципи демократичного суспільства займають головне місце по відношенню до принципів військової справи.

Здорові військово-цивільні відносини детерміновані, по-перше, привнесенням жорстких обмежень у сфері політичної діяльності військовослужбовців, по-друге, чітким розмежуванням юрисдикції між інститутами, яким суспільство дає право застосування сили, де роля армії обмежується обороною від зовнішнього ворога.

У період формування правової бази військово-цивільних відносин в Україні важливо активно використовувати світовий досвід їх нормативного регулювання. Норми виступають важливим засобом відокремлення від втручання військових у політику. Крім того, активне впровадження нормативних взаємовідносин виступає свідомством високої політичної культури суб'єктів військово-цивільних відносин, що притаманна лише державам із розвиненим рівнем демократії.

Як орган держави, армія повинна проводити та захищати політику держави, а не окремих політичних діячів або угруповань. Це означає, що збройні сили потрібно виховувати не в дусі відданості будь-якому політичному діячеві, будь-якій політичній партії та її ідеям, а в дусі любови до своєї Батьківщини, до свого народу, його історії та традицій, у дусі поваги до держави, її символів і законів, у тому числі в дусі святості військового обов'язку по захисту Вітчизни, в дусі визнання вищих цінностей загальнолюдських моральних норм. □

Валерій Сніжко

Здоров'я народу та довкілля

На порозі XXI століття перед людством стоїть нагальна проблема – навчитися розсудливо, обережно використовувати природні ресурси Плянети, бо від цього залежить майбутнє. Перспективи, з погляду деяких науковців, є загрозливими, але їх іще можна уникнути, розробляючи і впроваджуючи нові еколого-економічні програми та приймаючи політичні рішення, які змусять усіх людей докорінно змінити своє ставлення до Природи. Допоки що поведінка більшості держав світу нагадує дії примітивного землероба, який щосили виборює право на існування, але користується виключно сокирою (в модерному суспільстві – бензопилою) та вогнем, для того, щоб, винищивши нові лісові ділянки, розчистити місця для вирощування харчових культур. Але ж позад нього лишаються спустошені, знелужені, загублені землі. Складність переходу від наукових розробок та проєктів до політичних заходів залежить від рівня невизначеності наукових прогнозів, а також від того, наскільки є складним здійснення цих заходів. Невизначеність виникає через певну упередженість у ставленні до наукових прогнозів, бо в більшості своїй вони є гіпотетичними.

Зупинення прогнозованого збільшення кількісного складу газів (вуглекислого) в атмосфері, які сприяють так званому парниковому ефектові, потребує великих технічних зусиль та соціально-економічних потуг. Впровадження адекватних заходів у боротьбі з найрізноманітнішими виявами цієї кризи в економічно нестабільних державах, таких, наприклад, як Україна, є повністю неможливим через політичну проблему влади.

У світовому контексті вирішення цієї проблеми на сучасному етапі спрямовано головню на психологію поведінки сучасного суспільства – необхідно переконати людство (і політичних діячів зокрема) в необхідності таких рішучих кроків, нехай і з витратою суттєвих коштів, які зможуть уберегти Плянету від катастроф у майбутньому. Якщо екологи усвідомлюють реальність гіпотетичних моделей катастрофічного майбутнього, то в політиці ці перспективи не виглядають так загрозливо. Людство завжди неохоче ставило до змін, які переінакшують спосіб життя.

Психологія політиків та сама, що й у пересічних громадян, тому якщо потрібні закони і приймаються, то не завжди втілюються. В економічно стабільних країнах є деякі зрушення: наприклад, заміна бензину на метанол, який зменшує шкідливі викиди в атмосферу, або – приведення всіх споруд до найвищих світових стандартів, що сприяє економії витрат значної кількості енергії тощо. Впровадження заходів по запобіганню використанню шкідливих технологій, навіть якщо це стає причиною зникнення якоїсь необхідної (або психологічно звичної) продукції, не повинно стримуватись, оскільки поєднання нових технологій та законів ринкової економіки дозволяє уникнути нестачі чогось шляхом заміни однієї продукції іншою. Так, уже широко ви-

користовуються у світі нові холодоагенти, які не шкідливі для атмосфери і не містять у своєму складі фітоорганічні сполуки з небезпечним хлором. Водночас слід усвідомити, що розвинені держави, продаючи країнам так званого третього світу шкідливі технології, речовини або продукцію, тим самим наносять шкоду і собі. Це слід усвідомити не лише політикам, а в першу чергу пересічним громадянам.

Свого часу у північних народів Заполярних регіонів США був зареєстрований вплив гексахлорану, який безпосередньо там не використовувався. Дещо інший приклад свідчить про щільний взаємозв'язок усього на Планеті: регіон Амазонії займає великі терени і має надважливе значення для світового клімату – приблизно половину всього кисню, який міститься в атмосфері, продукують його ліси, але вже знищено два відсотки від їх загальної площі. І треба враховувати, що в лісах живуть автохтони, які психоетнічно адаптовані до певних екологічних умов.

Здоров'я людини безпосередньо залежить від повітря, яким вона дихає. Ще зовсім недавно Карпати називали «легенями Європи», а повітря Київщини додавало здоров'я її мешканцям. Карпати на сьогодні вже навіть не «легені Галичини», а про Київщину годі й казати – різноманітні легеневі захворювання є досить поширеним явищем. Природним гарантом чистого повітря в Лісостеповій Україні завжди були змішані ліси та різнотрав'яні луки. Змінення місцевого ландшафту зумовлює ерозію ґрунтів, зсуви, повені, а також порушення теплового балансу і руху повітря – оце те глобальне погіршення клімату, яке ми спостерігаємо безпосередньо. Україна давно потребує активно діючої єдиної екологічної системи природоохоронних територій і підвищення, як мінімум, удвічі лісистості в усіх природних зонах. І насаджувати треба рослини, притаманні кожному регіонові, які складають загальноукраїнські фітоценози.

Ліси в усьому світі, як і в Україні, є найпотужнішим фактором продукування й активізації кисню, роблячи його придатним для засвоєння людиною, леткі ж фітогенні речовини знищують шкідливі мікроби. Тобто ліси забезпечують те, що називається життям, крім того, регулюють клімат, охороняють ґрунти від виснаження, а підземні води від забруднення, як складова ландшафту сприяють створенню психо-біологічних умов комфортності тощо. А Україна невпинно зменшує своє олісіння... Державні екологічні установи разом з міністерством докладають великих зусиль, щоб докорінно змінити цю ситуацію. Розроблено багато програм, частина яких уже здійснюється, інша – чекає свого часу. Але, як на мене, передумовою успішної дії природозбереженого комплексу заходів є усвідомлення всіма українцями тієї аксіоми, що врятувати себе і свою землю можуть лише вони самі, а не якісь добродійники.

Величезна кількість шпилькових рослин знищується під час зимових новорічних та різдвяних свят. Так звані новорічні «ялинки» – це тимчасова утіха. Деревинка постоїть прикрашеною всього тижнів зо два, і її викидають на смітник. Ця дія має дуже негативний психологічний вплив і дитина непомітно вбирає його у свою свідомість.

Прибічники цієї традиції кажуть, що вона, мовляв, давня. Але вшановування різдвяно-новорічної «ялинка» не є українським звичаєм. Дідух – ось найдавніший культурний символ зимових свят. «Ялинка», а використовуються різні ботанічні види шпилькових: сосна, смерека, ялина тощо, – була запозичена на зимові свята Петром I Романовим із Західної Європи. Тому цілком очевидним є пріоритет екологічної доцільности збереження гектарів українських шпилькових лісів.

Інша причина зменшення лісових площ також зачіпає традицію і знаходиться у психоетичній площині. В Україні ховають небіжчиків у дерев'яних трунах, щорічно використовуючи на це 100 тис. кубометрів якісної деревини, яка коштує 10-15 млн. гривень. Питання про поховання людини є психологічно тяжким для близьких, але перехід, за допомогою державних установ, на виготовлення трун з інших матеріалів є сьогодні реальним та необхідним. Це питання вирішувалось на рівні наукових розробок в Україні ще в 90-их роках минулого століття, заміники було винайдено, але впровадження їх відсунуто як не суттєве. Площа лісів тим часом помітно зменшується.

Держава, яка опікується своїми громадянами, повинна гарантувати їм життя і здоров'я.

Україна на сьогодні має на 1000 дітей 1266 офіційно зареєстрованих захворювань – молоде покоління у своїй більшості хворобливе й ослаблене: переважають недуги шляхів дихання, травлення, нервової та ендокринної систем. 160000 дітей – інваліди дитинства, а серед тих, що закінчують школи, менше ніж 20 відсотків вважаються умовно здоровими; 1200 чоловіків було звільнено в 1997 році із Збройних сил України за станом здоров'я.

Такий стан речей у нашій державі спричинений багатолітнім статусом колоніальної території, зокрема, майже 80-річним пануванням московсько-большевицької імперії. Наїзників цікавила лише можливість задовольнити господарські потреби: колоніальні землі використовувались для вирощування сільськогосподарських рослин та видобування цінних копалин. З того часу, як Україна перетворилася на «годувальницю імперії», а згодом стала сировинним додатком та дослідницько-концтабірним полігоном, розораність степу й лісостепу сягнула 75-85 відсотків, а внаслідок ерозії близько 100 тис. га щорічно робляться непридатними для орання, на додаток – отруєння хемікатами й засолення.

Площі унікального українського чорнозему невпинно зменшуються. За даними на 1991 рік, зі 170 видів пестицидів, що застосовувались тоді в Україні, 49 були винятково небезпечними як високотоксичні, надкумулятивно стійкі. І тепер в Україні продовжує використовуватись велика кількість хемічних речовин, які виведені з ужитку в розвинених державах світу, а також ті, у яких давно закінчився термін придатности. Крім того, через безконтрольність, чи дуже слабкий контроль, в Україну потрапляє велика кількість сільськогосподарської продукції, яка має у своєму складі шкідливі для здоров'я людини хемічні речовини. Візьмемо, приміром, французькі вина, які прикрашають стіл і додають авторитету господарю. Відомо, що при виготовленні цих напоїв використовують як очисник кров биків і у вині може

знаходиться вірус сказу корів. Якщо з 1997 року діє заборона на вина з бичою кров'ю, то чому їх везуть в Україну?

У кінці 1950 і на початку 1960 років великі сподівання покладалися людством на здобутки хемічної науки. В СРСР у ті часи її нарекли «кудесницею», тобто чарівницею, здатною перетворити довкілля на казку. Згодом виявилось, що ці здобутки мають і деякий негативний вплив на здоров'я людини.

Кінець минулого століття відзначався активним розвитком генетики, особливо вражаючими є досягнення т. зв. генної інженерії. Казковим виглядає повідомлення науковців з міста Мельбурн (Австралія): вони декілька років підсаджували ген вірусу кору рослинам тютюну, примушуючи тим самим рослину виробляти білок (інтерферон), здатний неутралізувати розвиток вірусу, і в такий спосіб отримали рослини, які можуть захистити людину від цього інфекційного захворювання. Якщо розробки успішно пройдуть випробування, то плянується вирощувати різноманітні овочі, фрукти, ягоди тощо із властивостями деяких вакцин проти людських недуг, навіть проти вірусу імунodefіциту. Це значно спростить боротьбу з епідеміями, які досить поширені в економічно нестабільних державах так званого третього світу.

Сьогодні вже говорять про виведення британцями картоплі із протидизентерійними якостями, є повідомлення про рослини-вакцини від гепатиту В та карієсу. Поки ці роботи йдуть на дослідницькому рівні, та вже зараз викликають не лише захоплення, але й побоювання: Природа формувала біохемічні системи метаболізму рослин протягом чималого відтинку часу (можливо – сотень мільйонів років), а потім на рівні продуктів вторинного метаболізму, знову ж таки тривалий час, відпрацьовувала складні біологічні системи стосунків рослина-людина.

Сучасні науковці, долаючи ці сталі системи, активно втручаються в усі біологічні процеси, прискорюючи їх або докорінно змінюючи. Тобто сучасна озброєна досконалим обладнанням людина науки виступає найактивнішим еволюційним чинником, коригуючи біохемічну адаптацію живих істот П'янеті. З упевненістю тут нічого не скажемо: з одного боку, людина не має права втручатися і змінювати природні процеси, задіяні Творцем; з другого – природа сама поступово розкриває раніш утаємничені закономірності, тим самим сприяючи діям науковців, спрямованим на зміни цих процесів. Тут людина діє аналогічно великому каменю, який упав і перегородив течію ріки, докорінно змінивши увесь ландшафт і процеси, що відбуваються, але через деякий час усе стає природним та закономірним. Відомо, еволюційні процеси шляхом природного відбору знищують велику кількість живих істот. Під млин еволюції підпали й людські створіння – зникали племена, вмирали певні культури й великі угруповання, досить часто причиною цього була сама людина, її надактивна життєва позиція пошуку нових шляхів та комфортної зміни довкілля.

Необхідно дуже обережно ставитись до витворів новітньої науки, які сприяють кількісному збільшенню продуктів харчування (рослин, тварин тощо), якісним змінам у бік підвищення кількості вітамінів, біологічно активних речовин, збільшення термінів зберігання і ще багато чого, над чим працює модерне прогресуюче людство.

Уже зараз науковці намагаються протистояти трансгенним харчовим рослинам – витворам генної інженерії, які поширені в США, Канаді, Китаї, Японії та Бразилії. Те, що може дозволити собі Китай і Бразилія в прагненні нагодувати сотні мільйонів свого голодного населення, або США, Канада, Австралія, Японія тощо, не може та й не повинна приймати Україна, психічно й фізично знекровлена різними формами геноциду, які застосовувались протягом усього ХХ століття, враховуючи тотальні заходи голодомору, Другої світової війни, чорнобильську «аварію»...

Західна Європа встановила жорстокий контроль за ввезенням трансгенних харчових рослин, дозволивши лише експорт кукурудзи, картоплі, соєвих бобів та помідорів, які вже перевірені. Але й перевірка не дає гарантії, що комахи, павуки, бактерії та віруси, котрі харчуються від цих нових генноінженерних мутантів, не піддадуться мутагенним змінам. Це може спричинити низку екологічних катастроф, які потягнуть за собою планетарний катаклізм.

Україна зі своєю неконтрольованістю щодо ввезень з-за кордону, а особливо якщо задешево, у найближчому часі ризикує перетворитися на територію для випробувань. У США, наприклад, здійснюється суворий контроль і обмежується навіть використання одягу, виготовленого з сировини трансгенного походження.

Сьогодні в аграрному виробництві пріоритети головним чином перебрали на себе дві інтродуковані, а не аборигенного походження культури – соняшник та картопля. Посіви соняшника збільшують свої площі, тому що насіння цієї рослини – чи не один-однісінкний сільськогосподарський товар, який закуповує в Україні (за цінами нижчими, ніж світові) Західна Європа. А потім після переробки в Україну завозять соняшникову олію! Парадокс тут ось у чому: соняшник – культура, яка дуже активно виснажує ґрунти, перетворюючи їх на т. зв. бідні землі. Тому вирощування такої невдячної рослини в цивілізованих (економічно, екологічно розвинених) країнах суворо обмежується.

На Мадагаскарі, наприклад, величезні площі зайняті під рослину агава сізаль, яку використовують у промисловості. Ця рослина – потужний насос, висмоктує з землі усе, що є в ній поживного, і через 4-5 років плантація перетворюється на «безплідну територію», а іноземні компанії переходять в інші місця.

Картопля ж нікуди не експортується – вона стала улюбленим продуктом харчування українського народу. До Європи пращури сьогоднішньої картоплі потрапили з Американського континенту, там з овочів виробляли багате на крохмаль борошно. Західна Європа сприйняла картоплю як декоративну культуру і її вирощували на клумбах, а з квіточок робили маленькі букетики для прикраси одягу. Як харчову культуру посполите європейство картоплю сприйняло дуже агресивно. Звичайно, що вирощувати цього рослинного мігранта могли не в усій Європі, а лише в деяких районах, із придатними ґрунтами і кліматичними умовами. З історії відомі «картопляні бунти» – пересічний європейський землероб, він же й споживач, ніяк не хотів приєднувати рослину до кола своїх традиційних культур, хоча решта з ботанічної родини пасльонових (як і картопля) поступово широко розповсюдились, наприклад, помідори. Народ не хотів, а влада вимагала: хитрістю, примусом тощо врешті-решт почали вирощувати.

Нова аграрна культура почала переможне просування по Європі завдяки своїй невибагливості та великій урожайності, поступово перетворюючись у деяких регіонах на монохаркову культуру. Перший удар прийняли на себе спадкоємці кельтського народу – ірландці. В результаті неврожаю картоплі через рослинне захворювання – фітоортоз – у них померла ледь не половина всього населення, а ті, що лишились, втратили свою національну окремішність і велика їх частина як раби опинилася в США. Але ще раніше свою психо-енергетичну активність через надмірне вживання картопляного крохмалю втратили представники т. зв. індіанської групи народів, і ця причина їхнього слабого спротиву західноєвропейському тотальному геноциду є переконливішою, ніж «обожнювання» європейців. Сприяння картоплі гальмуванню психоенергетичної активності можна помітити в ісландців, спадкоємців жорстоко-войовничих варягів. Щось подібне відбулось і в районах Полісся, особливо в Білорусії, де «бульба», «бараболя» вже давно перетворилася на монохаркову культуру.

Природа усілякими засобами (наприклад, постійні віруси захворювання) намагається привести людей до тями: картоплю треба використовувати лише як харкову добавку, такий компонент, як, приміром, цибуля, селера, гіркий перець тощо.

Уже є трансгенна картопля, «яку не їсть колорадський жук», тож Україна всіма правдами і неправдами отримає її в необмеженій кількості. На Заході й у США вивчають взаємозв'язок вуглеводів і депресії, а нам, у вигляді експерименту, якщо не смажену картоплю, або чіпси, то хоча б солодкого печива або смажених горішків, які за кордоном давно перейшли свій термін вживання, обов'язково надішлуть.

Більшість економічно розвинених держав світу, особливо т. зв. західні країни, виготовляють харчові продукти за допомогою супермодерних технологій, і спеціальне опромінювання серед них займає не останнє місце. Застосовується воно, щоб позбавитися від сальмонелли та кампілобактерій, наприклад, у птишиному м'ясі та яйцях. Свинячі ж сосиски, завдячуючи спеціальному опроміненню, значно довше зберігаються і тому можуть по декілька місяців не псуватися і спокійно перевозитись у будь-яку країну світу. Те саме стосується фруктів, овочів, кави, какао, морських продуктів тощо. Усі ці харчові продукти без усякого обмеження та контролю невпинним потоком надходять в Україну.

Сьогодні однозначної відповіді на питання чи шкідливі, а якщо так, тоді наскільки, наслідки впливу опромінених продуктів на організм людини не існує, тому що наукових спостережень за цим впливом протягом 3-10 років не проводилось. Для України це наднова проблема. Під час такої обробки відбувається радіоліз, тобто розпад хемічних сполук під дією іонізуючого випромінювання, – це структурна зміна самого продукту або його складових. Найважливіше, що радіологічний продукт – нова за своїм складом речовина. Цей харчовий продукт може бути радіоактивним, а може й не бути, але в останньому випадку – чи не є він загрозливим для здоров'я людини? Наприклад, зернини кави й какао з метою боротьби зі шкідниками та хворобами

рослин можуть оброблюватись хемічними речовинами, які давно є забороненими та знятими з використання. Крім того, перед спеціальним опроміненням зернини повинні бути найретельнішим чином позбавлені найменших залишків хемічних речовин, бо під час радіолізу вони стають загрозливими для нашого здоров'я.

Країни третього світу, а саме вони є виробниками кави й какао, постачають якісний товар лише високорозвиненим державам, до яких Україна, на жаль, не належить, а ми отримуємо тільки дешеву і неякісну продукцію.

Питання впливу на організм людини опромінених харчових продуктів, а в процесі використовується кобальт-60 або інші радіоактивні метали, особливо велике значення має для України, яка постраждала від чорнобильської аварії.

Людство величезної шкоди завдало собі першими атомними вибухами та неконтрольованою діяльністю реакторів, що їх забезпечували. У результаті цієї діяльності в біосферу надійшла величезна кількість радіонуклідів, до якої важко адаптуватись.

Використання атомної енергії призвело до накопичення величезної кількості «набутої» радіації, що утворюється під час вибухів ядерної зброї та при роботі реакторів АЕС і є тим жахливим головним винуватцем сучасного виродження населення певних регіонів. Забруднення довкілля від АЕС, «набута» радіація, впливає на майбутні покоління – масові мутаційні процеси ставлять під загрозу нормальний розвиток нації та загрожують людству в цілому. За статистичними даними 1989 року, за загальним коефіцієнтом смертності у світі Україна поступається лише 8 країнам, і найвища смертність – серед чоловіків 20-30-літнього віку. Смертність чоловіків у всіх вікових групах значно вища, ніж жінок. У 1988 році до 65 років не доживало 38,1 відсотка чоловіків і 18,8 відсотка жінок. Зараз серед тих, хто виконує важкі фізичні й підсобні роботи, 80 відсотків становлять жінки. Від загальної кількості хворих жінок майже третина страждає через професійні недуги. Чоловіки, працюючи на керівних посадах, мало рухаються і при цьому споживають багато алкогольних напоїв. Пристрасть до алкоголю та куріння все частіше демонструють і жінки. Через низьку гігієнічну освіченість Україна тримає першість у світі по кількості штучних абортів: на 100 народжених припадає 140 тих, кого позбавили цієї можливості (у Фінляндії, наприклад, таке співвідношення: 100 народжених – 15 абортів).

Крім своєї аморальності, ця процедура є загрозою життю жінки і найчастіше призводить до втрати здатності народжувати. В Україні в 1997 році зроблено 17 тис. абортів. Попередження вагітності у дівчат-підлітків дозволить зменшити материнську смертність у два рази, дитячу – у п'ять. За останні 30 років народжуваність зменшується, а смертність зростає, і це вже призвело до катастрофічного стану української нації.

Як свідчать результати досліджень комісії Верховної Ради України, на 1993 рік від ліквідаторів народилось 252134 дитини [...] з них хворі на недуги органів дихання – 52,2-78,29 відсотка, органів травлення – 6,9-9,2 відсотка, ендокринної системи – 5,8-7,3 відсотка, мають злоякісні новоутворення – 0,12-0,18 відсотка тощо.

Кожна біологічна система має здатність поступово пристосовуватись до нових умов. Усі життєзабезпечуючі системи людського організму починають працювати в зміненому режимі, і це призводить до того, що нові покоління, значно зменшені чисельно, стають більш стійкими до дії забрудненого довкілля, притому значно менше народжується талановитих та обдарованих дітей. Тому нові покоління будуть відносно більш стійкими до впливів хемічних, мікробіологічних речовин та радіонуклідів, але можливе зменшення інтелектуального потенціалу.

Кожний організм несе в собі спадкову інформацію, яка включає багато аспектів, спадкові ж хвороби – це суттєві перекручення генетичної інформації, надані нащадкам, які можуть реалізуватися навіть у нормальних умовах існування. Набуті хвороби – це такі, що виникли за несприятливих умов, внаслідок трохи зміненої спадкової інформації. Здавалося б, що спадкові хвороби повинні виявлятися одразу після народження, але серцево-судинні та онкологічні найчастіше виказують себе в зрілому віці. Усі ці хвороби включають генетичний компонент, тобто якщо хтось із батьків має якусь хворобу, то дитина в 3-9 разів має більше шансів захворіти. Слід зауважити, що вияв генів залежить від умов життя людини та довкілля, а сьогодинішній соціально-економічний та медичний стан України знаходиться на надзвичайно низькому рівні.

Природний національний імунітет до хвороб підтримується стабільним психолого-етнічним рівнем, заміна чи порушення якого є катастрофою стабільності етнічної нації. Як імунітет до хвороб, так і етнопсихічна стабільність деформується «злиттям націй». Кількісно велика і тривала за часом міграція сприяє виникненню нових хвороб, до яких українці не мають природного імунітету. За нормальних соціальних умов та певної економічної стабільності хвороби можуть себе і не виказувати, в іншому випадку вони здатні перетворюватися на епідемії, які винищують цілі народи, а не те що одну націю, яка має дуже низький імунітет. Наприклад, зараз в Україні усе серйознішою стає загроза щонайширшого розповсюдження туберкульозу, профілактика якої коштує відчутно дорого для українців. Державницькі структури і не збираються суттєво цьому запобігати: безкоштовне медичне лікування відсутнє, харчування виживальницьке, платня жебрацька.

За переписом 1989 року, в Україні проживало 133 найрізноманітніші етнічні групи. Останнім часом з України емігрувала якась кількість жидів, болгар, греків, поляків, мадяр, німців, словаків, українців, натомість з'явилося багато представників народів кавказького та середньоазійського регіонів колишнього СРСР, циган, народів Афганістану, Бангладеш, В'єтнаму, Камбоджі, Китаю, Індії, Пакистану, Шрі-Ланки, арабських народів, чимало чорношкірих представників Африки, які прагнуть Європи, але більшість осідає на вокзалах, базарах, у дешевих готелях, гуртожитках та притонах наших міст. Усі вони є потенційними носіями спадкових хвороб, а деякі й набутих. Те, що цей людський конгломерат великою мірою складається з представників «групи ризику», лише драматизує ситуацію. Результати останнього довготривалого тотального антиукраїнського геноциду (переселення, виселення, репресії,

колективізація, боротьба з куркулями, голодомори, масові розстріли, постійне спустошення «імперіялістичними», «громадянськими» та іншими війнами, низькоякісне харчування, висока дитяча смертність, суцільна екологічна інтервенція, пицтво, чорнобильська радіаційна агресія, а зараз ще й економічний саботаж розвитку держави) створили найсприятливіші умови для вимирання нації: народжуваність нижче смертності і суцільна психічна депресія. Сприяти збільшенню народжуваності сьогодні в Україні покликані модерні інститути та науково-практичні центри репродуктивної медицини. Але якщо вони беруть свій «допоміжний» матеріал із США та Західної Європи, тоді яка може бути спадковість після цього в новонароджених українців?!

Усе наведене суттєво впливає на збереження генетичного фонду етнічних українців в Україні, тому слід ґрунтовно замислитись, яким чином припинити навмисне перетворення українців з унікального окремішнього народу в якусь спільноту азійсько-європейських народів з домінуючим негроїдно-середньосхідним етноелементом.

Найголовнішою державною проблемою повинно бути здоров'я титульної нації. А для цього треба негайно створити гідні людини та громадянина України умови життя, спрямувати всі можливі державні кошти та залучити міжнародну допомогу для розв'язання всіх медичних проблем. І це необхідно зробити першочергово, не чекаючи, поки етнічних українців буде аналогічно кількості індіанців у США, щоб ООН виділяла кошти на збереження «природної популяції одного із зникаючих народів світу».

Необхідне законодавство, яке б суттєво обмежувало міграцію в Україну і «осідання» іноземців. Необхідні закони, які обмежать імпорт харчових продуктів, контролюватимуть їх якість та захищатимуть українців від виробників і тих, хто завозить в Україну шкідливі для здоров'я продукти, слід застосовувати найжорстокіші санкції проти державних службовців, що сприяють цьому. Та лише приймаючи закони Верховна Рада України не зможе впливати на зміну того стану, який маємо на сьогодні.

У боротьбі за здоров'я нації необхідне належне екологічне виховання всіх соціальних прошарків населення, які мають усвідомити, що саме зараз вирішується доля України, бо імперія припинила своє існування, а зони екологічного лиха не зникають: Чорнобиль, Донецько-Придніпровський район. Азово-Чорноморський басейн, Полісся, Карпати, Північне Причорномор'я. Тобто сьогодні Україна майже всуціль є такою зоною. Наприклад, плянується раціонально використовувати «вільні» землі поблизу Чорнобиля – вирощувати на них ріпак, а олію з нього застосовувати в промисловості. Я маю небагато сумнівів, що та олія буде вживатись як харчова – завдячуючи чудовій рекламі та повній неконтрольованості.

Не відбулось і не відбувається якогось суттєвого покращання екологічної ситуації в Україні, не дивлячись на нові закони та діяльність міністерств, бо сьогоднішні керівники підприємств не переймаються долею держави, довкілля, не турбуються про майбутнє. Річ у тім, що нинішня влада не є українською, економікою управляють неукраїнські підприємці.

Треба законним шляхом заборонити спорудження, використання, а банкам фінансування шкідливих для здоров'я місцевого населення виробництв та таких, які порушують природні екосистеми; встановити суворий контроль за виконанням заборони експорту відходів.

Очікувати від економічно розвинених держав суттєвої допомоги у впровадженні екологічно чистих технологій – це демонструвати повну політичну наївність. Адже їх цілком влаштовує існування в Україні т. зв. шкідливих виробництв, продукція яких необхідна, та оскільки ці виробництва є екологічно небезпечними, розвинені держави світу хочуть, щоб вони функціонували поза їх межами. Політично стабільні країни задовольняє можливість «заховування» радіоактивних відходів на території Чорнобильської зони і вони готові добре платити, але Україна повинна рішуче виступити проти цього. □

Микола Вербовий

Кінець другого тисячоліття позначений небувалим в історії новітньої України політичним скандалом

Скандал, який виник унаслідок заяви Олександра Мороза та оприлюднення ним записів розмови високих посадових осіб, став своєрідним індикатором зміни відносин між усіма учасниками політичної гри та ознакою появи в цьому середовищі революційних настроїв. До нової революційної ситуації Україна йшла приблизно останні 5-6 років – у середині 90-х спроба нашої держави розвинути у демократичну модель суспільства за зразком західних країн була фактично похована. На доказ цього можна навести кілька аргументів. Замість політичної структуризації, яка мала б ґрунтуватися на сильному розвитку політичних партій, у нашій країні відбувся клановий поділ, нова Конституція не змогла врегулювати відносини між гілками влади: Президент та Верховна Рада загрузли в кількарічній перманентній боротьбі, а найбільш впливові засоби масової інформації – насамперед телебачення – опинилися під контролем фінансово-політичних груп. Стосунки між Президентом – найвагомішою фігурою політичної гри, – олігархами, повністю підконтрольним главі держави урядом та слабким і невливовим парламентом були порівняно спокійними. Леонідові Кучмі вдавалося успішно використовувати систему важелів та противаг між різними політичними силами й учасниками політичної боротьби. Глава держави довго користувався підтримкою практично всіх фінансово-політичних груп, які періодично поборювали одна одну (однією з перших жертв цього взаємного поборювання став Павло Лазаренко), однак усе змінилося після виборів: внутрішні резерви української економіки майже вичерпали себе – держава мала пережити або надзвичайно важку кризу, або рішучі реформи, тож Леонід Кучма був змушений виконувати свою обіцянку стати «новим Президентом». І такі передумови з'явилися: з обранням прем'єр-міністром Віктора Ющенка українська політика перетворилася на поле битви. На початку цього року фронт бойових дій пройшов по лінії «Юлія Тимошенко – Бакай, Суркіс». Віде-прем'єр із питань паливно-енергетичного комплексу Юлія Тимошенко починає енергетичну реформу з нафто-газової галузі, головна проблема якої полягала у величезних несанкціонованих відборах російського газу.

Реакція суспільства на карколомні за своєю сенсаційністю та можливими наслідками події, що відбуваються сьогодні навколо скандалу «Кучмагейт», стала лакмусовим папірцем на визначення ставлення громадськості до владної ситуації в Україні. Цікавим є висновок з цього приводу відомого політичного оглядача Віталія Портникова, який вважає найжахливішим діагнозом для сьогоденного стану в Україні те, що «суспільство, в принципі, не здивується, якщо Президент і міністр внутрішніх справ України будуть вести між

собою розмови щодо стеження за опозиційним журналістом» і розробляти засоби щодо його залякування («Поступ», 2 грудня).

Сумним підтвердженням такого діагнозу є результати опитування, проведеного соціологічною службою Українського центру політичних і економічних досліджень ім. Олександра Розумкова серед мешканців української столиці, в якому взяли участь 405 респондентів у віці понад 18 років пропорційно до географії міста, вікових та статевих особливостей населення. 81 % опитаних громадян столиці були проінформовані про скандал, 66 % (!) вважають, що в оприлюдненій інформації немає «нічого несподіваного, від влади можна очікувати і не такого». Щоправда, на більш конкретне запитання: «Чи вірите ви у те, що Президент України, голова адміністрації Президента і міністр внутрішніх справ можуть бути причетними до зникнення журналіста Георгія Гонгадзе?», 51 % опитаних відповіли «ні», а 41 % – «так» («Дзеркало тижня», 9 грудня).

Повертаючись до аналізу, проведеної Портниковим, який порівнює «Кучмагейт» із, здавалося б, непорівнюваним американським Вогергейтом, що, на думку оглядача, став вироком політичній кар'єрі президента Річарда Ніксона, але в жодному разі не американській демократії, та навіть і не президентському політичному курсу, а також із більш подібними до нашої ситуації (з огляду на постсовєтський синдром) акціями поліцейського режиму в Білорусі, можна погодитись із логікою Віталія. Суть цього висновку полягає в тому, що найгучніший український скандал кінця другого тисячоліття примусить і владу, і суспільство зробити висновки. В іншому випадку вибуховість загальнополітичної атмосфери в нашій країні загрожує повною дискредитацією не лише президентської влади та її оточення, але й усієї політичної квазі-еліти. Імовірним наслідком для останньої стане в «епоху після Кучми» заміна сьогодинішніх учасників політичної гри на репрезентантів «третьої сили», які цілеспрямовано розчищають для себе місце на владному подіюмі.

На думку експертів, опитаних львівським часописом «Поступ», в умовах поборювання Президента із його оточенням та олігархів, які взаємно ослаблюватимуться, на політичну арену виступає третя сила. «Можливо, що першим кроком цього стала скандальна заява Олександра Мороза та оприлюднені ним аудіозаписи розмов у найвищому кабінеті країни. Нинішній етап політичних баталій уже можна назвати війною всіх проти всіх: Президент воюватиме з олігархами», – підсумовує газета («Поступ», 5-6 грудня).

* * *

Партійний політикум України наприкінці століття (тисячоліття) переживає стан «електорального буму». До чергових парламентських виборів залишається ще більше року, однак події в партійному середовищі створюють візію того, що передвиборчий марафон уже стартував.

Час, що минув після парламентських виборів 1998 року, висвітлив якісно нову диспозицію в політико-партійному ландшафті. Очевидним підсумком останніх парламентських перегонів є те, що тогочасний спосіб пар-

тійного блокування виявився малоефективним. Із дев'яти політичних блоків, що змагалися за місця у Верховній Раді, лише блок Соціялістичної та Селянської партій «за правду, за народ, за Україну» зумів подолати чотиривідсотковий бар'єр.

Проте невдача інших блоків на виборах не вплинула на прагнення політичних партій до блокування. Варто зауважити: особливість партійного політикуму в Україні полягає в тому, що кількість партій зростає доволі стрімко. Вони діляться методом розколу, клонування й утворення на порожньому місці. Цікавою є типологія партійної генези в Україні, сформульована керівником Центру політичних досліджень «Нова хвиля» Костем Бондаренком, згідно якої партії поділяються на власне партії (базуються на певній ідеології та принципах), партії, сформовані під лідера, та партії-«звичайні доважки до діяльності окремих бізнес-структур». Партії мають властивість зникати, проте не зникають їхні назви і свідоцтва про реєстрацію, видані Міністром України. Якщо в 1998 році напередодні парламентських виборів в Україні існувало 56 партій, причому 47 із них брали участь у виборчій кампанії, то через три роки їхня кількість зросла до 107. Здивоване населення запитувало: «Скільки партій нам іще потрібно?»...

Практично відразу ж після виборів 1998 року Народно-демократична партія почала експеримент зі створення широкої міжпартійної коаліції, до якої, крім самої НДП, мали б увійти Ліберальна партія України, Партія труда, Партія регіонального відродження України, «За красиву Україну» та ще кілька дрібних політичних утворень. Проте ця ініціатива зазнала фіаско з причини розколу «партії влади» у травні 1999 року.

У грудні 1998 року виникає угода про створення політичного блоку між Народним рухом України та партією «Реформи та порядок», і хоча Рух у лютому 1999 року поділився на дві частини, у травні середовище поповнилося завдяки входженню в ПРП частин НДП, ЛПУ та ДемПУ. Восени 1999 року до блоку ПРП-НРУ приєднався Конгрес Українських Націоналістів.

Об'єднавчий процес у центристському середовищі влітку 1999 року передбачав посилення ПРП за рахунок влиття в партію таких структур, як Християнський Народний Союз, «Вперед, Україно!», «Відкрита політика» тощо. Насправді ж на заваді об'єднанню стали амбіції окремих політиків.

Друга частина Руху, «УНР», після розколу оголосила про створення блоку з партією Юлії Тимошенко «Батьківщина». Останнім часом розпочався інтенсивний переговорний процес між НРУ, УНР, ПРП про створення єдиної партії. Як відомо, ідея створення «об'єданого Руху» не нова. Як стверджують аналітики, ще у травні один із ініціаторів об'єднавчого процесу Богдан Бойко мав тривалу зустріч із Президентом, темою якої були інтеграційні процеси в середовищі націонал-демократів. Ще у вересні впливові київські видання писали про фактор «третього Руху» та його імовірність. І нарешті, у середині листопада ініціативна група на чолі з «інтеграторами» Богданом Бойком та Георгієм Філіпчуком зареєструвала «Об'єднаний Рух» («Україна молода», 25 листопада). Журналісти одразу ідентифікували такий спосіб інтеграції як українське політичне нов-гав. Відповідаючи на питання, кому

вигідний такий спосіб об'єднавчого процесу, звернемося до інтерв'ю лідерів обох відламів Руху – Геннадія Удовенка та Юрія Костенка, які вони дали кореспондентові «Україні молодой». Геннадій Удовенко висловив сподівання, що Богдан Бойко зможе досягти поставленої мети та заперечив причетність олігархічних кіл до фінансування нової партії. Натомість Юрій Костенко визнав очевидність факту морального та фінансового сприяння з боку певних фінансово-політичних груп та назвав абсурдним такий спосіб консолідації донедавна однієї з найпотужніших політичних партій.

Коментуючи такий своєрідний інтегративний процес у середовищі націонал-демократів, «Поступ» ставить традиційне римське запитання: «Кому вигідно?». Відповідаючи, газета робить припущення:

об'єднаний Рух буде формою удару по УНР. А це вигідно: а) Народному Рухові України (при послабленні УНР Юрій Костенко стане більш поступливим у питаннях утворення єдиної партії з колишніми однопартійцями) і б) Адміністрації Президента (послаблення костенківців призведе до послаблення блоку УНР-«Батьківщина» і стане черговим ударом по Юлії Тимошенко). Вже за короткий час Бойко зможе максимально розмити фракцію УНР і поставити її на межу виживання. І це буде додатковим стимулом для Костенка, який, на думку окремих політиків, «надто довго думає» над перспективами злиття в єдину партію («Поступ», 28-29 листопада).

Коментуючи цю подію, «Україна молода» зазначає, що суперечки в Русі на ґрунті лідерства, які розпочалися ще до загибелі В'ячеслава Чорновола, вилились у трагедію не лише однієї партії, а в трагедію української націонал-демократії, яка на початку 90-х була символом незалежності, патріотизму та свободи, а тепер стала ідеологією невдах, яких перестають поважати. Як показали останні парламентські вибори та вибори Президента України, позиції націонал-демократії є доволі слабкими для того, аби на рівні з олігархічними фінансово-політичними групами конкурувати у владному просторі. Власне, ці групи не зацікавлені у вивороченні потужного правого блоку, що започаткований партією «Реформи та порядок», Рухом Удовенка та КУНом. «УМ» висловлює версію, що «Рух за єдність» є нічим іншим, як «одним із братовбивчих механізмів, що руйнує єдність правиці». Влада та партії, що безпосередньо впливають на неї, не борються із лівим крилом українського політикуму, бо воно є зручним для створення противаги правам. Праві ж не вписуються в плани «центру». Вислідом такої ситуації може стати процес шельмування правочентристів, звинувачення в радикалізмі та відсунення їх на маргінес як небезпечну для суспільства ідеологію. «Націоналізм може знову стати „небезпечною“ ідеологією. Але ми вже це проходили», – підсумовує газета.

Оцінюючи перспективи створення єдиного правого блоку, лідер УНР Юрій Костенко стверджує, що результатом проведених переговорів із більшістю правих партій, зокрема з Рухом Удовенка, ПРП, «Собором», Республіканською партією, є домовленість про те, що ці політичні суб'єкти будуть виступати на виборах 2002 року єдиною силою. Голова проводу НРУ Ген-

надій Удовенко висловив свою візію об'єднавчого процесу. Він, зокрема, відповідаючи на питання про ставлення до участі у вищезазначеному блоці партії «Батьківщина», підкреслив: «Ми не ведемо переговори з „Батьківщиною“. Ми покищо ведемо мову лише про вступ до нашого блоку УНР. Юрій Іванович [Костенко. – Авт.] ставить питання децю ширше...» («Україна молода», 30 листопада).

18 листопада відбулися з'їзди двох партій, кожна з яких заявила про свою готовність претендувати на звання правлячої, загальнонаціональної і провідної. На першому з'їзді об'єднувалися в одну партію представники «блоку п'яти» – партії регіонального відродження України, Партії солідарності України, Партії труда, партії «За красиву Україну» і всеукраїнської партії пенсіонерів. Іронізуючи з приводу назви новоствореної партії (Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України», ПРВТСУ), політичний оглядач «Дзеркала тижня» Олександр Юрчук зауважує, що вже тут закладено, окрім об'єднання, водночас і розмежування. Аргументами цього твердження є: по-перше, наявність трьох співголів партії, а саме – лідера «Солідарності» Петра Порошенка, Партії труда Валентина Ландика та Партії регіонального відродження Володимира Рибак, хоча попередньо плянувалось, що єдиним лідером цього партійного конгломерату буде «шоколадний» барон Петро Порошенко; по-друге, певне відмежування від партійного об'єднання керівника Правекс-банку Леоніда Черновецького, який демонстративно залишив після з'їздівську прес-конференцію, та вихід із парламента фракції «Солідарність» членів Селянської партії, що висловили свою незгоду із «скочуванням» фракції на ліберальні позиції» («Дзеркало тижня»).

Особа молодого політика та бізнесмена Петра Порошенка, зірка якого яскраво спалахнула на українському політичному небосхилі, заслуговує на те, аби зупинитися детальніше. Петро Порошенко – один із так званих «нових олігархів». У свої 35 років він встиг уже надзвичайно багато: захистив дисертацію, створив концерн «Укрпромінвест», узяв під свій контроль такі підприємства вітчизняного бізнесу, як завод «Ленінська кузня» в Києві, Луцький автомобільний завод, Кондитерська фабрика ім. Карла Маркса та Вінницька кондитерська фабрика. Він має вплив на прийняття рішень головами кількох обласних адміністрацій, зокрема Закарпатської, Чернівецької, Вінницької. У політичних колах його називають «Вовкодавом» – він зумів «вирвати і перевести у свою сферу впливів» регіони, які донедавна вважалися есдеківськими. У лютому 2000 року член фракції СДПУ(о), «правовірний» соціал-демократ Порошенко раптом вийшов із фракції та партії і почав творити свою фракцію – «Солідарність». Тоді ж заявила про себе і створена Порошенком Партія солідарності – децю аморфна ідеологічно, та цікава політична сила. Ще за півроку – знову-таки несподівано – Петро Порошенко скликав прес-конференцію, на якій заявив про намір об'єднати п'ять партій: Партію солідарності, Партію регіонального відродження України, Всеукраїнську партію пенсіонерів, партію «За красиву Україну» та Партію труда. Це вже була серйозна заява, і легковажити фактором Порошенка відтепер не можна.

Із задекларованих п'яти партій, що складають вищезгаданий конгломерат, дві мають досвід парламентської боротьби. Партія труда (до 1998 року – Партія праці) на чолі з Валентином Ландиком на останніх парламентських виборах блокувалася з Ліберальною партією України. Тоді за цей блок проголосували 1,89% виборців. У лавах цієї партії сконцентровано серйозний політичний і бізнесовий потенціал. Зокрема, Валентин Ландик очолює відоме Акціонерне товариство «Норд». Членом партії є генеральний директор Дніпропетровського заводу «Дніпрошина» В. Тютін (той самий Тютін, який на виборах 1994 року з переконливим результатом переміг Валерія Пустовойтенка). Валентин Ландик має тісні контакти з двома іншими «кандидатами в олігархи» – Юхимом Звягільським і Володимиром Сівковичем.

Партія регіонального відродження України здобула на останніх виборах 0,9% голосів виборців. Її потенційний електорат зосереджений у Донецькому регіоні. Лідер партії – міський голова Донецьку, народний депутат Володимир Рибак. До складу партії входять такі відомі особи, як нардепи І. Попеску й І. Юшко, генеральний директор АО «Мазда-моторс Україна» І. Сотуленко, ряд керівників підприємств будівельної галузі. Знову-таки близьким до партії є Юхим Звягільський. ПРВУ має тісні стосунки з «Індустріальним союзом Донбасу», ініціатива створення якого належить Донецькому намісникові В. Януковичу.

Партія «За красиву Україну» минулого року пережила кілька цікавих моментів. Навесні 1999 вона вирішила висунути свого тодішнього лідера Геннадія Балашова кандидатом у президенти. Проте цей претендент на президентське крісло зазнав фіяско вже на етапі реєстрації своєї кандидатури, не добравши необхідної кількості голосів. Це спричинило в партії бунт, як результат – партія позбулася Балашова та його заяв про єдиний десятивідсотковий податок. «За красиву Україну» очолив нардеп і керівник доволі впливового в Україні концерну «Правекс» Леонід Черновецький. Всеукраїнська партія пенсіонерів, хоч і не має за собою якихось визначних заслуг, проте вона справді може привернути увагу людей похилого віку та забезпечити агітацію серед цієї категорії виборців. Зазначимо: пенсіонери голосують досить активно і їхня явка на виборчі дільниці доволі висока.

Аналізуючи перспективи «об'єднання п'яти», не можна оминати ще однієї фігури, а саме – голову правління Промінвестбанку Володимира Матвієнка. Не зважаючи на те, що він формально не бере участі у створенні партії, насправді його зацікавленість та фактичний вплив на її формування є очевидними. Оточення Матвієнка складає цілий ряд парламентарів, генеральні директори «Криворіжсталі», заводу ім. Малишева, «Укрнафти», «Укрсоцбанку» тощо. До цього кола належить і батько Петра Порошенка, генеральний директор концерну «Укрпромінвест» Олексій Порошенко. Не варто забувати також, що В. Матвієнко свого часу очолював Національний Банк України.

Таким чином, у центрі українського політичного життя вимальовується справжнє об'єднання великих підприємців, яке спроможне позмагатися за найвищі владні крісла. Дехто з аналітиків вважає це партійне об'єднання потужною політичною структурою губернаторів, які володіють одним із

ключових інструментів маніпуляції в українських виборчих технологіях – так званим адміністративним ресурсом. Висловлюється припущення, що це – проєкт Литвина-Азарова. Підтвердженням цьому може служити хоча б факт входження голови Державної податкової адміністрації Миколи Азарова до Президії політради нової партії.

На думку львівського політолога Костя Бондаренка, нова партія обіцяє бути цікавою та впливовою. Принаймні ми вже мали «газових баронів» і «нафтових магнатів». Тепер черга партійно-політичної ідентифікації «шоколадного короля» України Петра Порошенка («Поступ», 17 листопада).

«Оригінальність» нової партії виявилася, як пише газета «Україна і світ сьогодні», у своєрідному ідеологічному нов-гав під назвою «новий центризм». Такою ідеологічною самоідентифікацією, на думку пресового органу Народного-демократичної партії, солідаристи задалегідь уклали собі участь у європейських та світових міжпартійних об'єднаннях і, за великим рахунком, ризикують залишитися просто незрозумілими («УіСС», 25 листопада-1 грудня).

Майже одночасно із об'єднавчим з'їздом ПРВТСУ відбувся з'їзд партії «Трудова Україна». На відміну від партійного проєкту Петра Порошенка, що справляє враження своїм потенційним регіональним розмахом, «трудовики» зробили ставку на ролі лідера – экс-міністра економіки, экс-віце-прем'єра, экс-голови Приватбанку Сергія Тигипка. Характерною є інвентураційна промова Сергія Леонідовича, у якій наголошується на тому, що «Трудова Україна»:

- повинна стати правлячою партією. І нічого нескромного в цьому немає, оскільки «ми розглядаємо владу не як спосіб особистого збагачення або можливість протекції вузьких інтересів»;

- буде цілеспрямовано готувати кадри, здатні керувати державою. (Аналізуючи склад Президії з'їзду, до якої увійшли Дмитро Табачник, Віктор Пінчук та Ігор Шаров, без сумніву можна стверджувати, що такі кадри в партії вже є);

- планує отримати на парламентських виборах не менше 10% голосів виборців. Після перемоги на виборах, на думку Тигипка, необхідно створити парламентську більшість, яка у свою чергу повинна сформувати коаліційний уряд («Дзеркало тижня», 25 листопада).

- не вдаючись до новацій новий лідер окреслив як домінанту партійної концепції ідею, відпрацьовану респектабельними європейськими партіями – «союз труда і капіталу» («УіСС», 25 листопада – 1 грудня).

* * *

Львівський «Поступ» у статті «Клонування демократії» констатує, що історія завжди повторюється як фарс: на Майдані Незалежності в наметах живуть три групи протестуючих із взаємовиключними гаслами.

19 грудня в Києві відбувся похід учасників акції «Україна без Кучми», який пройшов вулицями столиці від Майдану Незалежності до Адміністрації Президента. Учасники акції вимагали проведення незалежного розслі-

дування обставин зникнення журналіста Георгія Гонгадзе, а також відставки силових міністрів та Президента України.

Нещодавно на Майдані Незалежності, а саме на тому місці, де 10 років тому проходило студентське голодування, яке закінчилося відставкою тодішнього прем'єр-міністра Масола, знову з'явилися намети. У такий спосіб організатори акції «Україна без Кучми» – партії СПУ, УРП, УНР, СДПУ «Собор», УНА-УНСО, а також учасники студентського голодування 1990 року – вирішили привернути увагу до останніх політичних подій у країні. Один з організаторів, народний депутат Володимир Чемерис, каже: «Практично ніхто не сумнівається, що аудіозапис розмови вищих посадових осіб відносно журналіста і відеозапис показів офіцера безпеки Миколи Мельниченка, який записав їх, є справжніми». Такої ж думки дотримується і народний депутат від фракції УНР Євген Жовтяк, який підтримує цю акцію всупереч волі власної фракції. «Коли в Україні не існує іншого способу проінформувати населення і привернути увагу громадськості до всіх цих подій, то слід вдаватися до таких кардинальних заходів як голодування», – заявив він в інтерв'ю кореспондентові «Поступу». Євген Жовтяк переконаний, що студенти, які 10 років тому голодували на граніті, мають право сьогодні вимагати демократичної влади в країні. «Ми не хочемо жити в корумповано-мафіозній державі латиноамериканського типу, на яку зараз перетворилася Україна», – додав він («Поступ», 19-20 грудня)...

P.S. Ми зробили медіа-огляд українського політикуму за листопад-грудень 2000 року. З огляду на дотеперішню насиченість українського політичного життя, можна сказати, що цих подій вистачило б, мабуть, на цілий рік. Невідомо, до яких наслідків приведуть вони, чи змінять, і якщо так, то наскільки, відносини в українському суспільстві, але зазначимо: одна зміна вже відбулася. Вона стосується самого висвітлення політичних подій у медіях: про справу зникнення Георгія Гонгадзе і наступний «Кучмагейт» змушені були заговорити всі ЗМІ, до того ж реально, «не іміджмейкерську» інформацію про діяльність оточення Леоніда Кучми повідомляли лише декілька незалежних видань. І хоч яким би кон'юнктурним не було висвітлення ситуації, що склалася, воно засвідчує принаймні дві, здавалося б, взаємно суперечливі тенденції: хиткість і невизначеність відносин на верхах української політичної влади, а з другого боку – суб'єкти відносин у політичному просторі українського суспільства тривалий час залишатимуться тими самими, навіть якщо це супроводжуватиметься появою нових назв політичних об'єднань. □

Андрій Гошуляк

Перше соборне представництво українського народу

В історії національного державотворення доби Директорії УНР Конгрес трудового народу України, як офіційно називалася дана подія, посідає визначне місце. Щоправда, в історичній літературі нерідко можна зустріти діаметрально протилежні оцінки з цього приводу. Особливо критично оцінювали її деякі активні учасники Визвольних змагань тієї пори, керуючись при цьому, як правило, не суто об'єктивними критеріями, а, насамперед, власними політичними симпатіями. Мабуть через це, та, вірогідніше, внаслідок загальної поразки Визвольних змагань під проводом Директорії, робота і рішення Трудового конгресу висвітлені недостатньо й суперечливо. Враховуючи вищезазначене, в даній статті ставиться мета дослідити окремі маловідомі аспекти названої події, приділяючи при цьому особливу увагу ролі Трудового конгресу у зміцненні соборності України.

Успішне розгортання в листопаді-грудні 1918 року антигетьманського повстання висунуло перед Директорією, як невідкладне завдання, пошук найдоцільнішої, на її думку, форми або ж моделі організації державної влади в країні. Внаслідок активного обговорення цього питання на Державній нараді 12-14 грудня 1918 року у Вінниці, в якій, крім членів Директорії, взяли участь представники українських політичних партій (есерів, соціал-демократів, соціалістів-самостійників та ін.), на пропозицію В. Винниченка була прийнята система так званих трудових рад, тобто представників усіх елементів громадянства, які не експлуатували чужої праці. «Другими словами, – як зазначав сам автор пропозиції, – це мала бути диктатура не пролетаріату й незаможного селянства, а диктатура трудового люду».¹

Вже в середині грудня був підготовлений проєкт декларації, опублікований пізніше в київських газетах, в якому Директорія вперше повідомляла про намір скликати Конгрес трудового народу України. Формуватись він мав з депутатів від селянства, війська і робітництва. Однак остаточний текст своєї програмної декларації Директорія оголосила лише 26 грудня 1918 року. Цьому передували тривалі й гострі дискусії в державних і партійних колах УНР, в результаті яких дещо змінювалась конструкція майбутнього Трудового конгресу. Замість депутатів від війська передбачалось обрання депутатів від трудової інтелігенції, що «безпосередньо працює для трудового народу, цебто: робітників на полі народної просвіти, лікарським помішникам, народнім кооперативам, служачим в конторах та інших установах».²

1. Винниченко В. Відродження нації. – К., 1990. – Ч. 3. – С. 141.

2. Конституційні акти України 1917-1920. Невідомі конституції України. – К., 1992. – С. 102.

В декларації Директорії підкреслювалось, що «Конгрес трудового народу України матиме всі верховні права і повновласність рішати всі питання соціального, економічного та політичного життя Республіки».³ Він мислився як революційне представництво організованих працюючих мас і розглядався як тимчасовий передпарламент країни. Там же окреслювались основні засади виборів до Трудового конгресу. Як зазначалося в декларації Конгрес, «скликається не по удосконаленій формулі виборів, якої додержати зараз неможливо». В подальшому, коли наступить мирне життя, його повинні замінити представники працюючих мас, обрані по удосконаленій системі виборів, цебто Установчими зборами.⁴

5 січня 1919 року з'явилася Інструкція для виборів на Конгрес трудового народу України, підписана всіма членами Директорії. В ній визначалось представництво, правила обрання депутатів на Конгрес, порядок голосування. Вибори повинні були проводитися по куріях (від робітників, селян, інтелігентів). Виборче право надавалось всім громадянам УНР, які досягли 21 року (за винятком тих, хто був позбавлений прав громадянства в судовому порядку, і тих, хто перебував у лавах української республіканської армії). З огляду на великі заслуги в антигетьманському повстанні залізничників і поштовиків їм виділялося окреме представництво. Спеціальне представництво призначалось також для Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), що мало важливе значення для зміцнення соборності українських земель. Згідно з пляном Директорії Трудовий конгрес повинен був відкритися 19 січня 1919 року в Києві. Таким чином, на підготовку й проведення виборів виділялося всього два тижні, що, звичайно, було недостатньо. Та події на фронтах зовнішньої боротьби розвивалися так, що відвести довший час з цієї метою було неможливо.

Представництво до Конгресу від територій та курій було наступним.

<i>Територія</i>	<i>Селяни</i>	<i>Робітники</i>	<i>Трудова інтелігенція</i>	<i>Загалом</i>
Київщина	50	12	5	67
Поділля	47	8	4	59
Харківщина	50	11	4	65
Херсонщина	37	11	4	52
Волинь	46	10	4	60
Чернігівщина	42	9	3	54
Полтавщина	46	8	4	58
Катеринославщина	31	12	3	46
Таврія	14	3	1	18
Холмщина, Підляшшя, Поліська округа	14	4	1	19

3. Там само.

4. Там само. – С. 102.

Всеукраїнський залізничний з'їзд	—	20	—	20
Всеукраїнський поштовий з'їзд	—	10	—	10
Усього	377	118	33	528
ЗУНР (Галичина, Буковина, Угорщина)	—	—	—	65
Усього	—	—	—	593⁵

Отже, на Трудовий конгрес спочатку плянувалося обрати 593 делегати. Саме це число подають виключно всі дослідники. Але воно не точне, оскільки не враховує внесені через декілька днів Директорією зміни й доповнення до Інструкції для виборів до Трудового конгресу. Що стосується доповнень, то до даної загальної кількості депутатів передбачалося додати ще 14 від Хотинського, Аккерманського і Сорокського повітів колишньої Бессарабської губернії, заселених українцями. Проведення виборів в цих повітах доручалося комісарові Могилів-Подільського повіту Подільської губернії. Крім того, дозволялося проведення виборів від названих повітів Бессарабії, а також інших частин України, поза межами повітів чи губерній.⁶

Ідея Трудового конгресу отримала широку підтримку мас. Преса регулярно інформувала про хід виборів в різних регіонах країни. Та все ж, внаслідок екстремальної ситуації, вони проводилися наспіх. Для передвиборчої агітації в деяких регіонах не вистачало ні часу, ні сприятливих умов. Значна частина території УНР під ту хвилину вже була захоплена ворогами і вибори там не відбулися. Тому реалізувати заплановане на Конгрес представництво (понад 600 делегатів) не вдалося. Більше того, напередодні його відкриття гостро постала проблема кворуму. Початок роботи Конгресу довелося переносити з цієї причини кілька разів, а саме: з 19 січня на 20, потім на 22 і нарешті на 23 січня.

Мабуть саме через це в історичній літературі спостерігається різне датування початку роботи Конгресу. Ряд дослідників, в тому числі такі авторитетні як М. Шаповал, М. Стахів та інші, помилково вважали, що Конгрес відкрився 22 січня 1919 року. Однак більшість справедливо називають днем відкриття Конгресу 23 січня. Навряд чи мають рацію сучасні дослідники О. і М. Копиленки, які в цьому зв'язку зазначають: «В принципі кожна з цих дат може бути прийнята, оскільки урочисте відкриття Конгресу відбулося саме 23 січня, але напередодні почалися міжфракційні консультації й засідання «Ради старійшин».⁷ Не кажучи про те, що в даному твердженні названі автори самі собі суперечать, зауважимо лише, що міжфракційні консультації й засідання «Ради старійшин» відбувалися не лише 22, але й 21 січня і навіть раніше. Та жодну з цих дат ніяк не можна вважати правомірною.

5. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1928. – С. 128.

6. Народна Воля. – 1919. – 16 січня.

7. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України 1917-1920. – К., 1997. – С. 124.

До речі, столична газета «Наш путь» (вечірній випуск за 23 січня 1919), посилаючись на свідчення видного члена уряду УНР, інформувала читачів, що «відкриття Трудового конгресу 22 січня не відбулося виключно із-за технічних причин». Як з боку Директорії, так і з боку Ради Міністрів не було жодного тиску з метою відкласти роботу Конгресу. Навпаки, Директорія вирішила дати йому повну свободу дій. Конгрес може вільно обговорювати всі питання української державності. Однак питання про самостійність України не може бути переглянуто в іншому сенсі. Самостійність української держави, завойована кров'ю народу, повинна залишатися недоторканою.⁸ З даної інформації добре видно, що керівництво УНР продовжувало також непокоїтись з приводу політичної спрямованості майбутнього форуму, оскільки в умовах гострого ідейно-політичного протистояння, розгортання громадянської війни всередині країни, посилення військової агресії з боку інших держав (насамперед РСФСР і Польщі), ситуація в Україні була надзвичайно нестабільною і складною.

Невипадково, що в цих умовах лідери УНР покладали великі надії на делегатів ЗУНР, які приїхали з метою урочистого нотифікування Акту Злуки ЗУНР з УНР, вбачаючи в них сконсолідовану й цілком певну з національно-державного погляду силу. Тому 19 січня, вже під час першої наради з президією делегації ЗУНР, Директорія висунула прохання, щоб вся їх делегація, що складалася з 36 чоловік, взяла участь в Трудовому конгресі з правом вирішального голосу.

Це було пов'язано з тим, що вибори на Конгрес в Галичині не проводились, а делегація ЗУНР не мала від УНР-Ради повноважень на участь в його роботі. В результаті спеціального обговорення цього питання, делегація ЗУНР одностайно вирішила задовольнити прохання Директорії і взяти на свою відповідальність повноправну участь в роботі Трудового конгресу. «Постанова делегації, – як зазначав М. Стахів, – піднесла помітно настрої в Директорії, яка була дуже занепокоєна вислідом виборів депутатів до Конгресу».⁹

Досі точно не з'ясовано залишається загальна кількість делегатів, що брали участь в роботі Трудового конгресу. П. Христюк та деякі інші дослідники вважали, що їх було не більше 300. Багато вчених, в тому числі вже названі О. і М. Копиленки, дотримуються думки, що їх було близько 400. М. Стахів в своїй фундаментальній праці писав, що на момент відкриття Конгресу було рівно 400 депутатів, а в процесі його роботи їх число збільшилось.¹⁰ Як це не дивно, та окремі автори, видаючи бажане за дійсне, інколи просто називають при цьому кількість делегатів визначену Інструкцією для виборів до Трудового конгресу від 5 січня 1919 року, тобто 593 учасники. На нашу думку, найдостовірнішою є цифра близько 400 делегатів, однак, безумовно, що це питання потребує ще поглибленого вивчення.

Як уже відзначалось, Трудовий конгрес розпочав свою роботу 23 січня 1919 року в приміщенні Київського оперного театру. До речі, це сталося не о

8. Наш путь. – 1919. – 23 січня.

9. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Том 3. Скрентон, 1963. – С. 15.

10. Там само. – С. 17.

14 годині, як спочатку плянувалось, а о 16 годині 45 хвилин, оскільки до цього весь час тривали наради фракцій. Відкриваючи Конгрес, В. Винниченко заявив, що Директорія все робила для того, щоб він зібрався якнайкраще. «Не ми відповідальні за те, що не можна було як слід зібрати всіх представників з цілої соборної України. Але я думаю, що зібралися тут ті, що мають найбільші уповноваження говорити від імені трудового українського народу і вирішити його долю».¹¹

Після виступу голови Директорії делегати приступили до виборів президії. Блок лівих партій, налаштованих деструктивно, відмовився брати в них участь. До складу президії було обрано наступних осіб: Д. Одрину (від Селянської спілки), Т. Старуха (від галицьких партій), С. Вітика (від соціал-демократів) – всі в якості заступників голови Конгресу, а також В. Злотчанського (український с.-д.), С. Бачинського (український с.-р.), Л. Гаврилюка (російський с.-р.), Вороного (український самостійник-соціаліст), І. Біска (російський с.-д.) – секретарями Конгресу. Оскільки, через розкол найбільшої з фракцій українських с.-р., голови Конгресу обрати так і не вдалося, то головував на ньому галицький соціал-демократ С. Вітик, який володів багатим досвідом парламентської діяльності.

Основним питанням першого дня роботи була ратифікація Актів Соборності УНР і ЗУНР. Вказавши на величезне їх значення, головуєчий Конгресу С. Вітик, з особливою силою, підкреслив необхідність консолідації та єдиного фронту трудящих усіх земель України у боротьбі за повне соціальне й національне визволення. Після цього секретар делегації ЗУНР С. Витвицький зачитав присутнім Ухвалу УНРади від 3 січня 1919 року про злуку ЗУНР з УНР, а секретар Трудового конгресу В. Злотчанський оголосив Універсал Директорії від 22 січня 1919 року про об'єднання ЗУНР і УНР в єдину соборну державу.

З величезною увагою, стоячи, заслухали присутні ці дуже важливі історичні документи. Потім із зворушливою промовою виступив голова делегації ЗУНР Л. Бачинський. «Здійснились, – наголосив, зокрема, оратор, –

віковічні мрії, котрими жили кращі сини українського народу. Такі слова вписала Директорія у свій урочистий Універсал, який проголошує з'єднання обох Українських Республік. Утворилась єдина Українська Народна Республіка. Ми, українці Галичини, Буковини й Угорської Русі особливо вітаємо цей момент. Ми чекали цієї хвилини, щоб вона здійснилась, як можна скорше. Здійснення нашої мрії стало можливим тільки після того, як розпочались ті держави, котрі були в'язницями своїх народів, але досі на Україні були умовини й порядки, котрі не давали змоги здійснити з'єднання. Тепер же, коли на чолі Української Народної Республіки стоїть Директорія, і коли вона дає запоруку, що Україна буде незалежною Державою, і що в ній буде введено такий порядок і лад, щоби трудовому народові жилося добре, то ми прийшли просити прийняти нас до спілки в єдину Соборну Україну. Висока Директорія прийняла нашу просьбу й видала універсал, котрий ми назавше збережемо в нашому серці і про котрий онукам і дітям будемо розповідати. Сподіваємось, що й Конгрес прийме наше прохання про прилучення нас до себе навіки».¹²

11. Україна. – 1919. – 24 (11) січня.

12. Робітнича Газета. – 1919. – 26 січня.

З відповіддю на промову Л. Бачинського від імені Наддніпрянської України виступив депутат Конгресу, колишній міністр закордонних справ УНР часів Центральної Ради М. Любинський. «Коли брат зустрічає брата після довгої розлуки, – зазначив він, –

то від хвилювання він не може говорити, але я, вітаючи Вас від імені Наддніпрянської України, поборюю свої сердечні хвилювання і справляю їх в лонисько розуму. Коли зустрічаються, то вітають один одного. Почну з цього і скажу: привіт Вам (оплески).

Ні гук гармат, ні кров війни не могли на стільки приголомшити нас, щоб ми не почували цього свята нинішнього дня. Навпаки, кров війни та братовбивча бойня примусили нас ще краще прислухатись до голосу братського єднання, і той, хто віки чекає цього дня, добре знає, як довго ми про це марили й тільки цього дня ми могли сказати про це голосно. Ця мрія передавалась від покоління до покоління з тої хвилі, як нас роз'єднано. Мрія ця проте жила, як огонь, у наших серцях і серцях наших прадідів. Та не одно тільки національне чуття, не одна тільки етнографічність з'єднала нас. Коли ми були роз'єднані, минали століття, розвивалась культура, але наш народ, розділений кордоном, зостався з однаковою культурою. Ми чекали хвилі з'єднання.¹³

Завершуючи промову, оратор висловив упевненість, що коли Україна буде соборною, нейтральною і трудовою Республікою, то на її тризубець не сідатимуть ні одноголові, ні двоголові, ні чорні, ні білі орли.

Потім з натхненною промовою виступив член президії Трудового конгресу, делегат від галицьких селян Т. Старух. «У ваших оплесках, – зазначив він, зокрема, – ми бачимо, що у нас одна думка – спілку треба здійснити, що всі ми одної гадки, що Україна об'єднана Соборна повинна жити і розвиватись, що вона буде одним тілом, якого ніхто не зможе розірвати... Коли ми прийшли для з'єднання, то ми нічим не керувались крім думки жити з вами єдиною долею, крім думки про те, щоб український нарід жив єдиною».¹⁴

Після цього головуючий С. Вітик звернувся до присутніх з запитанням, чи згодні члени Конгресу з обома актами України Наддніпрянської і Наддністрянської? Всі присутні, за винятком двох-трьох російських соціал-демократів, на знак згоди піднялись з своїх місць. Таким чином, Трудовий конгрес майже одноголосно затвердив великий акт об'єднання ЗУНР з УНР, надавши йому законний юридичний характер.

На цьому урочистому, всіх об'єднуючому моменті перший день роботи Конгресу завершився. О 17 годині 50 хвилин головуючий оголосив засідання закритим.

Головним завданням Трудового конгресу на наступні дні було визначення основних засад внутрішньої і зовнішньої політики, форми державного устрою УНР. З усіх цих та інших принципових питань на Конгресі точилася гостра боротьба між різними партійними фракціями. Найбільшою була фракція УПСР, але вона ще на початку роботи Конгресу розкололася на частини. Наступною

13. Там само.

14. Там само.

за кількістю мандатів йшла УСДРП. Значне представництво мала УПСС і набагато менше – УПСФ. Інші партії були представлені зовсім слабо. Блок соціал-демократів, фракції делегатів ЗУНР, делегати Селянської Спілки та частини фракції українських есерів мав за собою компактну конструктивну більшість на Конгресі, що остаточно й визначило прийняті ним рішення.

24 січня Конгрес не працював в пленарному режимі, оскільки весь день тривали засідання фракцій. 25 січня на черговому пленарному засіданні були заслухані звітні доповіді Директорії та уряду, з якими виступили відповідно В. Винниченко і В. Чеховський. Після них промовляли міністр військових справ О. Греків та інші міністри. Наступного дня мали слово ще ряд міністрів, а також Головний Отаман С. Петлюра і командир корпусу Січових Стрільців Є. Коновалець. Виступи останніх особливо яскраво засвідчили делегатам, в якому критичному становищі перебуває республіка в зв'язку з агресією більшовицько-советської Росії. Для конструктивно налаштованих лідерів фракцій стало ще більш зрозуміло, що часу на довгі, і, на жаль, часом безплідні дискусії залишилось дуже мало. Тому на міжфракційній нараді голів фракцій було вирішено не обговорювати на пленарних засіданнях заслухані доповіді та виступи, а обмежитись оголошенням від фракцій своїх засадничих декларацій і заяв та висуненням пропозицій щодо конституційного упорядкування УНР.

В той же день, 26 січня делегати заслухали декларації, заяви і проєкти постанов Трудового конгресу від окремих фракцій. Зокрема від УПСР центральної течії, УСДРП, незалежних соціал-демократів, боротьбистів, бундівців, соціалістів-федералістів, самостійників-соціалістів, професійної спілки залізничників і поштовиків, делегації ЗУНР, російських есерів і російських соціал-демократів.

Більшість фракцій продемонстрували глибоке занепокоєння становищем країни, виявляли довіру Директорії і висловлювались за демократичну парламентську модель державного устрою. Наприклад, член президії Конгресу, представник галицького селянства Т. Старух у своєму виступі підкреслив: «Шість століть розділяли нас кордони. Ми страждали в неволі і треба було пролитися цілому морю крові, щоби відірвані країни з'єдналися з своєю ненькою – Україною». Відзначивши, що в процесі боротьби за власну державність, не обійшлося і без помилок, він з особливою силою наголосив:

Але тепер не час для партійних суперечок, коли ворог стоїть на порозі і Трудовий Конгрес повинен сказати, що він готовий солідарно і грізно виступити в оборону трудовому народові... Залишимо ж партійні суперечки, бо треба обороняти країну. Не час тепер говорити про зміну Директорії, їй треба висловити повне довір'я за її працю. Не час тепер улаштовувати зібрання – це діло будуччини. Закінчено ж тепер Конгрес, йдіть на села, організуйте армію дисципліновану й грізну.¹⁵

На завершення Т. Старух оголосив декларацію селянської Західної України. Враховуючи важливість сучасного політичного моменту, непевне військо-ве і внутрішнє становище УНР, в ній, зокрема, пропонувалось:

15. Україна. – 1919. – 29 (16) січня.

1) Директорії Української Народної Республіки висловлюється повне довір'я і їй доручається в майбутності верховна власть в УНР. 2) Засідання Трудового Конгресу закривається, а Директорії доручається в момент, коли державність, територія і спокій на Україні будуть забезпечені, приступити до скликання всеукраїнських народніх зборів на підставі загального, рівного, простого, таємного й пропорціонального права голосу. 3) Ми висловлюємося за обов'язкову військову службу і за негайну організацію сильної й дисциплінованої армії для оборони самостійної, незалежної трудової Української Народної Республіки. 4) Велику земельну власність скасувати. Невеликі земельні сільські господарства залишаються в трудових нормах, як приватна власність, а беручи на увагу, що ця думка є думкою селянства Придніпрянської України, залишаємо за собою в цій справі окреме вирішення для нашої території.¹⁶

Наступного дня продовжувались гострі фракційні дебати над питанням своїх внесень. Здійснювались також міжфракційні переговори про спільний виступ на Конгресі. В їх результаті більшість фракцій УПСР (центральної течії) домовилася з фракцією УСДРП про внесення спільної резолюції в справі основ тимчасової конституції УНР.

В останній день роботи, 28 січня, Конгрес переважною більшістю голосів схвалив Закон про форму влади в Україні, який базувався на вищеназваній спільній резолюції. В ньому Директорії висловлювалося повне довір'я і подяка за її роботу щодо визволення українського народу від пансько-гетьманської влади. З огляду на небезпечний військовий час, влада та оборона країни була доручена Директорії УНР, яка мала бути доповнена одним представником від Наддністрянської України. Повноваження верховної влади в Україні зберігались за Директорією на термін до скликання наступної сесії Трудового конгресу України. Зазначалось, що всі закони, прийняті Директорією протягом часу до наступної сесії, мали затверджуватись Трудовим конгресом. Виконавча влада в УНР повинна була належати Раді Народних Міністрів, яка формувалася Директорією.

В законі-резолюції зазначалось, що Конгрес Трудового Народу України виступає проти встановлення робітничої диктатури та висловлюється за демократичний лад в Українській Народній Республіці. З метою зміцнення демократичного ладу уряд УНР разом з комісіями мав підготувати закон для виборів до всенародного парламенту Великої Соборної Української Республіки. На основі всенародного голосування повинні бути скликані нові органи влади на місцях, а до того влада там в інтересах національної оборони мала належати призначеним урядом УНР комісарам, які повинні були працювати в контакт і під контролем місцевих трудових рад. Для підготовки законопроектів до слідуючої сесії Трудового конгресу УНР створювалось шість комісій – для оборони, земельна, освітня, бюджетова, закордонних і харчових справ. «У відношенню до захватів української території військом держав Антанти, арміями совітськими, польськими, донськими, добровольчеськими та румунськими, – підкреслювалось в документі, – Конгрес

16. Там само.

Трудового Народу України заявляє свій рішучий протест проти замахів на цілість, самостійність і незалежність Української Народної Республіки. Український народ хоче бути нейтральним і в дружніх відносинах з усіма іншими народами, але він не потерпить, щоб яка б не було держава накидала збройною силою свою волю українському народові».¹⁷

Після прийняття закону про владу, Конгрес ухвалив Універсал до українського народу. В ньому фактично повторювалися всі основні положення названого закону. Було прийнято також звернення до народів світу.

Внаслідок різкого погіршення військового становища (Червона армія захопила вже всю лівобережну Україну і впритул підійшла до Києва) робота Конгресу була тимчасово припинена. Але, як згодом виявилось, припинена назавжди, тому що більше він не збирався. Його делегати роз'їхались з метою реалізації прийнятих рішень, головним з яких була мобілізація мас на захист своєї Вітчизни.

Незважаючи на це, Конгрес мав важливе значення для національного державотворення розглянутої доби і нагромадження досвіду державного будівництва на майбутнє. Цінним являється той факт, що в непростих внутрішніх і надзвичайно складних зовнішніх умовах, на ньому була здійснена одна з перших спроб справді демократичного вибору, широкого і вільного обговорення різних шляхів національного державотворення. «Конгрес порівняно з Центральною Радою, – як справедливо зазначають сучасні вчені, – має більше підстав вважатися передпарламентом через те, що він формувався на основі хай і неповноцінного, але територіяльного представництва».¹⁸

Всі серйозні дослідники даного питання особливо наголошують також на тому, що Трудовий конгрес уособлював соборну Україну, був першим в історії соборним представництвом українського народу.¹⁹

Що ж стосується його ролі в законодавчому закріпленні історичного Акту Злуки, то детально про це мова вже йшла. □

17. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. – Прага, 1922. – Т. 8. – С. 67.

18. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Назв. праця. – С. 126.

19. Див.: Мицюк О. Доба Директорії і УНР. Спомини і роздуми. – Львів, 1938. – С. 40; Стахів М. Цит. праця. – С. 91; Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Цит. праця. – С. 126 та інші.

Олександр Потильчак

До питання про періодизацію Другої світової війни на теренах України

Парадоксально, але на десятому році незалежності вітчизняна історична наука, а слідом за нею і шкільна історична освіта не спромоглися покінчити з рецидивами штучно ідеологізованої, офіційної советської історіографії Другої світової і т. зв. Великої Вітчизняної (читай – «советсько-німецької») воєн. Це чітко простежується й у підходах до періодизації подій піввікової давности в Україні. Війна з Німеччиною залишила глибокий слід в історичній долі українського народу. Її перебіг на території України відзначався цілою низкою особливостей. Проте за часів панування єдиної советської історіографічної концепції війни ці несхожості штучно нівелювалися, а українські сторінки Другої світової війни – багато в чому так само штучно – накладалися на загальносоюзний контекст. Як результат – дотепер не існує загальноживаної науково обґрунтованої періодизації подій Другої світової війни в Україні, а вчителі у своїй роботі продовжують послуговуватись періодизацією т. зв. Великої Вітчизняної війни, що склалася ще в советській історіографії та закріпилася в советській історичній школі.¹ Особливість останньої світової війни для українського народу і його колонізованої сусідями історичної землі полягає в тому, що в умовах бездержавного існування наш народ виявився заручником кривавої авантюри, розв'язаної двома імперськими тоталітарними режимами – гітлерівським і сталінським. Трагізм ситуації поглиблюється ще й тим, що українці зі зброєю в руках опинилися по різні сторони фронту, а частина наших співвітчизників у лавах Української Повстанської Армії виборювала незалежність України як від фашистської Німеччини, так і від СРСР. Щоправда, ще й до цього часу влада незалежної України вперто відмовляється визнати рівноправною воюючою стороною в Другій світовій війні тих, хто виборював цю незалежність – воїнів Української Повстанської Армії та Карпатської Січі.

Отже, перебіг подій війни і її обставини на території України не можуть механічно переноситись на події советсько-німецької війни, цілком і повністю не вкладаються в існуючу в советській і сучасній російській історичній науці періодизацію тих подій, хоча, без сумніву, Друга світова війна на території республіки є невід'ємною складовою советсько-німецької війни 1941-1945 років. На наш погляд, оскільки Україна не брала участі в цій війні як суб'єкт міжнародного права, а її територія виявилася врешті лише метою й ареною боротьби воюючих сторін, то і критерій у визначенні періодизації подій Другої світової війни в Україні може бути лише один – територіаль-

1. Водянский А., Гевуркова Е. Изучение темы «Вторая мировая война. Великая Отечественная война Советского Союза (1939-1945 гг.)» // Преподавание истории в школе. – 1988. – № 5. – С. 53-61.

ний. Виходячи з вище наведеного, ми пропонуємо виділити такі ключові періоди війни на теренах України:

I період (17 вересня 1939–22 червня 1941). Вступ СРСР у війну проти Польщі на боці нацистської Німеччини. Анексія західноукраїнських земель, Бесарабії та Північної Буковини. Насильницька «советізація» цих територій.

II період (22 червня 1941–17 липня 1942). Напад Німеччини на СРСР. Оборонні бої Червоної армії в Україні. Остаточна окупація території Української ССР військами Німеччини та її союзників.

III період (липень 1942–лютий 1943). Повна окупація всіх українських земель військами нацистської Німеччини та її союзників.

IV період (14 лютого 1943–23 серпня 1943). Початок звільнення території Української ССР від німецько-фашистських загарбників.

V період (26 серпня 1943–24 грудня 1943). Корінний перелом у ході визволення території України від нацистів.

VI період (24 грудня 1943–28 жовтня 1944). Остаточне визволення території України та всіх етнічних земель українського народу (Закарпаття) від німецько-фашистських загарбників.

VII період (січень 1944–липень 1945). Відкрита збройна боротьба Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії з більшовицькими військами.

Коротко зупинимось на характеристиці кожного з означених періодів Другої світової війни в Україні. Перший період війни на теренах України, на наш погляд, цілком справедливо окреслити від 17 вересня 1939 – 22 червня 1941 року. Саме 17 вересня 1939 року війська Советського Союзу перейшли східний кордон Польщі, вступивши, таким чином, у війну проти неї на боці Німеччини. В результаті цього Сталін отримав історичний шанс, використовуючи споконвічне прагнення українського народу до єдності в єдиній державі, провести відверту анексію західної України. У червні 1940 року шляхом військово-політичного тиску советське керівництво добилося від Румунії передачі СРСР інших споконвічних українських етнічних теренів – Північної Буковини та Бесарабії. Наступна насильницька «советізація» новоприєднаних територій теж цілком вкладається в схему чергової війни за поділ Світу. З нападом Німеччини на СРСР та початком советсько-німецької війни закінчується перший період Другої світової війни на теренах України.

Другий період війни в контексті українських земель можемо визначити з 22 червня 1941 по 17 липня 1942 року. Його зміст складають тяжкі оборонні бої Советської армії на території республіки, поступовий відступ і, врешті, остаточна окупація України військами Третього Рейху, що сталася саме 17 липня 1942 року з падінням Ворошиловграду – обласного центру на крайньому сході республіки.

Третій період Другої світової війни в Україні ми схильні визначати як період повної окупації всіх українських земель військами фашистської Німеччини та її союзників. Його хронологічні межі окреслюються липнем 1942–лютим 1943 року. Звичайно, більша частина території України перебувала під нацистською окупацією значно довше, а відтак, власне окупаційний

період ні в часовому, ні в територіальному сенсі не вкладається в ці вузькі межі, проте саме на цей час припадає найбільший вияв жорстокості окупаційного режиму до етнічних українців. Третій період добігає свого фіналу в лютому 1943 року, коли в результаті проведеної советськими військами Ворошиловградської наступальної операції Східний Донбас був знову повернутий під контроль Червоної армії.

Наступний, четвертий, період війни на території України означений початком входу советських військ в її східні і північно-східні регіони. Хронологічно він визначається від початку звільнення Донбасу (лютий 1943) до визволення Харкова в серпні 1943 року. Його особливість полягала в тому, що тоді Вермахт чинив впертий опір Червоній армії, і це відображалось на військово-стратегічному становищі сторін, яке динамічно змінювалось.²

23 серпня 1943 року Червона армія остаточно витіснила нацистів з Харкова. Ця подія знаменує собою початок корінного перелому в ході визволення території України від нападників. І відкриває наступний, п'ятий, період Другої світової війни на українській землі. У вересні–грудні 1943 року Червона армія розгорнула стратегічний наступ, очистивши від гітлерівських військ Лівобережжя, форсувавши Дніпро й розпочавши визволення Правобережної України, долаючи при цьому шалений опір ворога. На наш погляд, цілком логічним було б завершити цей період війни переможним фіналом Житомирсько-Бердичівської наступальної операції советських військ. Саме Житомир виявився останнім великим українським містом, яке німцям хоча б на короткий час, але все ж вдалося повернути під свою контролю.³ Проте з його остаточною втратою фронт стратегічної оборони німецьких армій в Україні почав тріщати по швах та розвалюватись.

Наступні події визначили зміст і хронологічні межі шостого періоду Другої світової війни на українських теренах. Ми окреслюємо його часово з 24 грудня 1943 року до 28 жовтня 1944 року, тобто від завершення Житомирсько-Бердичівської операції до повного визволення адміністративної території Української ССР та українського Закарпаття від німецько-фашистських загарбників. Це сталося саме 28 жовтня 1944 року – у день, коли війська 4-го Українського фронту зайняли Закарпатську Україну.

Проте з очищенням території України від німців військові дії не припинилися. Значна частина українського суспільства, залишаючись на державницьких позиціях та випробувавши на собі всі принади большевицького тоталітарного режиму, згуртувавшись ще в 1942 році в лавах Української Повстанської Армії під керівництвом Організації Українських Націоналістів, піднялась зі зброєю в руках на боротьбу з другою, тепер уже советською

2. Так, у ході Харківської операції військ Воронежського фронту було зайнято Харків, але вже 16 березня 1943 року советські війська змушені були його залишити.

3. Житомир було зайнято советськими військами 12 листопада 1943 року в ході Київської операції, але вже 19 листопада місто знову відвоювали німці. Остаточно перебрати Житомир від німецько-фашистських окупантів Червона армія змогла лише під час Житомирсько-Бердичівської наступальної операції. Це сталося 31 грудня 1943 року.

окупацією. Ця боротьба тривала з січня 1944 року і виявилася як у відкритих широкомаштабних бойових операціях, так і в підпільно-партизанському русі. Ми схиляємось до того, щоб визначити крайню межу цього останнього періоду в історії українського народу часів Другої світової війни саме липнем 1945 року, коли УПА, зазнавши тяжких втрат у відкритих боях з переважачими силами советських каральних підрозділів НКВД та прикордонних військ, змінює свою тактику й переходить до підпільно-партизанських методів боротьби.⁴ Хоча протистояння між українським націоналістичним підпіллям і советською владою тривало й далі, проте це вже не була широкомаштабна війна, а з капітуляцією 2 вересня 1945 року Японії і Друга світова війна загалом добігає свого кінця.

Пропонуючи науковій і вчительській громадськості свій погляд на періодизацію Другої світової війни в її українському контексті, ми свідомі того, що це лише одне з можливих концептуальних рішень такого складного, неоднозначного, трагічного й водночас героїчного етапу історії нашого народу, а тому будемо лише вдячні, якщо порушена нами проблема не залишиться без уваги науковців і вчителів, тим більше, що ми маємо пряму нагоду – цього року виповнюється 55 років з часу завершення Другої світової війни. □

4. Маштаби розв'язаної кровопролитної війни можна уявити з таких даних МВС: з лютого 1944 року до кінця 1945 року у західних областях проведено чекістсько-військових операцій – 39 773, вбито учасників збройних формувань УПА – 103 313, затримано – 110 785, з'явилося з повинною – 50 056, затримано дезертирів з Червоної армії – 13 704, тих, хто ухилявся від служби в Червоній армії, – 83 284. – Цитовано по: Кучер В., Дробот І. та ін. ОУН-УПА і українське питання: погляд із сьогодення. – К.: «Генеза», 1997. – С. 44.

Василь Галаса

Світлій пам'яті Осипа Дяківа-«Горнового» (1921-1950)

Наша дружба з Осипом зав'язалась іще в дитячі роки, коли ми вчилися у початковій школі в селі Олесин Бережанського повіту (тепер Козівського р-ну) Тернопільської області.

Батьки Осипа Дяківа – Василь і Юстина – були середньозаможними хліборобами. Батько вважався найбільш освіченою людиною в селі, мав удома невеличку бібліотеку, що, як на ті часи, траплялося рідко. На полицях переважала історико-художня література – «Кобзар» Тараса Шевченка, твори Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Миколи Гоголя («Тарас Бульба»), Пантелеймона Куліша («Чорна рада»), Андрія Чайковського («На уходах», «За сестрою») тощо, були книжки з агрономічної тематики. Василь Дяків вів своє господарство із застосуванням нових агрономічних досягнень: перший у селі почав використовувати мінеральні добрива, молотильну машину. Він щиро ділився своїм досвідом і знаннями з іншими селянами, за що його дуже поважали й у разі потреби йшли за порадою, звертались по допомогу. Василя неодноразово обирали головою товариства «Просвіта», членом управи торговельно-споживчої кооперативи, був він також дяком у місцевій церкві.

Осип Дяків під час матури.

Високо освічена людина і палкий український патріот, Василь Дяків брав участь у Визвольних змаганнях 1918-1920 років і як воїн УГА пройшов увесь її героїчний шлях.

Такі поняття, як «Україна», «українці», «запорозькі козаки», «Українська Держава», ми з Осипом увібрали у свідомість з уст його батька.

Коли я вперше переступив поріг хати Дяківих – мене зустріла доброзичлива, привітна усмішка господаря і «Кобзар» Шевченка на столі.

Жили ми з Осипом на одній вулиці. До школи пішли в 1927 році: Осип – у шестирічному віці, я – у семирічному. Мій товариш уже тоді вмів читати й рахувати, і цим прихилив мене до себе з перших днів навчання. Він радо ді-

лився своїми знаннями і сприймався як «професор»: про що не питаєш – він знає. А в мене була жадаба знань.

Осип мав добре серце і непересічні виховні здібності. Йому подобалось бути учителем, а мені – його учнем. Кожного дня під час перерви ми обговорювали те, що почули на уроках, особливо цікавились історією та географією.

У початкових чотирьох класах усі предмети викладала одна вчителька. Вона, за національністю полька, за переконаннями – запекла шовіністка, намагалась прищепити захоплення завоюваннями наших земель і перспективою побудови польської держави «від моря до моря». Запорозьких козаків, їхніх полководців, гетьманів України змальовувала «бунтарями» і «різунами», з чим ми ніяк не могли погодитись. Хоча ще мало знали історію України, але слово «козак» було для нас святим. Тому я і багато хто з учнів звертались до Осипа із запитаннями: де ж наша Україна, чому її нема на шкільній мапі, чому там тільки Польща, Росія, Румунія, Чехословаччина? А міста ж наші, українські, – Київ, Львів, Запоріжжя, Чернівці, Ужгород...

Осип пояснював, що українські землі силою захопили сусідні держави. Українці боролись проти загарбників у 1917-1920 роках, але програли. Тому ми не маємо своєї держави, тому на польській мапі нема України.

Яка несправедливість! Бодем і образою щеміло дитяче серце.

Декому може видатись невірогідним, що семи-десятирічний хлопчик давав такі відповіді своїм однокласникам. Але це факт. Осип був надзвичайно обдарованою людиною, і цей дар проявився в нього з дитинства, та й батьківське виховання зробило своє. Ще зі шкільних років ми визнавали його ватажком.

Була в Осипа сестричка Ганнуса, 1927 року народження. Він дуже любив її і невимовно страждав, коли та померла в семирічному віці, захворівши на кір. Часто в розмовах зі мною згадував про сестру: як вона маленькою вчилась говорити, як перекичувала склади слів та запитувала братика – «як ти читаєш?».

Часом на зворотній дорозі зі школи Осип запрошував до себе в гості. Відвідини були нечастими й короткими (я наймитував і після занять на мене чекала робота по господарству), але дуже цікавими: кожного разу товариш показував і розповідав щось нове, давав читати книжки.

У 1932 році Осип на «відмінно» склав вступні іспити до Бережанської гімназії, став студентом, як ми тоді називали гімназистів. Я тяжко переживав цю розлуку зі своїм другом і вчителем. Усе ж потяг до знань не пропав. У вільні хвилини, навіть прикуті місяця, я читав усе, що потрапляло до рук і з нетерпінням чекав канікул (ферій) та приїзду товариша. Між тим я перейшов наймитувати до рідного дядька Осипа – Леоніда Дяківа, мого сусіда.

Тепер ми з Осипом спілкувалися частіше. Він нерідко відвідував свого дядька, який доброзичливо ставився до нашого товаришування та ще й сам підключався до розмов. Крім того, дружбі сприяло й те, що ми впродовж канікул разом пасли корів, а пасовища були поруч. Осип систематизував моє читання і навчання, рекомендував книжки, підручники, визначав обсяг матеріалу з різних предметів, який я мав вивчити, щоб потім відповідати на його запитання.

Осип підключався і до громадського життя села. Він давав поради щодо культурно-освітніх справ; організував першу футбольну команду, навчив правил і техніки гри, правил суддівства. Допомігав нам у цьому однокурсник Дяків Степан Голяш із сусіднього села Бишки. Часто бував Осип і в читальні «Просвіти», де я проводив навчання в гуртках самоосвіти – вивчали українознавство та агрономію. Він не брав безпосередньої участі в процесі навчання, бо польська влада забороняла навіть українську культурно-освітню діяльність і могла виключити його з гімназії. Ми й самі оберігали Осипа: коли з'являлась у селі польська поліція – примушували залишити читальню.

Починаючи з першої-другої класу гімназії, Дяків писав нариси, оповідання. Я був одним із перших його читачів. Пам'ятаю одне з оповідань під назвою «Наше село», де він дуже яскраво й мальовничо описав природу, краєвид села, окремих людей, суспільно-культурне життя. Очевидно, ці оповідання не друкувались, то юнацькі справи. Але вони відкривали здібності автора, його талант відтворювати образи, передавати думки і почуття людей. Від природи він був здібний до інтелектуальної творчості.

Осип іще в молодості дивував усіх феноменальною пам'яттю, енциклопедичними знаннями і вмінням викласти, пояснити популярно складні поняття, явища. Робив це без позерства і «повчальности», із подиву гідною логічністю. У той же час його слово не було сухим, воно «прив'язувало» слух, пронизувало мозок, з теплотою заходило в серце.

Мій друг продовжував навчатись у гімназії. Я вже облишив наймитування, працював у бригаді муляром, жив разом зі своєю сім'єю. Зустрічались ми тільки під час канікул. Тепер розмови велись переважно на політичні теми. Бурхливі події у світі (напад Італії на Ефіопію, громадянська війна в Іспанії, неприхована підготовка гітлерівської Німеччини до війни) давали чимало тем для розмов. У Східній Україні лютував большевицький терор, польська окупаційна влада посилювала репресії в усіх сферах українського життя. Ці події вселяли тривогу, але й підсилювали сподівання на виникнення сприятливих умов для нашої визвольної справи.

У 1937 році обидва вступили до лав підпільного Юнацтва ОУН: Осип – у гімназії, я – в селі. Зустрічаючись, ми в цьому не зв'язались один одному, як того вимагали суворі правила конспірації. Почалось нове, напружене і разом із тим радісне творче життя. Крім навчання і праці, тепер багато часу займала підпільна робота організатора, виховника юнацької молоді. Ми ретельно готувались, працювали переважно вночі, а вранці треба було з'являтися на робочому місці, не викликаючи й тіні підозри. Залізні правила конспірації зобов'язували членів підпілля тримати все в таємниці навіть у відношенні до найближчих друзів, батька, матері, дружини.

Осип і тут був взірцем. Він жодного разу не обмовився, що є членом ОУН. Якщо я іноді, розпалившись, необережним словом давав зрозуміти, що є «така організація, яка бореться за Українську Державу», мій товариш тактовно робив вигляд, що нічого не заперимітив і переводив розмову в «легальне русло». Політичні теми обговорювались у всіх площинах, але не «прив'язувались» до підпільної ОУН.

Хочеться відмітити ще одну рису Осипа, яка говорить про його добру, чутливу душу. За соціальним походженням ми належали до різних станів: він – син заможнішого селянина (багатієм його батько не був), а я – син наймички і сам наймитував. На наших стосунках ця різниця зовсім не позначалася. Тон у поведінці задавав Осип, ставився до мене як до рівного. Бувало, у шкільні роки дуже тактовно і делікатно ділився зі мною обідом, мовляв, мама багато дала і він сам не може подужати. А я не відчував заздрости, вірив, що своєю працею забезпечу собі все необхідне для життя.

Кілька разів відвідував товариша в Бережанах на його помешканні, яке сім'я винаймала. Крім Осипа, там жила його бабуся і двоюрідна сестра Софія Смачило (нині вона в США, стала дружиною Осипа Кусеня, нашого односельця). Вчилися вони на «відмінно», жили дружно, мене приймали як свого.

У травні 1939 року я був арештований польською поліцією. Після виходу з в'язниці 16 вересня ми зустрілися з Дяківим в Олесині, обидва дуже зраділи. 17 вересня радіо сповістило, що Червона армія перейшла кордон на річці Збруч і прямує на захід. На питання «що робити?» Осип відповів спокійно: жити, працювати, вчитись. А там побачимо. Але всі ми знали, що добра не буде: большевицька влада приведе за собою злидні, терор, репресії, Сибір.

Через деякий час Осип від'їхав до Бережан, а звідтіль до Львова, де вступив до університету. Ми не зустрічалися. У листопаді мене арештувало НКВД, і ми побачились із товаришем аж після виходу з тюрми – у 1940 році.

У вересні 1940 року арештували Осипа – внаслідок «всіпи» одного з тих підпільників, який з ним контактував. Від його батька я довідався про переведення мого товариша до тюрми в Тернополі. Що таке большевицька тюрма – я вже знав, тому тривожився за друга ще й тому, що в нього було не дуже міцне здоров'я.

Десь у липні почув: Осип Дяків та Іван Кульбачинський, також член ОУН з нашого села, вирвались живими з Бердичівської тюрми під час бомбардування німецькими літаками притюреного району. В'язні виламали двері, браму і таким чином вирвались на волю.

Я зараз же поїхав у село. Зустріч була радісною, тем для розмов – безліч. Тоді ми говорили абсолютно відверто. Обмінялися думками про необхідність розбудови адміністративного апарату, не зважаючи на спротив і заборони з боку німецької окупаційної влади; велику увагу приділили питанню організації та пропагандивної роботи ОУН. Осип вважав, що її необхідно спрямувати, головним чином, на Східноукраїнські Землі. Треба нести в народ переконання, що самостійна українська держава необхідна для збереження самого існування української нації, для забезпечення вільного та повноцінного життя українського народу. Отак резюмував Осип виклад своїх думок.

На тому ми роз'їхались: він – до Бережан, я – до Тернополя.

Про драматичні і трагічні події в Бердичівській тюрмі, про важкі і не менш драматичні пригоди Осипа та його друзів-в'язнів упродовж маршу додому я не пишу. Все це детально відтворено в споминах його батька Василя Дяківа, що надруковані у збірці праць Осипа Дяківа-Горнового під заголовком «Ідея і Чин», виданій Товариством колишніх вояків УПА (Нью Йорк-Торонто-Мюнхен, 1968).

У 1942-1944 роках ми бачились з Осипом декілька разів у с. Олесин. Тепер уже розмовляли як члени однієї організації й обговорювали цілий комплекс питань, пов'язаних з нашою визвольною боротьбою.

У більшості питань ми були однодумцями. Але Дяків (враховуючи його освіту, знання і таланти) умів набагато глибше й об'ємніше аналізувати й висвітлювати складні політичні події тих часів. Він ще в 1941 році, коли німецькі армії стояли під Москвою і Ленінградом, був переконаний, що німці програють війну. Основними причинами програшу Гітлера Осип вважав імперіалістичну політику Німеччини, жорстокі репресії на окупованих територіях, масове винищування полонених та нацистську теорію про те, що німці начебто природою і Богом наділені якимись особливими якостями і покликані панувати над іншими народами.

На думку Осипа, Акт 30 червня 1941 року, що проголосив відновлення української державності, був правильним політичним кроком при зміні окупантів України. Гітлер брутально розтоптав цей акт, запровадив тотальний терор проти українського самостійницького руху, розірвав територію України на частини. Отже, боротьба ОУН проти німецьких окупантів була продиктована політичними, моральними і практичними міркуваннями.

Після того, як Провід ОУН призначив мене провідником ОУН Перемиської області, ми не бачились з Осипом цілих чотири роки. Тільки листувались, обмінювались інформацією.

У 1944-1948 роках Дяків працював провідним членом Головного Осередку Пропаганди (ГОСП) при Проводі ОУН.

Ярослав Старух-«Стяг» і я щомісячно відправляли в ГОСП звіти, репортажі, наші пресові видання, листівки, брошури, статті, що друкувались на Закерзонні. При кожній нагоді ми обмінювались листами.

Особиста зустріч з Осипом відбулась у жовтні 1947 року в Карпатах, коли я з дружиною Марічкою прямував, згідно з наказом Проводу ОУН, на Волинь. Побачились у кріівці Петра Федун-«Полтави».

«Горновий» і «Полтава» у той час зараховувались до числа найталановитіших публіцистів українського визвольного руху. Їх праці з захопленням читали, вивчали, перевидавали, поширювали.

Цього року наші розмови, дискусії мали офіційний характер й охоплювали ціле коло питань, що стосувались української національно-визвольної боротьби. Ми збагатились досвідом, досягли високих провідних посад; кардинально змінилися умови праці і боротьби. Організація стала один-на-один у боротьбі з багатовіковим окупантом, московським імперіалізмом, його могутньою тоталітарною машиною, лицемірною ідеологією, хитрою і брехливою пропагандою.

Упродовж двох тижнів ми обговорили такі проблеми: післявоєнне становище у світі, у Європі, в СССР, в Україні, на Закерзонні, у Польщі, Чехословаччині та інших країнах російсько-більшевицької сфери впливу. В цьому контексті розглядали, відшліфовували методичку нашої виховної та політично-пропагандивної роботи. Визначали тематику статей, брошур, які необхідно написати, видати найближчим часом.

Головна увага була зосереджена на питаннях, пов'язаних зі становищем на СУЗ. Розглядались, аналізувались результати багатовікової русифікації, кількадесятилітньої большевизації східних областей України, руйнівні наслідки цієї політики окупанта; висловлювалось занепокоєння появою цілого прошарку зрусифікованих яничарів, безбатченків, слухняних і запопадливих виконавців антинародної, антиукраїнської політики большевицької влади. Очевидно, одна з причин, що призвели до такого стану, – безперервне, пляномірне винищування Москвою української еліти, патріотичного прошарку суспільства. Але були й інші причини появи оцих духовних люмпенів.

Треба бити на сполох, пробуджувати думку, почуття людської і національної гідності, врешті, совість – у першу чергу в української інтелігенції.

Незабаром з'явилась брошура Петра «Полтави» «Україна помирає, хто вивуватий в тому».

Ми сходились на думці, що проповідувану большевиками ідеологію і політику треба атакувати, розкривати справжню їхню суть, порівнюючи проповідуване з реальною дійсністю, справжнім становищем народів і людини в СРСР, в Україні, пояснювати, що комуністична ідеологія большевиків є тільки лицемірним прикриттям російського імперіалізму. Аргументовано, на базі фактичного матеріалу необхідно показати людям, що большевицька партійна верхівка не є ані представником, ані захисником працюючого народу: партійні вельможі монополюють розпоряджаються народним добром, забезпечуючи собі заможне життя за рахунок праці робітників, селян та наукової інтелігенції.

«Горновий» написав ряд статей із цієї тематики: «СРСР – країна найжорстокішого гноблення народів і визиску», «На большевицькому ідеологічному фронті», «Шовіністичне запаморочення і русифікаційна гарячка», «Про свободу преси в УССР» та інші.

Одні назви цих праць говорили про їх суть.

Багато уваги приділяли методам нашої виховно-пропагандивної роботи серед українського і неукраїнського населення СУЗ, серед «східняків», що працюють у Західній Україні. Найбільш ефективними, хоч і досить небезпечними, визнано особисті зустрічі, розмови, дискусії. Крім того, говорили про необхідність розповсюдження нашої літератури, що її можна підкидати, пересилати поштою. Нехай, вважали ми, багато хто зголосить про наші відвідини, нехай віддасть передану літературу, але стимул до критичних роздумів залишиться.

Не обминули й питання про ставлення до російського народу, до російської національної меншини в Україні. Ця тема порушувалась у нашій пресі рідше. І все ж у Постановках III Надзвичайного Великого Збору ОУН, що відбувся в 1943 році, в інших офіційних документах ОУН та УГВР визначалась офіційна позиція щодо цього питання. Головні постулати були такі: перше, – ми боремося не проти російського народу, а проти російського імперіалізму, проти поневолення Росією українського народу та інших народів, не зважаючи на те, під яким прапором це поневолення здійснюється; друге, – ми визнаємо і поважаємо право російського народу на побудову своєї держави на власних етнографічних землях; третє, – ми гарантуємо росіянам, громадянам Укра-

їнської Держави, всі громадянські права і свободи за умови їх льоаяльного відношення до законів української суверенної держави.

Ці три постулати були розгорнуті і висвітлені Осипом «Горновим» у брошурі «Наше становище до російського народу».

Обговорювались, очевидно, і питання щодо розбіжностей між керівництвом Воюючої України і деякими керівниками визвольного руху на еміграції стосовно соціальної програми, прийнятої ІІІ НВЗ ОУН, щодо деяких ідеологічних питань і проблем державного устрою української держави. Ми були поборниками демократичного устрою Української Держави, переконаними прихильниками Постанов ІІІ НВЗ ОУН, тому що вбачали в них мобілізуючу силу у визвольній боротьбі, яка зможе забезпечити права і свободи громадян майбутньої Української Держави. Доцільність саме такої програми українського визвольного руху пояснювалась у «Зверненні Воюючої України до української еміграції» в 1949 році.

Розглядалися й інші питання.

Розійшлися сповнені новими думками, плямами та енергією для їх реалізації. Перезимували в Карпатах, кожний окремо. Весною 1948 року, знову зустрілись з «Горновим» і «Полтавою»: мала відбутись нарада під керівництвом Голови Проводу ОУН на Українських Землях Романа Шухевича. Однак масові облави перешкодили його прибуттю. Нараду з крайовими провідниками провів «Полтава», зреферувавши основні завдання боротьби збройного підпілля на найближчий час і на майбутнє.

Це була остання наша зустріч. Прощаючись, ми розуміли, що, мабуть, уже ніколи не побачимось. Так і сталося. Я пішов на зустріч із членом Проводу ОУН Василем Куком-«Лемішем», а далі – на Волинь.

Останню записку від Осипа ми отримали з першою поштою від «Леміша» весною 1950 року. Серед іншого, Осип повідомляв, що мій син Петрусь живий і здоровий.

У 1948 році «Горнового» призначено Крайовим провідником ОУН Львівського краю, у 1949 році – членом Проводу ОУН, у 1950 році – членом УГВР та заступником Генерального Секретаря УГВР. Постановою УГВР його нагороджено Золотим і Срібним Хрестом Заслуги, присвоєно звання сотника-політвиховника УПА.

Загинув Осип 28 листопада 1950 року біля села Великополе Яворівського р-ну Львівської області в бою з військами НКВД. В особі Осипа Дяківа-«Горнового» український визвольний рух втратив видатного керівника, талановитого публіциста, провідного ідеолога української державности.

Його велична постать, його вагомий внесок у відродження української національної духовности, у формування державницької політичної думки ще неповні оцінені істориками національно-визвольної боротьби. Будемо сподіватися, що зроблять це історики майбутніх поколінь.

Цим спомином я кладу найсердечніші свої почуття на його невідому могилу. Вічна слава Тобі, Дорогий Друже Осипе. Твоє слово, Твоя праця, Твоя героїська смерть залишаться світлим дороговказом для прийдешніх поколінь на службі Україні. □

Свободі віддане життя

Серед українських діячів Одеси першої половини ХХ століття є одне ім'я, оминути яке, описуючи політичне й культурне життя причорноморського міста, неможливо.

Про Івана Митрофановича Луценка відомо небагато. Одначе й ті скупі дані, які дійшли до нас, свідчать про неординарність цієї постаті, вагомість його внеску в історію українського політичного, військового та культурного життя Одеси.

З чи не єдиної фотографії Івана Луценка, яка збереглася, на нас дивиться людина у формі полковника медичної служби старої російської армії, оперезана портупесею, із відзнакою Військово-медичної академії на грудях. Велика кругла голова із шевченківською лисиною, високе чоло, проникливі очі за скельцями пенсне, традиційні великі козацькі вуса...

Іван Луценко народився на Одешині в 1864 році. Закінчив природничий факультет Петербурзького університету та Військово-медичну академію, за родинною традицією присвятивши своє життя військовій справі та... ідеї боротьби за незалежність України. Здавалося б, ці речі несумісні, однак Луценко знаходив сили й час для поєднання військової служби, справи доволі сірої, рутинної, і роздумів про національне визволення.

Правда, існують відомості про те, що до української ідеї він прийшов не одразу.

Наприкінці ХІХ століття зустрічаємо його серед есперантистів. Тоді І. Луценко, за свідченням сучасників, сповідував революційні антимонархічні погляди. Однак, спілкуючись з відомими громадськими і культурними діячами Одеси – Іваном Липою, Михайлом Комаровим, Сергієм Шелухиним та іншими, – він усе більше переймався проблемами українського народу, ставши врешті-решт переконаним патріотом-самостійником та одним із найдіяльніших членів одеської Громади.

Цікаві свідчення про І. Луценка тих років залишив С. Шелухин. У своїх споминах він писав: «Іван Луценко лікарською практикою заробляв біля 10 тисяч карбованців на рік [суми, як на ті часи, чималої – О. Я.], з яких проживав біля 2 тисяч, а решту витрачав на українські справи».¹ Ця промовиста цитата свідчить про велику жертовність І. Луценка, який левову частку свого заробітку (не такого вже й легкого, коли згадати, скільки хворих щоденно мав обійти лікар, аби заробити значну суму – О. Я.) витрачав на справи розвитку національно-культурного руху, зокрема українського книговидання в Одесі.

1. Шелухин С. Україна. – Прага, 1936. – С. 56.

У перших роках нового сторіччя доля звела І. Луценка з поручником царської армії Миколою Міхновським – автором широковідомої брошури «Самостійна Україна» (1900), одним із фундаторів Революційної української партії (РУП), першої політичної партії на українських землях, що входили до складу Російської імперії, пізніше лідером її найрадикальнішої правої частини, яка оформилася згодом в Українську народну партію (УНП). Спілкування з М. Міхновським довершило справу – І. Луценко став одним із найбільш ревних поборників ідеї незалежності України, а 1902 року таємно вступив до УНП, очоливши її одеський осередок.

У 1903 році М. Міхновський ініціював створення при УНП окремого таємного підрозділу під назвою «Оборона України», що в подальшому, як передбачалось, мав стати зародком революційно-повстанського війська. До його команди увійшли старшина Жданович, поручник І. Луценко та І. Липа. На жаль, за винятком цих кількох осіб, серед тодішніх українців аж до 1917 року ніхто не був зацікавлений у створенні в майбутньому регулярної армії...

Того ж року І. Луценко разом з М. Вороним, І. Липою та С. Шелухиним організовують в Одесі видавничий гурток «Одеська літературна спілка», який за кілька років своєї діяльності випустив у світ альманахи української модерної прози і поезії – «З-над хмар і з долин» (1903, укладач Микола Вороний), «Багаття» (1905, укладач Іван Липа), а також два томи творів передчасно загиблого письменника Олексія Плюща (1911, упорядник Іван Липа).²

У 1905 році І. Луценко стає одним з ініціаторів створення в Одесі товариства «Просвіта», покликаного підносити національну культуру та самосвідомість. У його помешканні на вулиці Херсонській, 52 відбувалися засідання оргкомітету, а згодом і зустрічі правління «Просвіти». Підпис І. Луценка стоїть також під зверненням української громадськості Одеси до губернатора з проханням дозволити заснувати товариство. Донька І. Луценка також була активним членом «Просвіти». Настя Луценко завідувала бібліотекою «Просвіти», належала до Української партії соціалістів-революціонерів (есерів – О. Я.) – найбільш радикальної організації щодо методів боротьби з царатом.³

Родина Луценків перебувала під пильним наглядом царської охоранки. Головний жандарм Одеси у своєму звіті писав, що за дозволом І. Луценка «в приміщенні „Просвіти“ перебував спочатку [...] склад нелегальної літератури, а відтак [...] поставлено таємну друкарню, яка обслуговувала потреби південноросійського обласного комітету партії соціалістів-революціонерів; крім того [...] тут з відома й за згодою правління товариства відбувалися зібрання активістів згаданої партії».⁴

Коли 1906 року «Просвіта» була закрита жандармами, І. Луценко деякий час очолював одеське товариство «Українська хата». Протягом 1912-1914 років він у рамках громадського лекторію згаданого товариства прочитав чимало лекцій з народної медицини, зокрема фітотерапії, про що свідчать

2. Янчук О. Три музи Івана Липи // Чорноморські новини. – 2000. – 24 лютого.

3. Мисечко А. До 130-літнього ювілею «Просвіти». Десять років відновлення «Просвіти» в Одесі // Південна громада. – Одеса, 1999. – С. 9.

4. ДАОО. ф. 2. оп. 7. спр. 276, арк. 13.

річні звіти «Української хати», збережені у фонді рукописів і стародруків Одеської наукової бібліотеки імені М. Горького. В рукописі однієї з тих лекцій знаходимо глибокі філософські роздуми лікаря про фундаментальність взаємин Людини і Природи та нагальні проблеми сьогодення, що розкривають перед нащадками образ І. Луценка-мислителя: «Щоб дійти до таємниць природи, щоб пізнати таке чудо, як людина та її тіло, – пише лікар, –

треба не гордості, а покори. Чи то не диво, що головні винаходи, які забезпечують нам життя, як печення хліба, тканиня полотна, цілющі зела, винайдені людьми, яких ми навіть імення не знаємо? Досі було так, але горе нам, коли далі підійдемо до книги природи не з покірним серцем, а з гордістю!

Це гордість пхає сучасних учених літати в хмарах, а не бачити того, що мають під ногами. Це вчені навчають нас погорджувати нині власним краєм і його скарбами. З півночі й заходу приїжджають до нас такі, що вчать сміятися і клити з того нашого, чого самі не розуміють і, як чужинці, ніколи не розуміють.

Але гордість носить сама в собі кару, бо завдяки такому своєму ставленню вчені часто не спостерігають важливих речей. З іншого боку, як часто ця пихатість і вчені суперечки між собою віддаляють їх від реального життя, – і вони в яловості зістаються поза його межами.⁵

Скільки патріотизму, віри у споконвічну народну мудрість, скільки поваги до української минувщини, любови до самих українців у цих рядках, закликів не піддаватись оманливим вогням прогресу, здатним звести націю на манівці, відірвати од вікових національних джерел духовності!

У 1906 році І. Луценко певний час редагує одеську газету «Народня справа». В передовій статті першого і єдиного номеру видання (газета одразу після виходу була заборонена цензурою – О. Я.) І. Луценко окреслює політичне кредо української інтелігенції в Одесі: «Ми стоїмо за однакові і рівні права всіх народів Росії на їх національно-культурне і політичне життя; за найширшу і найбільшу освіту кожної людини на її національному ґрунті; за розбудження творчих сил народу і його самодіяльність; за децентралізацію і право в крайовому і місцевому житті...».⁶

Члени одеської «Просвіти», зокрема І. Луценко, допомагали одеситам під час епідемії віспи, яка 1907 року розповсюдилась у місті. Іван Луценко підготував і 28 березня 1907 року виголосив у лекторії «Просвіти» реферат «Про віспу».⁷

Після лютневої революції 1917 року і зречення царя, коли Україну охопив національно-визвольний рух, І. Луценко стає одним із його провідників в Одесі. Він був обраний членом Одеського українського керівного комітету. Від одеської громадськості вітав Всеукраїнський національний конгрес, на якому його обрали членом Української Центральної Ради від Одеси (територіальне представництво), а також членом Українського генерального військового комітету (фактично військового міністерства – О. Я.) в Києві.

5. Липа Ю. Ліки під ногами. – Київ, 1996. – С. 66.

6. Зленко Г. Первая на украинском языке // Вечерняя Одесса. – 1990. – № 6. – С. 3.

7. Мисечко. Цит. праця. – С. 9.

У Центральній Раді І. Луценко належав до фракції самостійників. Як член української делегації брав участь у З'їзді поневолених народів Росії в Києві, а також в установчому з'їзді Української партії соціалістів-самостійників (УПСС), що проходив у столиці 17-21 грудня 1917 року, увійшовши до її Центрального Комітету.

На засіданнях Центральної і Малої Рад І. Луценко виступав із самостійницьких позицій, у дискусіях захищав насамперед українські національні та загальнодержавні інтереси, наполягав на поглибленні процесу державотворення, більш принциповому ставленні до державної мови та розбудові власного війська. Якось на засіданні Малої Ради 6 квітня 1918 року розглядалася заява російських есерів про бідування в Україні колишніх військових Російської армії. Полковник Луценко, виступаючи, сказав, що не можна допомагати збільшуваним частинам російського війська, оскільки вони вороже настроєні проти України, «треба проти них боронитись і боротись». «Ми переживаємо важкі роки, – наголошував він, – і не тільки для Московщини, але й для України. Через те насамперед ми мусимо допомогти своїм».

Полковник І. Луценко був серед перших ініціаторів українізації частин Російської армії, де переважали вихідці з України, а також організатором українських військових формувань доби Центральної Ради в Одесі. Він є головою Одеської української військової ради та Одеського українського військового коша, учасником усіх чотирьох військових з'їздів делегатів українського вояцтва, які того часу проходили в столиці, а також членом Одеського повітового громадського комітету. Разом із підполковниками В. Поплавком і В. Змієнком, сотниками О. Сахно-Устимовичем та В. Осмолівським І. Луценко організовує в Одесі Гайдамацький курінь, який невдовзі розростається в Гайдамацьку дивізію трикурінного складу. У жовтні 1917 року на з'їзді Українського Вільного Козацтва І. Луценка обирають генеральним хорунжим і він фактично стає другою особою після отамана – генерала Павла Скоропадського.⁸

Останній у своїх «Спогадах» неодноразово згадує ім'я Луценка, часто наділяючи його не досить об'єктивними характеристиками. Проте визнавав: «Луценко був ідеалістом, який прагнув відродити старе козацтво і всю Україну перебудувати на козацький лад. Він був фанатично відданий українській ідеї, ненавидів все російське [мається на увазі імперське – О. Я.]. Стосовно грошей – порядний, надзвичайно честюлюбний, завжди і в усьому прагнув відігравати роль першої скрипки».⁹

У той же час І. Луценко не полишає й політичної діяльності – у певний період він навіть очолює Українську партію соціалістів-самостійників (УПСС), що утворилась із числа колишніх членів УНП і була чи не найбільш безкомпромісною організацією щодо питання незалежності України.¹⁰

За гетьманату П. Скоропадського І. Луценко, людина глибоко демократична, опиняється в опозиції. Полковник був палким самостійником і категорично відкидав будь-яку співпрацю з Росією – без огляду на те, буде вона монархічною чи большевицькою. Його рішуча підтримка майбутніх членів

8. Скоропадський П. – Київ-Філадельфія, 1995. – С. 343.

9. Там само. – С. 100.

10. Мисечко. Цит. праця. – С. 9.

директорії УНР, що виступали проти уряду й політики гетьмана П. Скоропадського, призвела до арешту. Кілька місяців І. Луценкові довелося відсидіти в одеській та херсонській тюрмах. Відомо, що під час ув'язнення ним були написані детальні й вельми цікаві спогади про становлення в Одесі українського руху, віднайти які, на жаль, поки не поталанило.

Звільнившись із в'язниці, полковник І. Луценко бере активну участь в антигетьманському повстанні, разом із підполковником Всеволодом Змієнком формуючи з добровольців-одеситів напіврегулярні військові частини Директорії УНР, котрі невдовзі змусили капітулювати австро-німецькі війська і зайняли Одесу. І. Луценко стає губернським старостою (керівником адміністрації – О. Я.), а також комендантом Херсонщини, поєднуючи в одних руках цивільну і військову владу краю. На цих посадах він запам'ятовувався мешканцям Одеси рішеннями про скасування газетної цензури, а також дозволом на безперешкодне проведення зборів і мітингів.

Тоді ж одеське українське видавництво «Селянська самоосвіта» випустило у світ книгу І. Луценка «Нове життя», написану, швидше за все, задовго перед тим, адже дуже сумнівно, що в таку бурхливу годину полковник мав час на літературну творчість.

У грудні 1918 року, коли в одеському порту висадився десант Антанти, українські частини Директорії УНР, очолювані полковником І. Луценком і підполковником В. Змієнком, успішно обороняли Одесу, а згодом, перейшовши в контрнаступ, ледве не скинули інтервентів у море. Однак, враховуючи, що на півночі України розпочалася друга українсько-більшевицька війна, а сил воювати на два фронти УНР не мала, І. Луценкові було віддано наказ відступати з міста на околиці, розпочавши утворення Південного фронту. Полковник тричі ігнорував наказ Генерального штабу, не відповідаючи на телеграми і продовжуючи розвивати наступ, адже перемоги було майже досягнуто. Однак, зваживши на гнівні перестороги Головного Отамана Збройних Сил УНР Симона Петлюри, змушений був підкоритися...

Події останнього року в житті І. Луценка добре не досліджені. Відомо лише, що з невеликим загonom одеських гайдамаків він вирушив на протибільшевицький фронт. На Волині, за одними даними – під містечком Кузьмин, за іншими – неподалік станції Антоніни. 25 березня 1919 року його відділ було оточено червоною кіннотою. Відбиваючись до останнього, гайдамаки поклали свої голови на вітар свободи Батьківщини. Між ними був і полковник Іван Луценко...¹¹

Сьогодні, простуючи одеською вулицею Пастера, на будинку № 52 можна побачити мармурову меморіальну дошку із написом: «У цьому будинку жив і працював видатний український лікар, публіцист, член Центральної Ради, організатор перших військових формувань Української Народної Республіки Іван Митрофанович Луценко (1864-1919)». Вона нагадує нащадкам, де жив і мислив Іван Луценко. На жаль, не часто там побачиш квіти вдячності... □

11. Скоропадський П. – Київ-Філадельфія, 1995. – С. 100; Енциклопедія українознавства. – Львів, 1994. – Т. 4. – С. 1386.

Роман Горак

Отець Малецький

Аж під вечір добрели ми до невеликого містечка Медика і зайшли на адресу знову-таки місцевого пан-отця Малецького. І знов тут нас вітали, гостили, дали нічліг і багато добрих порад. Звідсіля йдуть до Львова потяги, але лиш для війська. І тут також я вперше роздобув для себе особливий документ, бо мій «фремденпас» на цій території був абсолютно не на місці. Добрячий пан-отець виручив мене, виписавши мені мою метрику з справжньою печаткою, дискретно замінивши лише місце мого народження. Для людей, що звикли до твердих норм, така операція може здатися дивовижною, але на цій землі і в цей час така маленька неформальність не могла нікого разити і, крім доброго, нічого злого не могла принести.

Відпочивши, мандрівники рушили далі в дорогу «на вимощеній соломою і застеленій килимком селянській підводі, пригадуючи собі ті далекі часи, коли на таких підводах їздили „до міста“, в гостину, до церкви. Отець Малецький благословив нас на дорогу, а ми сердечно дякували йому й усій його родині за щирість їх серця, за їх гостинне тепло і велику до нас приязнь».

Це уривок з роману Уласа Самчука «На білому коні», який не так давно надрукував у своїх 1-3 книгах за 1993 рік журнал «Дзвін». Мандрівники, котрі зупинились і дістали допомогу в отця Малецького, пароха невеличкого містечка, що з волі Микити Хрущова опинилось у складі Польщі, – це Улас Самчук та Олена Теліга. На початку війни вони зі спеціальним завданням пробирались на територію тількищо звільненої від большевиків України. Отець Малецький, який допоміг їм документами та порадами, а також допомагав іншим з такими ж завданнями, – це отець Онуфрій Малецький, довголітній священник церкви Благовіщення в Городку, над могилою якого стоїть скромний пам'ятник з рожевого теребовлянського граніту, неподалік каплички-церковці на городоцькому цвинтарі під могутніми кронами старих дерев.

Вряди-годи якась побожна душа згадає про нього і поставить свічку...

На вертикальній стелі вже важко відчитати, що тут спочиває Олена Малецька, яка народилась 3.01.1908 року, а упокоїлась 16.08.1958 року. На горизонтальній стелі – дати життя о. Онуфрія. Народився 16.06.1881 року, а відійшов 19.01.1965 року.

о. Онуфрій Малецький, 1958.

Олена Малецька,
дочка о. Онуфрія.

Пам'ятник поставила наймолодша дочка отця Онуфрія, котра повернулась із заслання, яке відбувала у Воркуті і на той час мешкала в Моршині.

Ще на цій горизонтальній стелі написані слова з Євангелія від Іоанна: «Не залишу вас сиротами»... Останнє звернення і запевнення отця духовного до своїх вихованців. Тих, кого довгі роки хрестив, одружував їх та їхніх батьків і хоронив.

Після смерті отця рідня забрала його скромний доробок, перевезла до Львова, на парафію прийшов новий священник, який через деякий час відійшов, а опісля ще один. Про старого отця Онуфрія вже мало хто пам'ятав з молодих прихожан. Нові священники вели інший спосіб життя. Їм не було потрібно тримати корову, кури. Вже їздили новими автомобілями, а про віз, як основний засіб їзди отця Онуфрія, вже давно забули...

Він не був оратором. Він швидше нагадував старенького отця з Франкового оповідання «Місія». Говорив спокійно, але щиро, і

та щирість відразу привертала до нього. Йому вірили. О. Онуфрія ніхто ніколи не бачив у якихось товариствах, про нього ніхто ніколи навіть не осмілювся би пустити якусь плітку. Коли б не прийти до його хати, завжди сидів із молитовником чи книжкою. Пара гарних ікон, що свідчили про смак господаря, великий гарний портрет Шевченка, якого онука Єва брала кожного року на екзамени, щоб прикрасити клясу. Була колись така мода, яка не збереглася. Фортепіано, килими майстрів з Глинян, гуцульський ліжчик, якого в нас ніколи не бачив. Ще фіранки на низьких вікнах, на підвіконниках одвічні бабки, тобто вазонки, які не в нас, а на людях ще називають мушкательками, чи по-науковому геранню. Стіл, навколо крісла, шафа з книжками. Все. Ні, ще була завжди якась святкова і спокійна атмосфера, як по вечірні в церкві.

Отець Онуфрій правив «дев'ятки», тобто короткі ранішні Служби Божі, а також вечірні. Велику Службу, на котрій співав наш хор, правив отець Василь Галій, молодий, красивий, з гарним голосом та гарними манерами в побуті. Жартували, що на його відправу жінки йшли охоче і стояли би годинами, скільки б він не правив.

На Різдво не було такого колядника в Городку, який би обминав хату отця Онуфрія. А той кожному дякував, малих пестив по голівці і до дрібних грошей додавав ще чогось солодкого.

Плебанія отця Онуфрія стояла над Городецьким ставом і з неї відкривався прекрасний краєвид на Підгай та подальші Дроздовичі, де також правив отець, бо церква Миколая в тому селі була дочірньою церквою до церкви

Благовіщення в Городку. Церква Івана Хрестителя деякий час іще функціонувала і в ній відбувалися величаві відправи за участю великої кількості приїжджих священників. Потім цю церкву закрили, відтак вона розвалилась і з її стін посипались заховані старі австрійські монети, з яких дівчата робили срібні «циганські кульчики», а хлопці використовували їх для цупання. Потім церкву, як пам'ятку архітектури, ремонтували, а опісля закрили «під музей», як не помиляюсь, «городоцької вишивки». Церкву Миколая на Скитнику було спалено німцями ще в роки війни.

Усі знали, що при отці живе його дочка Олена, яку звали Галею, а також онука Вуня, яка писалась Єва Щурат. Вона вчилася спочатку в паралельній класі, а з сьомої класи ми ходили разом. Ми знали, що її батька Миколу, сина академіка Василя Щурата, розстріляли німці, саме перед тим, як мала народитись Вуня. Дитина росла дуже хворобливою, а тому отець Онуфрій забрав її до себе і для неї тримав корову, яку пас пастух, та тримав кури, щоб були свої яйця. Вуня була зразком у всьому. Відмінниця, красуня (правда, мала на носі ластовиння, але це тільки додавало оригінальності, як вирішили хлопці в нашій класі). Ще була активісткою до неможливості. Співала в шкільному хорі, танцювала в танцювальному гуртку, а часто виконувала сольо, єдина в школі, яка грала на фортепіано, співала навіть по-англійськи, а до того, без неї не обходилась жодна «піраміда», яку демонстрували діти після кожних батьківських зборів.

Вуня запрошувала нас до себе в гості, і я, червоніючи, пітніючи, переступав поріг її дому, де завше мене зустрічали привітні очі отця. Він щось питав, я відповідав. Усе це торкалось науки. Потім книжок, які читаю. Боже, чого я в той час тільки не перечитав. Районна бібліотека вже не задовольняла. Отець радив мені читати добру літературу, особливо німецьку перекладну, хоч тоді я поїдав французьку клясику. Пізніше вже відчував бажання поговорити з ним про те, що читав. Я ставав сміливішим...

На літо на стави приїздила родина зі Львова. Відвідували стареньку Олену Щурат, дружину академіка, яка часто літо проводила тут, а не в спекотному Львові. Була це, в основному, сім'я Степана Щурата.

А не так уже й давно Єва Щурат збрала багато фотографій, документи і принесла мені. Я віддав їх до фонду Музею Івана Франка, який маю честь очолювати. Отець Малецький був знайомий з Франком і тривалий час спілкувався з ним, про що я раніше не знав, а він не оповідав. Він був знайо-

Онуфрій Малецький в час паломництва у Святу Землю, 1905.

мий з багатьма, міг би тим похвалитись. Так здебільшого робили і роблять інші. Тільки не він. Він любив нас, звичайних, простих людей, що були щирі у своїх помислах, вірі, діях. Несли йому ми всі свої болі та жалі, а він – розраджував, допомагав, заспокоював. Чим міг і як міг. Ніколи не показував якісь свої переваги перед іншими, ніколи нічим не хвалився. Одна упевненість, молитовність, жертвовність. І молився за нас.

А міг оповісти отець Малецький багато чого...

До Городка отець Онуфрій приїхав з Угерців Незабитківських, які опріч усього славні ще й тим, що саме в цьому селі майже протягом двох тижнів у місцевого діди́ча Незабитківського гостював сам цісар Австро-Угорщини Франц-Йосиф і спостерігав, як коло Судової Вишні йдуть маневри армії. В це село отця Онуфрія виселили тоді, коли з рідних земель, що були передані Польщі, виганяли всіх українців. Він був парохом дерев'яної церкви великомучениці Варвари. Ця церква була збудована 1868 року, на місці старого храму. Колись то була доволі багата парафія і священники старалися працювати тут. Але все минуло. Отець Онуфрій прибув у час, коли все нищилось, закривались церкви, велось насильницьке опрацювання. Він «підписав» православ'я. Не міг кидати віруючих напризволяще... 5 вересня 1949 року Архієпископ Львівський і Тернопільський, а також Мукачівський та Ужгородський Макарій російської православної церкви Московського патріархату звільнив отця Онуфрія від обов'язків в Угерцях і перевів до Городка в церкву Благовіщення. В Угерцях пішла до першої кляси Єва, яка народилась у Львові 28 січня 1943 року.

Перед Угерцями отець Онуфрій був парохом у Медиці. Саме там і допоміг перейти кордон Уласові Самчуку та Олені Телізі.

... Народився Онуфрій Малецький 17 червня (хоча на надмогильному пам'ятнику в Городку вказано 16 червня) 1881 року в селі Стібно, що неподалік Перемишля, в родині середньозаможних селян Івана Малецького (1849-1902) та Марії Клек (1856-1938). Крім нього, були ще два брати і дві сестри. Його молодший брат Іван, 1893 року народження, у 1914 році поступив на богословський факультет у Перемишлі, а в 1917 році закінчив його і був направлений у церкву Успення Богородиці в селі Бортятин Судово-Вишнянського деканату, а опісля переведений у село Турочки Нижні, що коло Турок, до церкви Успення Богородиці. Він одружився з Іриною Сенкевич, дочкою Яна та Емілії Сенкевичів, котра у свою чергу була дочкою Домініки та Євстахія Липських; Євстахій працював лісничим у селі Буцеві біля Перемишля в лісах відомих польських магнатів Павликовських. Можна було б сказати, що вже не варто так глибоко занурюватись у родоводи людей, маловідомих нашому заголові. Може й так, а може, вони й невідомі через нашу забудькуватість, бо виявилось, що Домініка була дочкою Іполита Станчака та Софії Станчак. Той, хто знає українську історію, чи точніше той її період, що пов'язаний із «Руською Трійцею» та Маркіаном Шашкевичем, не може не зауважити імені Іполита Станчака. Достатньо заглянути хоч би до фундаментальних праць із того питання в Михайла Тершаковця, Кирила Студинського, Юзефа Краєвського.

Отцеві Іванові Малецькому не судився довгий вік. Він помер 1922 року в Турочках Нижніх, там похований, а по собі лишив сина Мирослава та дочку Марію.

Другий брат о. Онуфрія Григорій був наймолодшим і загинув під час Першої світової війни. Одна сестра о. Онуфрія Катерина вийшла заміж за односельчанина Семена Чуба і подружжя жило на власному господарстві в Стібно. Молодша сестра Марія віддалася також за односельчанина – Луку Малецького (в селі було багато людей з прізвищами Малецьких, але не всі вони з собою посвоячені).

По Другій світовій війні Стібно передано Польщі і всіх Малецьких, родину отця Онуфрія, було переселено в околиці Тернополя. Молодь дуже швидко зуміла влаштуватись у самому місті.

Онуфрій Малецький, дякуючи старанням батька, закінчив гімназію в Перемишлі. Однак батько помер саме у рік закінчення синового навчання і хлопцеві довелося самостійно прокладати дорогу в життя. 21 жовтня 1902 року Онуфрій Малецький був прийнятий на перший курс теологічного факультету Львівського університету та одночасно став слухачем семінарії. В університеті він дістав фундаментальну освіту – не тільки богословську, а й філологічну. Серед його викладачів були такі особистості, як Кирило Студинський та Олександр Колесса, які читали історію руського письменства, церковно-слов'янську та українську мови, історію української драми XVI-XVIII століття, історичну граматику церковно-слов'янської та української мов. На час навчання в університеті припадає його знайомство з Василем Шуратом, згодом академіком, у ті роки товаришем Івана Франка, з яким разом училися й мешкали на одній квартирі у Відні.

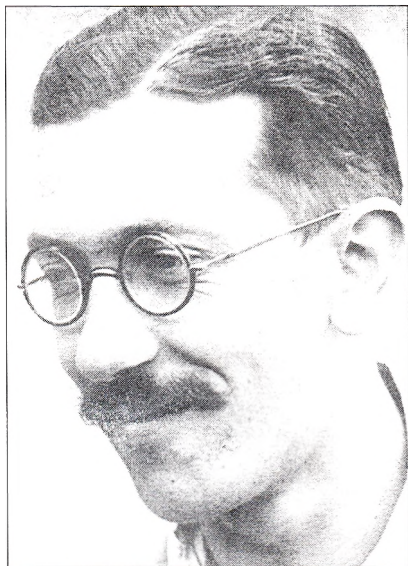
22 серпня 1898 року Крайова Шкільна Рада призначила Василя Шурата вчителем Другої гімназії в Перемишлі, у якій навчався Онуфрій Малецький, а директором був письменник Григорій Цеглинський. Василь Шурат працював у Перемишлі до 31 серпня 1901 року, в липні 1899 року одружився з Оленою Кржавич, дочкою померлого 1894 року доктора медицини Василя Кржавича, дідом якої був Іполит Станчак. Наймолодша його дочка Марія, яка народилася в Мишлятичах 17 квітня 1849 року, була матір'ю Олени Кржавич, дружини Василя Шурата. Після смерті чоловіка Марія з 1895 року до Першої світової війни завідувала економічними справами Українського інституту для дівчат у Перемишлі. Із сестрою Оленою Кржавич Стефанією 1906 року, напередодні свого висвячення, одружився Онуфрій Малецький. Таким чином Василь Шурат, відомий учений, та о. Онуфрій Малецький стали шваграми.

Стефанія Кржавич-Малецька,
дружина о. Малецького.

Перед одруженням сталась важлива подія, яка зіграла велику роль в житті молодого богослова. З благословення митрополита Андрея Шептицького Онуфрій Малецький з групою прочан відбув у паломництво до святих місць Палестини. Про цю подорож багато писала тодішня преса, вийшла окрема книжка із світлинами святих місць та описом вражень від мандрівки.

Тільки після паломництва Онуфрій Малецький вважав себе готовим до священницької праці. З цієї подорожі, окрім різних подарунків, він привіз наречений хрестик, а також світлину, на якій він в одязі бедуїна. Ця світлина тривалий час була на стіні в плебанії отця Онуфрія в Городку, і всі вважали, що це просто якась картина...

Юрій Малецький,
син о. Онуфрія. 1945.

Після одруження зі Стефанією Кравич та висвячення в 1906 році о. Онуфрій дістає направлення на роботу в село Потелич Рава-Руського повіту в церкву Різдва Богородиці, збудовану не так давно – в 1890 році. Тут, у Потеличі, 3 січня 1908 року, народжується найстарша дочка отця Онуфрія Олена. Вона закінчила учительську семінарію, працювала вчителькою народних шкіл у Кобиволоках, Дарахові, що на Поділлі, та у Львові. Опісля постійно була з отцем і виховувала Єву. Вона померла в Городку 16 серпня 1958 року, коли Єва закінчила дев'яту і перейшла в десяту класу Городоцької середньої школи № 2. Опікою молоді дівчини зайнялася Олена Щурат, удова акаде-

міка Василя Щурата, яка приїхала зі Львова, щоб мати онуку на оці. Через рік Єва закінчила школу. Олена Щурат була на випускному вечорі, Єва мала розкішну суконку...

Потім Єва переїхала до Львова, часто приїздила до отця Онуфрія, навчалася на вечірньому відділенні філологічного факультету.

Після народження найстаршої дочки отець Онуфрій дістає направлення в невеличке містечко Олешичі, більше подібне на село, що мало муровану церкву, посвячену Онуфрію. Церква була збудована 1809 року, майже через сто років, у 1901, її реставрували, покрили бляхою, а на посвячення приїхав сам перемиський владика. Містечко належало до власности Сапег.

Довго отець в Олешичах не затримався і вже в 1909 році був у селі Остробіжі Рава-Руського повіту Угнівського деканату на посаді співробітника при старій дерев'яній церкві Николая Чудотворця, збудованій ще 1770 року. Приходство невелике і невеликі прибутки священника, бо село давало дев'ять моргів поля та 14 моргів сіножатей. До приходства належало село Во-

ронів, яке за працю отця давало йому три морги поля та право користування громадським пасовиськом. Окрім того, отець за науку дітей у школі діставав ще додатково один морг поля та три корці збіжжя.

В Остробіжі отець Онуфрій затримався трохи довше. Тут 22 серпня 1909 року народився його найстарший син Юрій. Він закінчив Львівську академічну гімназію, учився разом із сином Василя Щурата Степаном, а під час навчання мешкав у свого відомого вуйка. Був найкращим математиком у класі. Медичні студії відбув у Львові, Кракові та Інсбруку. Був активним членом ОУН, працював лікарем в УПА. Тривалий час нічого про нього не було чути. Опісля написав батькові листа з США. Жив і працював у Нью Йорку, де мав свою клініку. Помер 6 жовтня 1982 року.

1912 року перемиська консисторія переводить отця Онуфрія на посаду пароха з Остробужу в Балигород, до старої, 1829 року, мурованої церкви Успіння Богородиці. Це була доволі велика парафія, бо отець Онуфрій вів відправи ще в селі Стежниці, що в 1.5 кілометрах від містечка і де церква о. Николая, та Бистриці, де церква Різдва Богородиці. Містечко належало до Ліського повіту, розташовувалось серед прекрасних гір, а парох мешкав у сусідньому селі Стежниця, звідки родом усесвітньо відомий скульптор Михайло Черешньовський.

Парафія була відносно багатою. Отцеві належало 120 моргів бідного поля, 15 моргів лугів і стільки ж пасовиська, а окрім того, ще й 14 моргів лісу. Село забезпечувало свого отця ще й дровами. Діставатися сюди треба було з Перемишля, виходити на залізничній станції Лукавиця-Лісько, а потім щонайменше шість годин їзди возом у гори.

У Стежниці 13 січня 1913 року народилася друга дочка отця Онуфрія. 1932 року вона закінчила дівочу гімназію сестер василіянок, директором якої був Василь Щурат, працювала науковим співробітником Львівського етнографічного музею АН УССР після закінчення Львівського університету, одружилась з лікарем Володимиром Любінецьким (1903-1964), а опісля, як і належить українській інтелігентці, відсиділа свій строк у Воркуті, де поховала свого чоловіка. Дітей не мала. По поверненню на батьківщину мусила жити на 101 кілометрі від Львова, так само, як інші, що відбули свій термін. Мешкала в Моршині, де й померла 19 травня 1983 року.

28 червня 1914 року народився в Стежниці син о. Онуфрія – Мирон. Він закінчив гімназію в Перемишлі. Загинув у лавах УПА 1943 року.

1944 року загинув у лавах УПА наймолодший син о. Онуфрія Левко. Учився на лікаря-ветеринара. Народився в Стежниці 15 вересня 1919 року.

З усіх дітей отця Онуфрія доля була милостива тільки до найстаршої дочки, але й ту довелось отцю поховати...

Та до цих сумних подій іще далеко. Будинок-плебанія в Стежниці був новий, мурований, на шість кімнат, з будівлями для служби. Сюди в 1912-1914 роках приїздили на канікули не тільки Щурати, але й усі їхні знайомі з Перемишля та Львова. Опісля відомий учений Степан Щурат писав, згадуючи ті роки:

Граючись зі своїми двоюрідними сестрами та братами, а також сусідськими сільськими дітьми, я скоро звик до нелегкого діалекту лемків, пізнав їхні обряди та

їхній спосіб життя, а також полюбив їхні сповнені драматизму пісні. Лемківщина (а там я бував і під час війни, у 1917 і 1918 роках) з того часу стала для мене близькою. І тепер завжди болить мені серце за лемків, тих добрих і чесних людей, коли згадую долю, яка зустріла їх в результаті Другої світової війни. Адже вони не тільки зовсім несправедливо втратили землю батьків, бідну, та для них рідну і дорого, але ще й у додатку тих з-посеред них, які кинулись із зброєю в руках захищати її перед окупантами, наперекір розумові стали називати націоналістами, а тих, хто збройно поневолював їх батьківщину, – героями.

Усі діти отця Онуфрія стали на захист своєї землі... Хто в Городку знав про це? Ніхто. Навіть зараз, коли кожен за найменшу марницю вважає себе героєм та борцем, про отця Онуфрія та його дітей ніхто ніколи не згадає...

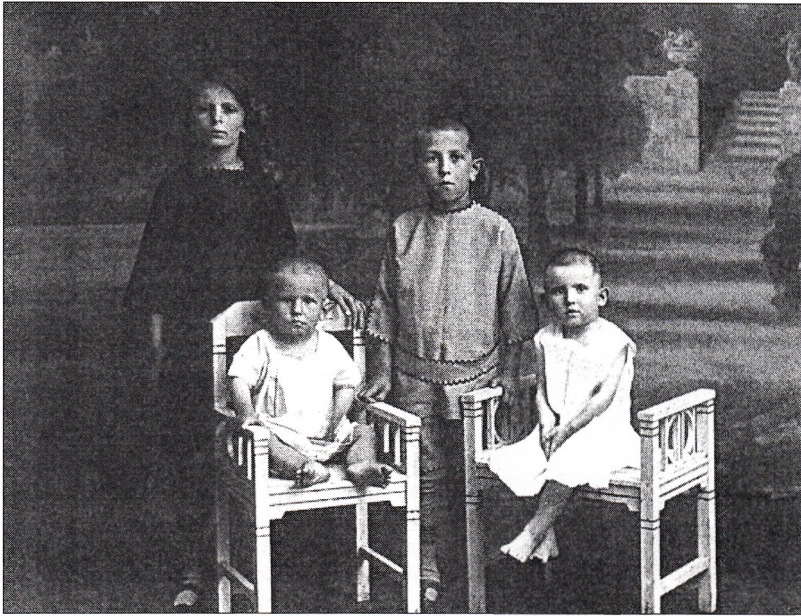
Сюди приїздила Олена Кульчицька, рисувала. Їй було приємно. Приємно було дітям відвідувачів та гостей. Сам Василь Щурат нудьгував. Не мав відповідного товариства, а тому мандрував зі Стежниці до Балигорода, Ліська та Сянока, де відвідував родину дружини – Бірецьких та Ладжинських. Отець Онуфрій придумав краще заняття. Разом із швагром вони об'їжджали навколишні села в пошуках стародруків та старих рукописів. Так і повстала праця В. Щурата «Речник незалежності України», написана на основі віднайдені там брошури, а для своєї бібліотеки Василь Щурат привіз «Око душевное». Старі книжки, стара культура...

Війна 1914 року примусила родину Василя Щурата та отця Онуфрія тікати до Відня. При сім'ї Онуфрія мешкала мати дружини Стефанії та Олени Щурат. Спочатку втікачі зупинились у Будапешті, а вже після – у Відні. Степан, син Василя Щурата, там пішов до української гімназії, а 13 травня 1915 року народився його брат Микола, майбутній батько Єви. Його спалили в Освенцімі 26 лютого 1943 року. Єва не бачила свого батька. Вона народилась у Львові 28 січня 1943 року...

Після відступу російських військ о. Онуфрій повернувся на свою парафію, заставши плебанію зовсім знищеною. Її довго не могли привести до належного стану. «Літні канікули в той час (1917-1918), – писав у своїх спогадах Степан Щурат, – ми провели в Стежніці, у дядьків. Їх та бабку застали ми здоровими, діти помітно попідростали. Але господарство було ще зовсім знищене, кімнати житлового будинку оголені з меблів, обладнані примітивними, тимчасовими дощаними ліжками і такими ж столами та лавами. Стодола й стайня будувалися. Садок зберігся незнищеним».

Поволі все ставало на свої місця. Відбувся розвал Австро-Угорщини, повстала Західно-Українська Республіка, а потім прийшла українсько-польська війна з армією Йосифа Галлера. За активну участь у визвольній боротьбі отця Онуфрія кидають у концентраційний табір у Домб'є, під Краковом. Прообраз майбутніх Майданеків, Освенцімів, він був створений спеціально для нищення українців. 1919 року їх тут замордовано 12 тисяч. Навіть не поставлено хреста, а всі, хто хотів це зробити, жорстоко переслідувалися владою. Про Домб'є ми дізналися не так уже й давно.

Отець Онуфрій вижив... Ніколи не згадував про цей час. Та й кому було оповідати... Після повернення з концтабору консисторія на вимогу властей

Діти о. Онуфрія Малецького. Олена та Юрій (стоять),
Мирон і Софія (сидять). Відень, 1915.

не залишила його в Стежниці. 1922 року отця перевели в село Буців Медицького деканату. Від Перемишля – 13 кілометрів. Там була дерев'яна стара, 1600 року, церква Перенесення мощей о. Николая, чи, як кажуть у народі, «теплого Миколи». 1923 року під керівництвом о. Онуфрія відбулося її відновлення. 1928 року отець Онуфрій став деканом Перемисько-Загороднього деканату, куди входила парафія Буцова. Парафія велика. Налічувала 1200 осіб. Чимало в селі було поляків та жидів. Діяла активно «Просвіта», «Луг», «Сільський господар», чотирикласна школа з українською мовою навчання, яку відвідувало 150-200 дітей шкільного віку.

Господарка отця Онуфрія доволі пристійна. Один гектар городу, 36 га орного поля, 13 га лугів, 16 га пасовиська, 2,5 га лісу. Додаток з каси – 688 золотих. Навіть відомий дяк – Теодор Павук. Залізниця в Медиці, до якої чотири кілометри.

Домб'є не забули польські шовіністи, не забув і отець Онуфрій. У нього завжди знаходили підтримку патріоти й ті, що боролися проти окупаційного режиму.

1929 року померла дружина отця Онуфрія. На його руках залишаються діти, найстаршій Олені – 21 рік, а найменшому Левку – 10 років.

1932 року отця Онуфрія переводять на парафію в містечко Медика того ж самого, що і Буців, деканату, яким, до речі, і надалі завідує отець Онуфрій, що свідчить про його високий авторитет у церковних колах. В Медиці парафія була доволі великою, групувалася навколо дерев'яної церкви Преоб-

о. Онуфрій Малецький
з дочкою Софією, 1964.

раження Господнє, збудованої 1800 року й відновленої 1923. Нараховувала близько трьох тисяч прихожан. До парафії входили Халупки Медицькі та Шегиня, яка від основної церкви була у 8,5 км. Окрім українців, тут жило більше тисячі поляків та близько 300 жидів.

У відання отця Онуфрія перейшло 78 моргів поля з городом, луками та лісом. Дотація теж висока – 769 золотих.

І Буців, і Медика належали до володінь Павликовських, великих польських магнатів. Рід Павликовських досить відомий своїми заслугами в польській культурі, зокрема в розвитку театру. Гвадальберт і Тадеуш Павликовські свого часу були директорами львівського та краківського театрів. Гвадальберт у Медиці заклав знамениту шкілку, де вирощував різні квіти і давав їм імена відомих польських та австрійських діячів. Він зібрав велику бібліотеку, яка була тоді рівною бібліотеці Осолінських у Львові, а за деякими показниками, як

медалі, графіка і карти, набагато випереджувала її. Павликовські були також відомими меценатами і допомагали деяким українським діячам, сучасникам Маркіяна Шашкевича. В часи отця Онуфрія власником угідь є Михайло Павликовський, котрий також причетний до польської літератури, а його дружина Марія – доволі популярна польська поетеса.

У помістях часто організувались полювання та інші забави. Отець Онуфрій мав високий авторитет і його не раз кликали на розмови з високодостойними гістьми пана Павликовського, щоб дізнатись, чим живуть і дихають «те кабане». Так ласкаво називали польські брати нас, прирівнюючи до безрогих...

У 1934 році померла Марія, мати Олени та Стефанії Малецької.

Крім того, що о. Онуфрій був деканом, він займав доволі поважні посади в різних церковних товариствах. Так, до 1939 року він є секретарем товариства «Єпархіяльна поміч», президентом якого був світлої пам'яті мученик сталінського свавілля єпископ Йосафат Коциловський.

Потім Друга світова війна, депортація, знущання над людською гідністю.

Довший час був першим священиком, а 10 квітня 1963 року розпорядженням архієпископа Львівського і Тернопільського став другим...

Потім прикра старість, а по смерті дочки Олени – самотність. Був свідком нищення храмів. Бачив, як змінюються люди, цінності. Волав до людської совісті і молився за всіх. Такий звичайний рядовий священик, якого мав за честь мати Городок і в землі якого по праведних трудах спочив... □

Оксана Яковина

Онтологічні риси літературного барокко в Україні (Проблема духовного і тілесного)

Українське літературознавство тільки сьогодні починає звертатися до проблем епохи барокко без ідеологічних застережень. Це відкриває великі можливості для будь-якої людинознавчої науки. Адже людина барокко в історії європейської культури вперше починає здогадуватися про несподівані і для неї ще не зрозумілі глибини душі, тієї душі, яка змушена однозначно виявлятися через форму тілесного. На цьому шляху кожний, прагнучи добра (і в першу чергу для себе), стає свідком жорстокого протистояння між обмеженістю тілесного і безмежністю духовного. Єдиним орієнтиром у боротьбі людини з собою завжди була воля, яка змушувала віддавати перевагу або потребам тіла, або потребам духу.

Визначальна риса особистості в барокко якраз і полягає в тому, що людина вперше спромоглася до реального етичного пошуку шляхів взаємодоповнення тілесного і духовного начал.

Однією з найважливіших проблем тут було примирення раціонального з ірраціональним, що й зумовило формування бароккової ейдології – «системи універсалій, що утворюють первісну продукуючу модель, наслідком еманції якої виявляється певна сукупність форм „становлення Буття у Слово“» (Г. Башляр).¹ Серед універсалій, притаманних ейдології українського літературного барокко, найсуттєвішими можна назвати: «образ», «символ», «знак», «ікона», «тип» тощо. Домінантою в цьому ряду, на наш погляд, має бути «образ». Образне, творчо-художнє мислення, в структурі якого однаково важливе місце посідають розум і почуття, людина барокко брала як найдосконаліший інструмент для втілення своїх світоглядних прагнень.

Зазначена характеристика бароккової людини допомагає глибше проникнути в літературні тексти цієї доби і побачити найсуттєвіші риси буття, які стоять за певними думками та переживаннями тогочасних поетів і письменників. Це визначило пошук автора статті в напрямі від філософських інтенцій до конкретної семантичної аналізи.

Отже, основною проблемою нашої статті має бути з'ясування конкретних літературних прийомів, які виявили б вічні онтологічні риси бароккового творчого мислення.

В історії європейської філософії, на думку автора, можна виділити трьох мислителів, аналітична думка яких стала ґрунтом європейської культури взагалі і духовних пошуків людини барокко зокрема. Це передусім – грецькі філософи Платон та Арістотель і монах-домініканець XIII століття Тома

1. Ушкалов Л. Світ українського барокко. Філологічні етюди. – Харків: «Око», 1994. – С. 3.

Аквінський. Саме ці постаті є в центрі уваги, позаяк культурне і філософсько-релігійне життя Європи дотепер продовжується в руслі їхньої думки.

Проте барокковий світогляд є чимось набагато ширшим, ніж релігійно-філософська традиція: тут платонізм із його прагненням до безмежного і вічного, і Арістотель із його «правдою» й «середнім шляхом», і середньовічні схоласти з їх пристрасстю до логіки та діалектики, і епікурейська любов до земних благ, і спасіння душі через Божу Благодать: тут і православний монах Іван Вишенський, і філософ із протестантської Англії Джон Локк, і голландський художник Рембрандт, і український філософ Григорій Сковорода.

Що ж таке барокко взагалі і українське зокрема? Еклектична куля уяв, думок, фантазій, прагнень, свого роду «дитяча хвороба росту»? Чи пошук глибинного принципу, всеохоплюючого принципу Божого творіння, існування, істини, правди, любови?

В останньому випадку барокко набуває онтологічного статусу. І одна з таких онтологічних рис – пошук гармонії духовного і тілесного в людині як мікрокосмі, відповідно, формального і матеріального в макрокосмі. Віра в таку гармонію і цілісність стимулювалась у представників бароккової доби як мудрістю античного світу, так і мудрістю світу християнського.

* * *

Звертаючись до бароккових текстів, розглянемо два види: анонімні й авторські. Ці дві групи творів різняться певною внутрішньою напругою думки і почуття. Адже для XVII століття анонімна творчість була більш звичною. Мислитель-мистець уявляв себе, на противагу ренесансній людині-ти-тану, інструментом у руках Божих:

Во невинности моей, Боже мой, суди ми,
От мужа неправда и лстива збави ми,
Яко ты еси, Боже, держава моя...
А во гуслих исповимся, царю, пред тобою,
А во арфѣ я прославлю, царю, славу твою.
Надіюся на Бога, на Бога живого,
А той ми відкриєт свит-то истына його.²

У цих словах відчувається повна самозреченість і віддавання себе на волю «Бога живого». Так міг би почати свою пісню і давній аед або монах перед молитвою за цілий рід людський. У центрі – переконання, що Бог – живий, що він – у серці, і «откриєт свит», який сама людина зрозуміти не здатна. Елемент символічної конкретики «арфа» вказує на свідоме порівняння невідомим автором себе із співцем, відповідальним за душу людини взагалі. Те, що ріднить усіх людей є в цій душі, а вона сама в конкретному слабкому тілі автора немовби «обестілеснює» його і звільнює для вічного польоту в безмежній «истынѣ». Проте ця «безмежність» має свої кордони – Божу во-

2. Українська поезія. Середина XVII ст. / Упор. Кречотень В., Сулима М. – Київ: «Наукова думка», 1992. – С. 30.

лю, Божу державу. І спрямована вічність на життя серед грішних людей, мужів «неправих» і «льстивих».

Ідучи від семантичної аналізи, що є видимим шаром тексту, вглиб підтексту, розуміємо силу, яка несвідомо керувала автором. Адже в наведеному уривку в кожному рядку чітко відокремлюється платонівська «ідея людини», або «Бог живий» у християнській традиції, від самої людини, слабкої і грішної істоти, яка, навіть усвідомлюючи свою «невинність», готова прийняти суд Божий над собою: «Во невинности моей, Боже мой, суди ми...».

Зазначена інтелектуальна інтуїція автора дуже подібна до «печери» Платона. Вийти із «печери тіла», де все тільки здається істиною, але не є нею, – запрошував учень Сократа.

Проте думка барокового автора узгоджується з Платоном тільки в пляні метафеноменальному, метафізично-онтологічному. Релігійний компонент зовсім інший. Бог-Отець, Бог-Творець, Бог-Держава, що є в серці живої людини. І тому сам Бог – живий. А не Деміург давніх греків, що, як майстер, накрутивши годинник Всесвіту, забув про нього до чергового ремонту. Момент християнського творіння людини дає парадигму Спасіння Божого через благодать. Небайдужість Бога до людини викликає думку про те, що Бог – існує, Він – існування, і в цьому існуванні живе любов, перед судом якої і схиляється бароковий автор. Оспівуючи на арфі живого Бога, що реально втілюється в етичну любов людини до життя, автор намагається передати сутність самого життя, його вічний смисл. Отже, сутність, існування і любов виводять думку творця на метафізично-теологічний рівень і засвідчують божественне походження поезії. Ось чому ім'я автора не має ніякого значення.

Але в зазначених трьох елементах пізнаємо суттєві доповнення до аристотелівської єдності форми і змісту. Вперше в інтелектуальній історії Європи подібне вдосконалення Стагірита виконав Тома Аквінський: єдність форми і змісту духовно-тілесної істоти отримала перспективу вічності через спасіння в благодаті (любові).

У зазначеному вище уривку з молитовного вірша середини XVII століття ми навели ту частину, яка має метафізично-релігійний зміст, що твориться відповідними лексичними засобами: «невинность», «Боже», «держава моя», «суд», «истына», «цар», «прославлю» тощо.

Тепер поглянемо на середню частину вірша, яку було випущено при першому цитуванні:

Воскую мя остави, Боже, милость твою?
Пошлы ми, Боже, свит твой и истыну твою.
Яко та мя воведє в гору святу твою.
Вниду в села твоя, ко олтару твоєму...³

Маємо структуру за принципом антитези: на противагу до ознак вічності, в кожному рядку – вказівка на земне і тілесне життя. Маленька людина просить «милості»; тут, на землі, вона смиренно очікує її як «свит» і «исты-

3. Там само.

ну»; без них не піднятися людині на висоту «гори святої», не схилити колін перед олтарем-домом Бога на землі. Тут знаходимо «правду» невідомого барокового автора. Ту «правду», яку Арістотель називав «середнім шляхом». Людина прагне «олтаря», відчуючи тягар потреб грішного тіла. І, зрештою, знаходить вихід через широкий «діапазон коливань» барокової душі від радості тілесного життя з елементами епікурейського надхнення до мужнього страждання стоїків і смиренної християнської молитви.

Але в анонімних молитовних віршах ще немає означеної широти. Тут сам Бог промовляє вустами грішної і смиренної людини. Ось приклад із віршів про смерть:

Зри изображеніє видимаго вѣка –
таковъй ест по смерти образ челоуѣка:
Безчестен, безславен, неимѣяй доброты –
нѣсть нѣкоєя в гробѣ славы нѣ лѣпоты
Смерть всѣх соравнивает, нища и убога.
О смерти, коль твоя власть над всѣми ест многа!
Челоуѣк во юности подобен ест крину,
его же увядаєт глачны образ выну.
Коса смертна, аки цвѣты, постѣкает
всякаго челоуѣка и в гроб вомѣкает.
Смерть, як уж, в том ся младом крыєт вертоградѣ –
жій опасно, се ти гроб в сем предлежит садѣ.⁴

Маємо тут чисту контемпляцію на метафізичному пляні. І знову з'являється відчуття «Бога живого» в людині, що думає про смерть. Адже головний символ християнства – хрест – є постійним нагадуванням про смерть, за межами якої настає відповідальність. Людина має короткий строк свого життя на землі, і тільки в ньому може заслужити на спасіння.

Подібне прагнення до вселенської душі людини є характерним для більшості жанрів анонімної поезії, навіть для епітафій і геральдичних віршів. Ось приклад геральдичного вірша:

Братству Львовскому лва и вежу за герб дано.
Вежу я добродѣтель. лва в мужество признано.
В добродѣтелях писма хранити треба
Чин побожности: каждый ты достигит неба.⁵

Як бачимо, тут недвозначно виражено «чин побожности: каждый ты достигит неба». «Лев» як символ мужності людини на землі, і «вежа», що підносить до неба земну добродетель. Таким є бачення цього світського та по тойбічного життя в анонімних віршах.

Але як тільки переходимо до авторської барокової поезії, можемо відчувати зміну внутрішнього ракурсу творця-автора. Образи стають конкретнішими, перед читачем постає особистість з усіма її духовними та тілесними про-

4. Там само. – С. 37.

5. Там само. – С. 61.

блемами в деталях. Зрештою, ця зміна відчувається не тільки у зменшеній внутрішній напрузі, не тільки в зміні ракурсу, але й на рівні форми: коротшими стають рядки, частішає ритм. Наприклад, Іван Величковський демонструє ази духовности на знайомих усім фізіологічних потребах людини:

Не жити, єже ясти,
но ясти, єже жити.
Не того ради жити, єже пресьщати
утробу и многія брашна поглощати,
Не толико точію ясти, дабы тѣло
возмогло житіє си соблюдати цѣло.

* * *

Не жити, єжи пити,
но пити, єжи жити.
Не того ради жити, єже випивати,
мѣры полны во чрево, як в делву, вливати,
Но единощни токмо испій или дважды,
дабы в тѣлѣ живущи, не умер от жажды.⁶

Як схожі ці спокійно-піднесені повчання на описи в педагогічному трактаті Джона Локка, де молоді заможні джентельмени живуть у великих, але скупко опалюваних палацах, їдять зі срібного посуду, проте тільки один раз на день, і при тому залишаються бадьорими, зберігаючи силу.⁷

Англієць Локк і українець Величковський – що між ними спільного? Нічого, крім того, що вони європейці XVII століття. Але в часі й просторі в матеріальному житті пульсує споріднена духовність, і зовсім чужі люди прагнуть спільних етичних ідеалів, у яких втілюється вище благо.

Таке розуміння єдності світу через спільні етичні ідеали цілком гармонійно накладаються на розуміння людини та її місця в космосі Арістотелем. Мислитель, відповідно до свого бачення «середнього шляху» людини в природі, перетворив тілесне на чисту потенцію, матеріал для творця. Таким творцем є душа, або форма і акт тіла.⁸ Душа як субстанція, за Арістотелем, є принципом життя, а значить повинна мати здібності, функції і частини, відповідальні за різні операції та їх регулювання. У зв'язку з фундаментальними функціями і феноменами життя філософ виділив три види душі: вегетативну, чуттєву і раціональну. В людині присутні всі три частини, у тваринах – перші дві, у рослинах – перша. Так постає перед нами єдність світу і місце людини в ньому. Проте «раціональна душа» Арістотеля не тотожна «інтелекту». Останній приходить іззовні як дар божественний. Стверджуючи, отже, що духовне знаходиться в нас, Арістотель став перед проблемою: чи є інтелект індивідуальним? як і чому він переживає тіло? На ці питання філософ не дає відповіді. Рі-

6. Там само. – С. 248-249.

7. Локк Дж. Мысли о воспитании. О воспитании разума. – СПб, 1913. – С. 68.

8. Арістотель. Про душу // Сочинения: в 4-х томах. – Т. 4.

шення прийшло тільки разом із поняттям «творіння», що подаровано світу юдео-християнством. Християнське вчення про спасіння через благодать завершило метафізично-теологічну картину світу.

Доба барокко перейняла традицію після довгих років ренесансного гуманізму, років нівелювання духовного і возвеличування матеріального, пріоритету душі над духом. Людина барокко востаннє протягом другого тисячоліття відчула необхідність збалансувати духовне і тілесне. Але ідея прогресу, що зародилася психологічно в часи Ренесансу, а в новій історії набула раціонально-техногенних ознак, переважила зусилля зберегти гармонію життя цілісного і зневажила бароккову людину як начебто інфантильну і з грубим смаком. Наведемо приклад такого «грубого» смаку:

Тяжкая рана тому ест без мѣры,
хто правду мовит, а не дают вѣры.

Порівняймо цю думку Івана Величковського зі словами святого отця V століття Ісидора Пелусіота, який казав, що любов без правди – слабкість, а правда без любови – жорстокість.⁹ Друге визначення є онтологічним, перше (Величковського) – психологічним. Але в словах бароккового автора думка набирає обрисів могутнього узагальнення і зрівнюється за «статусом» із мудrimi словами св. отця Східної Церкви. Це відбувається через «типізацію», таку знайому критичній думці XIX-XX століття. Дійсно, «тип» – одна з універсальї бароккової ейдології (див. початок статті). І в цій універсальї криється могутня сила, здатна вражати розум і почуття людини не менше, ніж мудрість святих отців. Інша справа, що вплив іде більше на чуттєвий досвід людини. Але чи не в цьому моменті починають відкриватися незнані глибини людського «серця», які в XIX-XX столітті вибухнуть екзистенційним переосмисленням людини? Проте бароккова людина ніколи не сприйняла б екзистенціальний світогляд XX століття, який спричинився до стількох «глухих кутів» саме через культ ірраціонального. Бароккова людина намагається дати лад емоціям та їх раціональному осмисленню і сама жахається крайніх виявів як інтелекту, так і почуттів, що супроводжують пошук правди:

О горе мяѣ, грѣшнику сушу.
Горе, благих дѣл не имущу!
Како пред суд Божій явлюся?
Како со святыми вселюся?
Отступил от Бога злобою.
Грѣхлюбив сам сый собою.
Темность паче свѣта кохаю.
Свѣта Благодати не маю.
Совлекох первня одежды.
Се моя одежда и дѣло
Убивает душу и тѣло...¹⁰

9. Курь'єр ЮНЕСКО. – 1997. – Червень. – С. 4-9.

10. Українська поезія. Середина XVII ст. – С. 325.

Але після всіх подібних жажів і самозвинувачень бароккова людина завжди знаходить центр, стрижень свого існування, інакше й не може бути:

Пойду же я прежде дня судна
И представлю дѣла моя блудна;
Пойду пред Отцем умилиюся,
Да не Его пищи лишуся;
Пойду и реку Ему смѣло:
«Согрѣших Ты, Отче мой, зѣло!
Прими мя, заблудшаго сына,
Яко от наемник едина».¹¹

Тут подано один із віршів Дмитрія Туптала, в якому знаходимо знову «тип» душі людини барокко. Душа грішна, але чутлива до добра, краси, справедливості, розуму, смирення. Таку душу раціоналісти XVII-XVIII століття вважали слабкою і не здатною ні на що велике. Проте здається беззаперечним, що найбільш сильна духовна дія перед своїм звершенням вимагає від людини чималих сумнівів і боротьби із самим собою.

Людина барокко грішна, але завжди зупинялася на межі, за якою починалося нищення людського в людині. Людина раціональна перейшла цю межу й озирнулася занадто пізно. Процесами моральної деградації охоплено всі культури планети в більшій чи меншій мірі. Думається, що жах людини барокко перед сучасними результатами чистого раціоналізму був би для неї смертельним випробуванням.

* * *

Можна погодитись із наївністю окремих бароккових образів, тем, сентенцій. Але за зовнішньою наївністю, як правило, неважко пізнати складну й витончену структуру інтелектуального почуття, досконало урівноваженого при всіх атрибутивних крайнощах духовних або тілесних прагнень. Це той самий «середній шлях» Арістотеля, сутність якого викладено вище, тільки осяяний світлом християнської віри. Поряд із тим в українському барокко, що в основі своїй мало православний ґрунт, досить відчутним є платонізм із його вічними, ненароджуваними ідеями. Проте ці вічні ідеї в інтелекті бароккової людини не існують без самої людини, яка отримує цей інтелект від Бога; він же є причиною її постійних поривань до неба і причиною її смутку з приводу недосконалості душі-тіла. В останньому пізнаємо аристотелівсько-християнську традицію, пов'язану насамперед із томізмом. Старослов'янська мова поряд із латиною в бароккових віршах – закономірність, яка на рівні мовної форми підтверджує сказане про синтетичність світогляду. Наведемо відповідний приклад із Івана Величковського:

По-словенску
Земля, аки темница человекѹ, сеѣбо
аки каменни стѣнѣ [ы] окрест землѣ небо,
Грѣси – стражіє крѣпцы, узы же суть тѣло.
В тем же мѣсто узника душа страдает зѣло.

11. Там само. – С. 326.

По-латинь

Carceris est instar tellus, quasi moenia caelum,
custos peccatum, vincula corpus erit.¹²

Лише торкнувшись формально-поетичного аспекту, поставимо крапку на аналізі світогляду і структури мислення людини барокко на прикладі української поезії середини XVII століття. Безпосередньо версифікаційне літературознавче дослідження може стати темою окремої статті.

Проте і на змістовому рівні ми тільки накреслили окремі, найбільш суттєві елементи бароккової української поезії, що ілюструють метафізично-релігійну підструктуру бароккового світогляду в її взаємообумовленості із психологією людини барокко. □

12. Там само. – С. 251. В'язниця – образ землі, її мури – небеса, сторожа – гріхи, кайдани – тіло (лат.).

Микола Шатилів

Чи потрібна Україні «Свобода»?

1.

Передушивши чеські свободи, советські танкісти позують на панцері своїх машин. За ними – празькі Виногради, де колись-то піднесеться озія «Свободи».¹ Плякатно збільшена світлина, що й досі, гадаю, прикрашає коридори американської радіовисильні, завше здавалася мені символічною.

Зоряно-смуриста демократія залюбки загравала із червонозоряним диктатором і всіма голосами – «свободівським» також – вихваляла вікопомний детант.

Запевняючи, що голоси побороти світовий большевизм, вашінгтонські ідеологи пересмикують карти. Хоч як тасує колоду історія – й ніщо їй не в голові, – а в етерних гравців однаково напихваті самі козири. Нині вони президентської масти.

Лех Валенса порівнював американське мовлення із сонячним світлом. Ленарт Мері домагався для «свободівців» Нобелівської премії. Вацлав Гавел обдарував їх – за професіоналізм та об'єктивність – парляментським палацом.

У коридорах його й висить світлина, датована серпнем 68-го. Висить, нагадуючи простакам, а з ними і президентам, що без нас, американців, поневолені нації не скинули б московської кормиги, не постали б незалежними Польща, Естонія, Чехія...

Символічна світлина.

Для мене, головнo, тим, що зайди із «макінтошами» не поступаються зайдам із «калашниковими». Ті й ті надають нації зовсім іншого змісту, аніж інші неімперські народи. За московсько-вашінгтонським принципом, людність в єдиний організм гуртує не «дух давнини», а її, людности, належність до єдиної держави. Штати чи губернії є складовими держави, провінції чи автономії – байдуже. Зрівню канзаський ірляндець зватиметься в ній американцем, а казанський татарин – росіянином.

«Кожна „Росія“», – писав Євген Маланюк, – не може потерпіти в своїх границях жадної свободи – ні особистої, ні родової чи племінної, ні – тим більше – національної, навіть у відношенні до нації пануючої (за Миколи І слово „нація“ було заборонене, як революційне).²

Повернімось у серпень 68-го.

Пам'ятаєте, хто зрадив «невмирущі ідеали»? Чехи, кажете? Ні. Словаки? Помиляєтесь. Зрадили чехословаки. Так і писали. Злютовано, наче про національний моноліт. Усамостійнення народів не обходило ні советських нападників, ні американських оборонців. Першим ішлося про збереження політичної системи, другим – про її повалення. Національною долею чехів або

1. Повна назва радіовисильні – Корпорація радіо «Вільна Європа»-радіо «Свобода», але для зручності у тексті й далі вживатиметься скорочений варіант.

2. Маланюк Євген. До проблеми большевизму. У кн. Большевизм і визвольна боротьба. – Вид. ЗЧ ОУН, 1957. – С. 63.

словаків надпруги переймалися менш за все. Мало того, вони її ігнорували. Москва, авторитетові якої всі визвольні змагання зазнали шкоди, ігнорувала вочевидьки. Вашингтон, позірно підпираючи незалежників, ігнорував потайливо.

Повернімось у серпень 54-го.

Баварія. Мюнхен. Американська висильня «Визволення» (вона існує четвертий рік) починає врешті-решт і вкраїнськомовні трансляції. Починає, коли в Україні протимосковська партизанська війна вже добігає кінця. Запізно. Проте, як на американських хазяїв, саме в раз. Не доведеться говорити про виснажливі бої найсвідоміших українських самостійників – бандерівців.

А про що ж говоритиме радіо «Визволення», яке, щоб не викликати кремлівського вовка з лісу, невдовзі обернеться невтральною «Свободою»?

Защиту програму звернення мюнхенських українців. Не з пам'яті, не за архівними матеріалами, а зі сторінок найостаннішого пропагандивного видання.³ Уточнення конечне, бо документально засвідчує, що впродовж яких півстоліття ідеологічні засади вкраїнського мовлення не зазнали змін.

Брати й сестри! Українці! Сьогодні ми вперше звертаємося до вас на радіо «Визволення». Ми живемо за кордоном, але наші серця й думки завжди з вами. Жодна залізна завіса не розділить нас і не стане цьому на перешкоді. Сьогодні для нас радісний день, бо наше тремке слово вітання, радості й надії досягне вас на радіохвилях.

Понад мільйон українців живе за кордоном. Ми вже довго розповідаємо людям у вільному світі правду про життя в нашій країні. А початок українських передач на радіо «Визволення» ставить перед нами нове завдання. Ми говоритимемо до вас і для вас, співвітчизники, бо на нашій батьківщині ви не маєте ні свободи, ні демократичної преси, ні вільного радіо.

У боротьбі проти комунізму наша рідна земля поклала великі жертви на вівтар визволення. Але ми віримо в справедливість Божу. Ми переконані, що ці жертви були не марні і що Бог віддячить Україні за всі її страждання. Боротьба українського народу досягне мети.

І ти, народе український, як господар у своєму домі, обіймеш місце в «сім'ї вільній, новій». Збудуться слова Тараса Григоровича Шевченка: «І буде син, і буде мати, і буде правда на землі». Бож «в своїй хаті своя правда, і сила, і воля».

Звернення пролунало, нагадаю, 16 серпня 1954 року.

На Волині і в Галичині, на Буковині і в Карпатах іще тривав збройний опір українських повстанців, але про нього мюнхенські диктори ні чичиркнули. З приписів Центрального Розвідувального Управління, яких вони ревно дотримували, виходило, що жертви – це діла давно минулих днів. А в міжчасі, за день, сімнадцятого серпня, коли автори приписів, цілком можливо, аналізували дебют висильні, на Станіславівщині, у селі Химчин, поліг колишній стрілець Української Повстанської Армії Володимир Лазарук, він же – учасник бандерівського підпілля «Прохідний».⁴

3. Радіо «Вільна Європа»-радіо «Свобода»: радіостанція не як усі. – Вид. RFE/RL, Incorporated, Prague, 2000.

4. Див.: Дем'ян Григорій. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА // Визвольний Шлях. – 2000. – Кн. 6. – С. 50.

Поліг «у боротьбі проти комунізму»? Авжеж! Як і тисячі його побратимів. Та варто наголосити, що ворогова партійність зачіпала їх щонайменше. Для них, українських патріотів, ворогом був насамперед – москаль. Червоний він чи не дуже, великої сили не мало. Для американців – навпаки: їм ішлося не про знищення імперії як такої, а лише – червоної. За їхнім мірилом виходило, що загибель Володимира Лазарука, коли брати його ім'я узагальнено, не є «жертвою на вівтар визволення». Ось чому радіо «Визволення» обминало мовчанкою бойові дії бандерівців. Ось чому згодом замовчувала їхні – вже історичні – чини «Свобода».

Широко закроене й буцім патріотичне звернення насправді було марнословною – й то зляпаною на імперський взір – агіткою. Легковажачи все гостро антимоскальське, мюнхенські агітатори запозичили з поетичної спадщини Шевченка тільки те, що здавна припало до вподоби агітаторам московським.

Присягаючись Кобзарем, на ділі вони зреклися його мови й заступили її Шельменковим язичієм, де поросійщене *співвітчизники* раз і на все заступило шевченківських *земляків*.

Привласнивши звання «вільного радіо», вони знехтували вільний правопис Голоскевича, який захороняла українська еміграція, і перейшли на колоніальний, якнайбільше наближений до російського, правопис Кагановича-Постишева.

Українська редакція мала стати підпрямкою російської. Замисел підкупав цілістю. Передусім ширих хахлів – Шельменків. Підкупав не фігурально, а цілком конкретно. ЦРУ, чиім коштом висильня існувала аж до 1971 року, платило Шельменкам не порівняти щедріше, ніж своїм оперативникам.

Нечуване у практиці американських – і не тільки американських – засобів масової інформації марнотратство спричиняло небажані для мюнхенської адміністрації інциденти. Люта (шалені гроші!), але ні під яким оглядом не творча конкуренція щонайліпше сприяла з'явленню у «свободівських» лавах советської, польської, чехословацької агентури.

Впадає в око, що ніхто з інфільтрованих до американської висильні агентів не зазнав фіяско. Усі безнапасно вертали під захисток своїх національних Луб'янок, де на них уже чекало вивіщення рангом. Воно й не дивно. Дивно, що по шпигунських скандалах радійні провідники й собі вивищували на посаді того чи того агентового патрона.

Провідники, нема мови, знали, що Павла Мінаржека, скажімо, затруднював їхній підлеглий Павел Пехачек. Аж ось знагла виявилось, що Мінаржек не втікач з-поза залізної заповни, як виставляв його перед очі зверхників Пехачек, а кадровий чекіст, капітан StB.⁵ Мюнхенська гастроль неабияк відбилася на капітановій кар'єрі: празька Луб'янка вітала підполковника (!) Мінаржека. Воно й не дивно. Дивно, що відтоді вгору пішла також і кар'єра Павла Пехачека, теперішнього директора чеського мовлення.

Довелося б до без кінця подивляти нелогічність начальницьких висновків, якби не знаття, що ворожі секретні місії становили для американців се-

5. Statní Bezpečnost (чеськ.) – Державна Безпека.

крет полішинеля. Авжеж не всі, але Мінаржекова – напевно. Відтак місія Пехачека полягала в тому, що він пас чекістського нишпорка, а принагідно ще й «по-товариськи» впливав на його вчинки, наперед знешкодивши їхній негативний потенціал. Одно слово, Пехачек працював як пересічний провакатор. За що й приподобився нагороди.

Звісно, ніколи не бракувало «Свободі» й пересічних стукачів. Зараз, з появою карликових КГБ, їх, здається, навіть побільшало. Достеменно може сказати адміністрація, котра всіх стукачів знає, як старі свої чоботи. Вона й не розстається з ними через те, що – похватніші. Так само, як старі чоботи. Де гарантії, що місце демаскованого запродавця не посяде новачок, який вже продався котрійсь посовєтській Луб'янці?.. Отож, не варт товар роботи. А надто, що пхати носа до стратегічних справ, які є парафією ЦРУ стукачам зась.

Зате в тактиці кожен із них сам собі пан і здатен багато на що. За клясичний приклад править антисолженіцинська кампанія, в якій клясика шпетили за антисемітизм. Правду казавши, жидів на «Свободі» аж задосить, але поширена версія «жидівської помсти» – хибна. Помстились московські чекісти (замовники) почерез мюнхенських стукачів (виконавці). Ну, а те, що нагодою інтереси «свободівсько»-жидівські та кагебешно-юдофобські збіглися, погоди, зрештою, не робить.

Українській редакції заповзятись на Солженіцина, з його україножерством, і сам Бог велів. Та де тобі! Шельменкам заціпило. Дався взнаки детант, коли, за велінням вашінгтонських стратегів, імперські символи зачіпали, оглядаючись на задні. А Солженіцин під ту пору вважався не то символом, а совістю Російської імперії!

Обкладена безліччю як зовнішньо американських, так і внутрішньо халяцьких «ніззя!», українська «Свобода» щораз помітніше скочувалась до етнічно-загумінкового болота. Складно гадати, чим було б заповнено її етерний час, якби не вийшло наверх таке явище українського суспільного життя як дисидентство.

Дисидентство було якраз тим, чого вкрай потребувала «Свобода».

Інакодумання!

Це не опір, не змаг. Спрощуючи, це значить, що до спільної мети прямують паралельними шляхами, що однакові гасла сприймаємо через *але*: «Ми за соціалізм, але... з людською подобою», «Хай живе ССРСР, але... не забувайте нам рідну мову».

Понад усякий сумнів совєтська каральна машина могла швидко впоратись з інодумцями. Та збігав час, а трибки її знай крутилися. Записуючи голоси, що на всі лади вихваляли дисидентство, знай крутилися «свободівські» магнетофони. Так тривало аж чверть століття.

Одна з причин незникнення загалом малотривкого явища прямо пов'язана зі «Свободою», яка почасти штучно його підживлювала. Виглядало це десь так. Друкує котресь емігрантське видавництво вірші поета Н. У книжечці все як годиться: за змістом – переспіви хрестоматійного «Любіть Україну», за формою – наслідування новацій «нюю йоркської школи». Покладіть її хай і перед полковником КГБ Марчуком, забісованим гонителем ук-

раїнських націоналістів, він і пальцем не кивне: крамоли жодної. Що іншого, коли лягає полковникові на стіл радіоперелов «ворожих голосів», які поета N. підносять до небес. До бабки не ходи, що N. просто з небес зашлють туди, де козам роги правлять. А «свободівські» Шельменки, не усвідомлюючи, що вкотре повелись як провокатори, читатимуть перед мікрофоном листи чергового «в'язня совісти».

А листи бандерівців?

Отих, що відсиділи вже по п'ятнадцять, двадцять, двадцять п'ять років. Володимир Горбовий, Михайло Сорока, Катерина Зарицька, Дарина Гусяк...

Вони не в'язні совісти?

Категорично «Свобода» ніколи не відповідала. Однак її затята мовчанка завше була промовистішою за превсякі слова.

Геть пізніше, під завісу советської влади, «Свобода» – про людське око – виступила таки із циклом передач, присвячених українським визвольним змаганням. Та що то був за цикл? Діяльність ОУН, рушійної самостійницької сили, подавалася в ньому з погляду невизнавців націоналістичної ідеї. Отож «свободівський» словесний потік знову лився на московський млин.

Постерігали й чесні москалі, як от Андрей Сінявський. В його останній книжці можна прочитати, що «американська радіовисильня потрапила до московських рук і великою мірою підшивається під московського царя...».⁶

2.

Заскочені кінцем холодної війни «свободівці» затривожено гудкали (не в етері, ясна річ), що мовлення, кожна хвилина якого коштувала сім тисяч доларів, американський Конгрес незабавки зліквідує.

Зліквідовано комунізм!

Нащо ж викидати в повітря (той самий етер!) сотні бюджетних мільйонів?

Проте не всі конгресмени приставали на пропозицію своїх ощадливих співпалатників.

Кристофер Сміт (він очолював підкомітет міжнародних операцій та людських прав) казав, звертаючись до обох сторін: «... підтримувачі іноземного мовлення здужають переконати опонентів, довівши, що наші радіовисильні й справді поширюють американські цінності та ідеї ... що їхні передачі не є повторенням місцевих».⁷

Опонентів переконали не аргументами, як гадав Сміт, а скороченням – утримання державних субсидій. Президент США підписав відповідний документ, й долю «Свободи» було вирішено позитивно. Та не поодиноким «свободівців», доля яких залежала від президента корпорації й директора її національних програм. Ставши вигороджувати землячків (перепрошую, *співвітчизників*), провідний Шельменко наважився натякнути їм, що Україна більша за Болгарію, а відтак і працівники українські не мають поступатися числом болгарським. «Болгарія, – відчеркнули йому, – євро-пей-ська держава!».

6. Цит. за: Матусевич Владимир. Другая «Свобода» // Независимая газета. – 24.02.98. – С. 8.

7. Там само.

Зрозуміло, американцям Україна такою не є. А коли не є, людей в українській редакції ще й забагато: однаково ж збирати їм окрушки з панських столів – американського або російського. Й вони збирають, переоповідаючи вашінгтонські чи московські часописи. Не аналізуючи, не коментуючи, не запечуючи. Але обертаючи міжнародню висильню на посовєтський лікнеп.

До речі, лікнеп – ще б нічого. Гірше, що днешній слухач почав сприймати «Свободу» як «легітимне, державно-президентське „Національне радіо України“».⁸ Чому саме гірше, пояснювати, мабуть, не варто. Усе пояснив Кристофер Сміт: підміняючи київське мовлення, празька висильня перестає бути американською. А залишається? Українською, але з осідком у Празі? Чи іноземною, але з українським персоналом? На відповідь чекати годі. Відповідь впливає із загальної концепції, а якраз її й нема.

Празький палац на Виноградах, де з ласки колишнього дисидента Вацлава Гавела отаборилась теперішня «Свобода», нагадує корабель, що здався на волю етерних хвиль. Не тільки коротких та середніх, як за мюнхенських часів, а ще й ультракоротких. Діапазони УКХ – простір, де, як відомо, владарюють приватно-комерційні радіовисильні. У них «Свобода» й купує право на трансляцію своїх програм.

В Україні партнером «Свободи» є київське радіо «Довіра». Київське, але не українське. Відсоток українського звучання на «Довірі» – мізерний. Та й взагалі орієнтовано її на помосковценого хахла (не росіянина!). Як в музиці, так і в реклямі. Нічого більше комерційна висильня слухачеві не запропонує. А тож, коли по голосах базарних заманювачів, як голий з конопелі, зринають поважні голоси «свободівських» дикторів, настає ефект, далебі гідний автора невмирущої комедії «Шельменко-денщик».

Та не-дай-Господи-якої пародійності ситуація набуває після ознайомлення з виробничими приписами Томаса Дайна,⁹ які він обачно заличковує фальшованим патосом.

«Нашим головним і незмінним обов'язком, – напоумлює президент, – залишається пропаганда демократичних надбань і зокрема – найсуттєвішого з них, яким є вільний обмін інформацією. RFE/RL і далі виходитиме з критеріїв елітної журналістики, й далі постачатиме новинкарські та аналітичні матеріали країнам, народи яких прагнуть позбутися авторитарних режимів, щоби сформувати громадянське суспільство».¹⁰

Лицарська місія! Але причетність до неї «лицарів наживи» – зараз маю на думці не так мюнхенсько-празьких «свободівців», як базарно-київських «довіривців» – зводить її на блазенський щабель.

Послання Томаса Дайна рясніють іменами славетних. Звісно, Квітки-Основа'ненка поміж них нема, але Марк Твен є. Тож на гуморі президент знається.

8. З листа на «Свободу» киянина Юрія Токаріва, викладача Вищої школи економіки та ділової адміністрації «Ажіо-коледж». Копії усіх зацитованих листів зберігаються в архіві автора статті.

9. Томас Дайн – президент Корпорації радіо «Вільна Європа»-радіо «Свобода» (англ. аббревіатура – RFE/RL).

10. Том Дайн. Засоби масової інформації XXI століття // Bulletin RFE/RL. – Ч. 51. – 4.02.2000. – С. 2.

Проте не помічає або воліє не помічати анекдотичного – і за наміром, і за втіленням – отримання «Свободи» з «Довірою». А коли сам пан президент не помічає *такого*, можна без бою говорити, що «Свобода» zdeгенерувала.

За крутий висновок промовляє й те, що наші Шельменки денщикують тепер уже й на «Довірі». Приподоблюючись гугнявій висильні, «Свобода» змінила формат українських передач, готує щоденні випуски новин для самої тобто «Довіри», звільняє власних працівників, які власною українськістю не догодили проросійській «Довірі».

Усе сталося за Кристофером Смітом: «... гроші американських податківців сходять на радіїні – аж так незалежені – служби, що вони, транслюючи на колишні комуністичні країни, підпорядковують себе тубільним журналістам».¹¹ Однак і призивний конгресмен не передбачав катастрофальної деградації «свободівців», які догоджають не то київським, а московським – на ділі – писакам.

«Невже ж нам, – запитує податківець з міста Сілвер Спрінг, –

припаде ця важлива ініціатива – слідкувати і протестувати проти русифікації та чужомовного засмічування нашої літературної української мови радіостанцією «Свобода», яку оплачує американський уряд за зібрані з нас податки? Якщо так, то для цього ми повинні заангажувати наші авторитетні наукові або громадські центральні, щоб вони вплинули на Раду Управителів Міжнародного Радіомовлення (Board of Governors for International Broadcasting) у Вашингтоні, керівником якої є п. Натансон...»¹²

Засвідчую, що п. Натансон цілком задоволений українською редакцією. Ось переді мною копія його листа, надісланого до Праги 10 грудня 1999 року. Марк Б. Натансон дякує працівникам редакції за неупереджене висвітлення президентської кампанії в Україні. Зважимо, що під п. Натансоном, крім «Вільної Європи» зі «Свободою», ще – «Голос Америки», «Радіо Марті», «Вільна Азія»... Коли ж це він устиг поцікавитись успіхами «свободівців»? А він не цікавився. Про них його – з подякою! – повідомили двоє українських парламентарів – «Mr. Tkachenko and Mr. Moroz».

А чи визнав би Mr. Natanson висвітлення президентської кампанії за неупереджене, отримавши аналогічні листи інших парламентарів – націоналістів? Певен, що ні. Тоді носієм якої ж демократії є з-під-Натансонова «Свобода» для українців? Певен, що не української.

А щодо незаангажованості «свободівців» у перебігові останніх президентських виборів, то краще послухаймо не містерів, а киянина Б. К. Він теж слухав. Передачу «Розмова на часі», гостем якої була Н. Вітренко. «Редактор, – зазначає Б. К., – сидів як оглух і слова не міг докинути. А Вітренко плела та й плела про свій прогресивний соціалізм. А редактор усе безпомічно слухав, ніби й не було його поруч».¹³

11. Цит. за: Матусевич. Другая «Свобода», – С. 8.

12. Максимюк Степан. Рідні русифікатори України // Українські Вісті. – Ч. 25. – 20.06.99.

13. З листа на «Свободу», підписаного ініціалами.

У всьому має рацію примітивний киянин. Крім одного: провідник передачі аж ніякий не оглух. Навпаки, тямущий та беручкий. Це ж бо він, запобігши начальницької віри, підготував (підозрюю, на замовлення «Довіри») зразок російськомовної програми для української (!) редакції. Правда, діло не вигоріло. Джеффрі Трімбл (директор національних програм RFE/RL) пустив поза вуха запевнення Шельменків про кільканадцять мільйонів росіян в Україні й зарубав ініціативу на пні.

А втім, як той каже, не кием, то палицею. Національний меншині, попри те, що вона має досхоchu своїх засобів масової інформації, дістається ще й від малоросійського пирога. Та так щедро, що обурюються слухачі: «... кийська кореспондентка з культури лише про гастролі російських колективів говорить. А де українська культура?».¹⁴ Є і вкраїнська. Але її та сама пані подає так, що хапається за перо другий слухач, Юрій Токарів: «... новини культури від Юлії Жмакіної нагадують рівнем нефаховости дитячий белькіт». Ну, а третій? Третій підсумовує, твердячи, що це все «будить в українців почуття якоїсь хахляцької меншовартости».¹⁵

А огляди української преси, в яких день крізь день поминаються російськомовні часописи? Боронь, Боже – оунівський «Шлях Перемоги» або рухівський «Час»! Для першого ж Росія – одвічний ворог, для другого – потенційний противник. Прочитавши отаке в етері, ображатимеш впливових сусідів. Не «північних», яким начхати на залапковані і незалапковані свободи, а – коридорних.

Росіяни – панівна верства висильні. За ними – колосальний бюджет, величезний штат, оперативні можливості, яких не має решта редакцій. Українська, наприклад, не виступає з коментарями. Заказано! Дозволено тільки її директорів, але він себе коментаторством не переобтяжує, воліючи брати інтерв'ю в українських можновладців, через яких редакція зміцнює позиції в Україні, щоби згодом – не виключено – осісти у Києві на правах приватної висильні.

Західні кореспонденти української «Свободи» не поцінують події самостійно, а хай там що спираються, як вимагає інструкція, на місцеві публікації. Певна річ, якщо кореспондент є особистість, оригінальна думка в той чи той спосіб виринає, але з'яву її хазяї не заохочують.

За давнім задумом американського керівництва, незалежність поглядів, неординарність інтерпретацій, наявність дискусійності, тобто всі крапки над «і», належать росіянам.

Відпоручників української редакції не посилають у гарячі точки планети, а російської – безперечно. Що планети? До СНД – ніззя! Про події російсько-чеченської війни слухач української «Свободи» не чував жодного живо-го слова, але запозиченими вітками прогуділи йому всі вуха. Прогуділи у свинячий голос: українці в Україні про все вже дізналися з випусків російської «Свободи», а українці в діяспорі – з BBC або CNN.

14. З листа на «Свободу» І. Голубничого (Миколаїв).

15. З листа на «Свободу» Миколи Дудника (С.-Петербург).

Палац колишніх Федеральних Зборів, на празьких Виноградах, випадає наче музей. А головний його експонат – модель поваленої «імперії зла». Модель, що він діє, модель, що в ньому, як і в первотворові, усе підпорядковано Росії, чи то пак – російській редакції. Підпорядковано не за нахраписте кремлівським «поділій і пануй», а за елегантно білодомівським – «знай, кобило, де брикати».

Для годиться американський провід пильнує об'єктивності: російська редакція не закидає українцям націоналізм, а вдячні українці – ані пари з вуст про шовінізм. Подеколи межі об'єктивності ширшають й котрогось з українських оглядачів запрошують взяти участь у спільній передачі. Хоча б і в такій злободенній, як «Коментатори за круглим столом», що веде її росіянин Лев Ройтман. І що ж? Київський україножер Владімір Малінковіч, жонглюючи відсотками, доводить, що більшість українців за приєднання до Росії, а його український опонент ледь спроможеться промимрити, що в нього «інша думка». По всьому! Росіянин Лев Ройтман ставить крапку над «і». Знай, кобило, де брикати...

А ще й як знає!

Годованцям палацової стайні все одно, *що* в Україні – «номенклатурний капіталізм» чи «мафіозна диктатура», але геть-то не все одно – *хто*. При владі, звичайно. А при ній – узаміт потаємні чи неприховані, але – комуністи. Бої з ними – «за ідеали демократії» – імітувати собі на користь (Конгрес платить!), а не наступати їм на пальці – й поготів (Конгрес і далі платитиме).

Юрій Токарів слушно вичитував «свободівцям» за свідоме замовчування «справи Рабиновича», «самогубства» журналістки Мар'яни Чорної, фінансових зловживань Лазаренка, Кириченка, Волкова... «Не виходять, – писав київський викладач, – такі державні (бюджетні) культурологічні видання як газета „Культура і життя“, журнали „Театр“, „Музика“, „Образотворче мистецтво“ (навіть усупереч вказівці самого Кучми), а „Свобода“ – анічичирк!».

Саботажний список «Свободи» можна провадити далі й далі. З-поміж безлічі тем, яких вона ніколи й не торкнулася, боячись посваритися з верховодами владних українських кланів, вирізня найважливішу: невизнання незалежною Україною вояків УПА борцями за незалежність та одною зі сторін у Другій світовій війні. Багато чого кортить сказати Шельменкам з такої нагоди... Та краще за слухачів не скажеш: «Ви працюєте так, щоби не підставляти себе під удар „демократичної“ влади».¹⁶ Тож і зазнає «Свобода» критичних ударів, і свідки її «задрипистої агонії» запевняють, що «відхід у вічність не забариться».

Земля пером!

Іван Подолець

Очі, задивлені в «Гомона»

Термін мого відрядження закінчився і, попрощавшись із містом Лева та закарбувавши у своїй пам'яті неповторність його пейзажів та якийсь дивний і непідробний інтелект та простоту його мешканців, я сидів у купе один-однісінький і ніяк не міг розлучитися з враженнями, які круто повернули в протилежний напрям усі уяви про це місто. І якщо, їдучи туди, я якось обережно та з неповною довірою (якщо не казати – «скептичністю») ставився до слова «п'ємонт», то, повертаючись, зрозумів, що за якихось півмісяця я настільки поріднився з його унікальністю, що навіть стукіт вагонних коліс на стиках рейок не виводив мене зі звичного стану роздумів над побаченим і почутим. Навпаки, у ритмах цього перестуку я вловлював вже не слухом, а душею і серцем: «про-щай, п'є-монт, про-щай, п'є-монт»...

Розігнавшись, наче вгодована пара вороних у санях-жалобнях, та розтинаючи грудьми зустрічний північно-східний вітер, що розгулявся на Галицькій Львівщині в середині грудня, поїзд віз мене до столиці відчутно багатшим, ніж відвозив звідти... Нараз, відчувши самотність, подумав: невже отак цілу ніч проведу в купе один? Невже доля не подарує супутника-пасажира, щоб хоч кількома словами можна було б перекинутись з ним та поділитися враженнями, набутими на гостинній та незбагненній мною до кінця землі, за межами якої сонце перетинає кордон іншої держави, посилаючи останні прощальні промені вже не місту Лева і не батьківщині Сагайдачного – Самборові, а одвічному Галицькому Перемишлеві, який у силу певного збігу обставин тепер є центром воеводства і першим польським сусідом старовинному Львову..?

Залишаються позаду невеличкі вокзали та якісь села, котрих у темноті ночі не так-то просто розгледіти, а я все один в очікуванні хоча б будь-кого, лише б не п'яниці, бо в такому випадку купе перетвориться на темницю, а «наука» уявного пасажира – в тортури моїм почуттям. Тим часом поїзд став притишувати хід і, глянувши у вікно, я зрозумів, що праворуч наближається місто. Про це свідчили яскраві вогні у висотних будинках, розташованих недалеко від колії: як не старався притулятись до вікна, але вокзалу, який був би до лица цьому місту, я так і не побачив. Лишалась, правда, якась халуπι-на позаду, але назви на цій будівлі я так і не розгледів. Не витримую та йду шукати відповіді на своє запитання. В тамбурі зустрічаю мужчину й жінку, досить похилого віку, які щойно сіли у вагон, та запитую назву міста. «Червонаград, дарагой таварищ, Червонаград», – відповідають ї, прошипівши холодно «пажалуста» на моє «дякую», подалися в глибину вагона у пошуках місць згідно придбаних квитків. Задовільнивши свою цікавість та пропус-

тивши вперед новоприбулу пару, ступаю слідом, а в самого серце так і кала-тає в передчутті того, що, можливо, ці двоє і будуть коротати шлях та розділяти зі мною купе на три частини. Усією суттю я молив сам не знаю яку силу, щоб оці клунки, торби і валізи проминули моє купе. Не знаю, не усвідомлюю, не даю ради (якщо по-львівськи говорити), не можу збагнути, що саме справило таке гнітюче враження від появи цієї пари, але спробую запитати сам у себе: чи ці валізи, торби і клунки, які так пасували їхнім сяючим від задоволення обличчям, чи цей, захований у глибині очей страх – бути пізнаними?.. Не знаю, що собі відповісти, але мені здається, що десь я їх бачив: можливо, у колоні із гаслом «дайош союз», а може із кадрів кінохроніки періодів колективізації і голодомору вже вертіли мою душу оці каламутні погляди... Нарешті вони зупинились біля дверей (шостого від початку) купе, сказавши: «здесь і паедем». Від цього «здесь» мені так полегшало на душі, що я знову в думках подякував невидимій і мало знайомій мені силі, бо моє купе було сьомим, і я зачинив за собою двері.

Поїзд усе ще стояв і вміщував пасажирів у своє черево, а я вдивлявся у віконце і виглядав свого супутника чи супутницю. Подумки бажав, щоб це був хтось із моїх однолітків, з яким можна було б порозумітися. – трохи поінформований у питаннях мистецтва чи літератури, і взагалі цікавий. Так за мріями й не помітив, коли відчинилися двері, лише слова – «добрий вечір у вашій хаті» – примусили мене повернутись лицем у бік голосу. Переді мною із звичайнісіньким портфелем, у поношеному, але чистому пальті та кролячій шапці-вушанці, теж не новій, стояв, лагідно дивлячись своїми сивими, глибоко посадженими під віялом буйних брів очима, мужчина років шістдесяти.

– Прошу сідати, пане, – запропонував я прибулому.

– Красно дякую, сину, – відповів прибулий з такою ніжністю і пошаною, з таким батьківським теплом і щирістю, що я на мить забув прищеплене, згідно моєї сходинок, «Анатолій Максимович», з котрим я добре звик виставляти себе як тридцятип'ятилітнього знавця життя – дипломованого спеціаліста в галузі знань про людину як таку. Давно не чувши подібних слів на свою адресу, я, майже в розгубленості, лишень спромігся на: «Дякую і Вам, батьку».

– Отож, отож, – промовляв, ніби сам собі, мій супутник, знімаючи пальто і шапку та розвішуючи їх у відповідному місці. А відтак, причесавши свою посивілу трохи та полисілу чуприну, підійшов до мене і простягнув свою працювану, позначену набряклыми жилами і мозолями, але не дуже велику руку.

– Будьмо знайомі – вуйко Панас Терен із Кристинополя.

– Будемо – Анатолій Макси... Я не закінчив, відчувши цілковиту недоречність продовжувати наше знайомство в такому руслі. Я спішив виправити допущену хибу і тому вимовив просто:

– Анатолій, – Толик я, – прошу вибачення за «Макси...».

– Дуже приємно, – майже водночас вихопилось із наших вуст. На цьому ми і замовкли. Я не смів відразу турбувати незнайому мені людину, а вуйко Панас, зрідка кидаючи погляд у мій бік, занурився у свої думи; він то змикав, то розкривав свої задумані очі, і здавалось, хотів, та не знав як почати розмову із шикарно одягненим, гладко виголеним, напарфумленим та трохи

настороженим франтом, – але про це я довідався згодом. А наразі під стукіт коліс мої повіки поважчали і закрились. Я певний відрізок часу, сидячи, бачив відривок сну, змісту якого зараз не пригадую; пробудившись, я побачив в руках у вуйка... [тут я трохи відхилююсь і згадаю, як мої товариші кепкували зі слова «вуйко», але згадаю не для того, щоб і собі дозволити якісь кпини з цього приводу, а – щоб признатись: це слово назавжди увійшло до мого словника і нічим його звідти не викреслити] так ось, в руках у вуйка була світлина, яку він розглядав через маленькі окуляри, з-під скелець котрих по його щоках, поритих зморшками, наче орне поле, тоненькими цівками стікали краплі сліз, яких він і не збирався витирати. Мовчки споглядати цю сцену я не мав ніякої сили, і тому, допустивши у своїх думках, що у вуйка, можливо, немає хусточки, щоб нею витерти оцю вечірню росу лица, я запропонував йому свою. Вуйко Панас щиро подякував мені за увагу, але хусточкою скористатись відмовився з такими словами:

– Нехай стікають, нехай полощуть моє лице – вони не печуть мою душу, бо це сльози, виплекані непомірним горем, вирвались на волю завдяки величезній радості, яку я відчуваю при спілкуванні з цією фотографією.

Тут він зняв окуляри і я побачив – не захований сум у його погляді, а – світлий блиск яскравого вогнику в центрі зіниць, вогнику, вмитого сльозами радості. Вуйко посміхнувся мені на весь рот штучних зубів і спокійно вимовив:

– Догадуюсь, Толику, що тобі кортить побачити, що ж зображено на цій фотографії. Почекай трішки – ще не прийшла пора показувати, але якщо ти маєш бажання послухати старого пенсіонера, бувшого вуглекопа, і якщо вистачить терпіння, щоб не заснути при моїй балаканині, то, звісно, що ти краще зрозумієш причину і вагу моїх сліз...

– Говоріть, говоріть, пане Панасе!

– Не панай мені, я до цього не звик. Я вуйком прожив кілька десятиліть, то й померти хочу ним, а не паном.

– Добре, добре, вуйку, я слухаю вас.

І тут мій супутник дістав із кишені пальто сигарету, розломив на дві половинки, встромив одну з них до мундштука і подався до дверей, сказавши: «Піду перекурю трохи та подумаю з чого почати». Вуйко Панас рушив до тамбура; я вже не міг дозволити йому йти самому і тому подався слідом за ним. Зробивши кілька глибоких затяжок та попросивши вибачення переді мною, як перед тим, хто не вживає диму, він погасив і викинув недокурок у розчинене вікно та, зі словами не дуже приємними на адресу своєї слабости стосовно тютюну, повернувся до купе. Тут відразу він і почав:

– Було це десь три чи чотири роки після офіційно оголошеного закінчення Другої світової. Але не для всіх вона закінчилася. На наших теренах продовжували вмирати невинні люди по камерах і домівках, а хлопці-патріоти не зупиняли боротьби з «визволителями», намагаючись хоч трохи перешкодити їхнім плянам по перетворенню Галичини в концтабір... Та, зрештою, про це знає весь світ – не знає тільки і не хоче знати більшість українців... Отже, я про те, як однієї ночі наші хлопці з лісу постукали і до нашої оселі, тобто до кімнати, яка була єдиною на всю хату і вміщувала нас дев'ять осіб.

Батько відчинили двері і на порозі з'явилися троє... Мовби це сьогодні було, бачу перед собою гарних юнаків, гладко виголених і випрасованих, струнких і гордих, зі зброєю в руках. Почали вітатись і знайомитись, попередньо заступивши вікна коцями та плахтами, щоб ні один промінчик від лампи не вихопився на вулицю. Не пам'ятаю вже псевда двох, але швидше забуду власне ім'я, ніж псевдо мужчини-повстанця, яке хоч і притишено, все ж відлунювало громом у моїй маленькій дев'ятилітній душі. По сьогоднішній день це слово стоїть поруч із великими словами – Мама, Тато – і поруч із святим словом – Месія. Цим псевдом, цим величним і вікопомним для нас є слово «Гомін», і тому я із близькими мені людьми стараюсь не розмовляти, а – гомоніти. Так ось, – продовжував вуйко Терен, – розмістившись сяк-так, обігрівшись від холоду та повечерявши тим, на що спромоглася бідна-збідована хата, ці троє лицарів заспівали не голосом, а душею і серцем пісню, від котрої вся сім'я наша велика вмилася рясними слізьми; до сих пір пам'ятаю її, але оскільки ні по радіо, ні по телевізору до сьогодні я її ще не чув, то дозволю собі заспівати, – якщо це можна назвати співом...

І вуйко Панас почав своїм хриплим та прокуреним голосом:

Заплакали карії очі,
Задивлені у далеку путь...
Там тихим шляхом опівночі
Повстанці в Карпати ідуть.
Нараз з лісу, темного лісу,
Виходять два хлопці малих,
Приносять з собою гвинтівку –
Прийміть у ряди нас, друзі.
Стріляти ми вмієм,
Нас батько навчив,
Гранати ми вміємо кидать.
Нам воля воскресне з кайданів,
За волю не страшно нам вмирать.
Нам батька убили германці,
А матір замучив большевик
Нас двоє лишилось у лісі, –
Даруєм Україні свій вік.

Із кожним проспіваним словом голос старого вуйка вирівнювався і набирав сили грому, хоч і починався цей спів притишеним гомоном. Кілька разів його легеням бракувало повітря і голос обривався, падаючи жайвороном донизу, переходив у затяжний (силікозний) кашель... Шкода, що я не вмію записувати ноти, а то неодмінно записав би мелодію цієї пісні. Сяк-так закінчивши спів, давши змогу вгамуватись і втихомиритись кашлеві та відпочити зацементованим шахтним пилом грудям, усе ще важко дихаючи, старий вуглекоп продовжував свою розповідь:

– Так ось, коли закінчили хлопці цю пісню, встав повстанець «Гомін», підійшов до полиці, на котрій лежав його формений кашкет-«мазелінка», надів його на мою малу ще голівоньку, сказавши: «Тобі, хлопче, може й не доведеться

носити цей кашкет, але сини твої неодмінно носитимуть оцей символ у білий день, – можливо, у самому Києві. Для цього і помираємо в молоді свої роки...».

Потім він підняв мене дужими руками і, порівнявши мої вуста зі своїми, міцно, по-батьківськи поцілував...

Тих слів, скріплених гарячим поцілунком героя-повстанця, я не забував ніколи, і зараз вони відлунюють у моїй душі якимось чарівним дзвоном смутку від дитячого усвідомлення величезної невідвортної трагедії, закладеної в основу слів самовироку – «за це і помираємо...». І тільки смерть одна владна примусити забути запах лісу і таємне тріпотіння сердець при спілкуванні із оцими синами-героями, що виконували найвідповідальніші ролі смертників у надзорстокому герці із у тисячі разів численнішим і озвірілим ворогом...

Після цих слів вуйко Терен поклав перед мої очі світлину:

– Дивись, Толику, і ти збагнеш, чому ллються мої сльози...

Я повернув світлину лицевою стороною і мало не знепритомнів. Під сіньо-жовтим прапором з автоматом у руках і текстом клятви на вірність Україні стояв гарний хлопець. З-під кашкета, замаїного променистим тризубом, на мене дивились сиві очі мужнього захисника України, трохи задивлені у далеку путь, мов дві краплі води, подібні до очей вуйка Панаса і, здається, вдивлялись у мужнього оборонця й українського юнака-пророка та повстанця «Гомона».

На зворотньому боці світлини я прочитав:

«Богдан Панасович Терен.

Стольний град Київ – 1993 р.,

січень. День клятви Вітчизні і день народження тата, та сповнення пророчих слів із його дитинства».

– Оце і є вічні сльози моєї радості, – промовив Панас Терен, ховаючи біля серця фотографію свого сина...

Велике баламутство

1999 року появилась в Києві шокуюча відозва за підписами понад ста осіб, у числі яких знайшлися відомі в Україні діячі політики й культури, ще недавно атеїсти з соціального прошарку совєтської інтелігенції: Павло Мовчан, Дмитро Гнатюк, Сергій Довгань, Іван Драч, Віталій Масол, Тарас Петриненко, Олександр Кузьмук, Юлія Тимошенко, Левко Лук'яненко, Олександр Шандрук та багато інших, що їх об'єднав головний редактор журналу «Громада» Станіслав Родюк. Автори відозви заявили, що християнство для українців відслужило своє, що це рабська релігія, і що українці повинні сповідувати т. зв. рідну українську національну віру, вигадану діяспорним, як його називають, реформатором, учителем і пророком (з великих літер) Левом Силенком, який звівши віру в Дажбога, одного з численних поганських богів давньослов'янських племен.

Першу інформацію про т. зв. РУНвіру опублікувала була газета Верховної Ради України «Голос України» 16 січня 1991 року, сповістивши про рекламний проспект, надісланий з резиденції Л. Силенка в США. 1993 року письменник Сергій Плачинда опублікував «Словник давньоукраїнської міфології», в якій на чотирьох сторінках розхвалив головну книгу Л. Силенка «Мага Віра», підсумувавши, що ця книга «зі статусом Української Біблії та Святе Письмо українців має бути настільною книгою – книгою життя, книгою духовною кожного українця».

Що ж, прочитав цю книгу тепер і я, вийшла вона в Києві третім виданням і має 1192 сторінки великого формату, з яких наукова, історична частина займає 774 сторінки. Ще прочитав видану в Канаді 1988 року книжку Л. Силенка «Переоцінка духовної вартості» (104 сторінки) та видані в США два його буклети: «Що українець повинен знати? Мудрість української правди» (1986, 30 сторінок) і «Так говорить Учитель Лев Силенко» (1988, 20 сторінок). І два інтерв'ю, одне в газеті «Голос України» від 27 травня 1992 року, друге в газеті «Молодь України» від 15 лютого 2000 року. Інформації достатньо. Слід зазначити, що християнство в радикальний спосіб змінило погляд давніх поган на сенс життя і смерті, вимагаючи справедливого поступування, бо від цього залежить ставлення Бога до людини і народу, придавши теологічний сенс зазнаванню у цьому житті терпінням і вірою в провидіння підтримуючи певність у сенсі життя людини. Культ поганських богів зводився виключно до приношення їм жертв.

Л. Силенко проголошує реформу давньослов'янського поганства і замість тодішнього політеїзму оголошує одного з численних поганських богів – Дажбога – єдиним богом. Він заявляє: «Я вірю: Дажбог – Свідомість Світу». І тут же роз'яснює: «Свідомість Світу – це Світло, Безмежність, Гравітація, Вічність, Рух, Дія, Енергія несвідомого і свідомого Буття».

Але ж світло – електромагнітні хвилі чи потік фотонів, гравітація – взаємне притягання між будь-якими тілами (всесвітнє тяжіння), енергія – загальна кількісна міра руху і взаємодії всіх видів матерії, рух – спосіб буття матерії, всяка зміна положення тіла у відношенні до якогось усталеного укладу, вічність – нескінченна тривалість існування і т. д. Отже, богом у Л. Силенка є природа, а природа є богом, розлитим у речах. Це чистої води пантеїзм, що його ще в XVII столітті проповідував голландський жид-вихрест Барух Спіноза. Ні, такої віри нам не потрібно, бо це не РУНвіра, а РУІНвіра, спрямована на руйну духовності. На маргінесі зауважу, що українське слово «поганство» не має нічого спільного з латинським «паганізмом», окрім подібності у звучанні. До речі, по-латинськи село називається також «рус» і «вікус», але в своїй «Мага Віри» Л. Силенко обмежився тільки терміном «пагус», який означає ще округу та область.

У науковій частині «Мага Віри» знаходимо дуже багато помилок. Не буду говорити про помилки друку, наприклад, коли замість року 1663 надруковано 1668 і замість місяця вересень – березень, за такі помилки автор не винен. Але читаємо неправильно подані Л. Силенком назви річок – Солуниця, Сліпородь, Тоболь; народу – удмури замість удмурти; міст – Карфагени, Доростоль, Поволоч; прізвищ історичних осіб – Мендовт, Копистинський, Шаул, Ходик, Подобайло, Желобузький, Грибінка, Ганенко, Голятовський. Коли Л. Силенко двічі називає столицею гетьмана Петра Дорошенка Чернігів замість Чигирина, то це, може, його описка, але така описка неймовірна навіть у школяра, а це ж третє видання книги, і автор називає себе учителем з великої літери.

Є у Л. Силенка помилки в датах, запозичені в М. Аркаса: Андрусівська угода 1667 року була підписана не 13 січня, а 20 (30) січня (це знаємо з московських і польських джерел), гетьман Іван Мазепа помер не 23 серпня 1709 року, а 21 вересня (2 жовтня), дата є в його наступника Пилипа Орлика. Але Л. Силенко має і власні помилки: Володимир Великий помер не 15 серпня 1015 року а 15 липня; Земський Собор був скликаний у Москві не в травні 1653 року а в жовтні; Чигиринська рада старшин відбулася не в травні 1657 року, а в квітні; Туреччина стала республікою не 1924 року, а 1923 року.

Л. Силенко пише свідому неправду про утоплення в Дніпрі статуй Дажбога, бо насправді втопили ідола Перуна, розводить демагогію про Фльорентійську церковну унію 1439 року, на якій нібито «Візантійські архиєреї продали народ України (Руси) Римові», фантазує, що християнство є сектою юдаїзму, коли воно є універсальною релігією, і просто пише нахабну брехню про те, що «цар» України (Руси) Богдан і Патріярх Паїсій на основі канонів грецької церкви проголосили «патріярхом Київським і всея України (Руси)» якогось Софронія, а той вигаданий Силенком Софроній висвятив митрополитів для Чернігова, Львова, Перемишля, Вільна, Турова, Чигирина, Переяслава, Володимира-Волинського, Браслава, Смоленська, Курська і сказав, що Бог хоче, щоб «українці мали українське розуміння Бога... є в українців рідна назва – Дажбог».

Ось така мага-вигадка про «царя Богдана» Хмельницького і ніколи не існуючого «патріярха» Софронія. Чи можна після цього вважати Л. Силенка серйозним істориком? Л. Силенко всіх українських князів називає царями.

Виявляється, треба відкинути праці всіх українських істориків і княжу добу історії України назвати царською добою. Л. Силенко відкидає назву «козак» (з тюркської – «вільна людина») і вводить у заміну назву «косак», від коси, сплетеного волосся, не зрозумівши, що чуб – це пасмо волосся на голові. Отже, треба виправити всю українську народну творчість, народні пісні і думи, козацьку добу нашої історії назвати косацькою добою, а в національному гімні співати, що ми не «козацького роду», тобто роду вільних людей, а «косацького», тобто роду людей з косами.

Звичайно, що все це нісенітниця разом з усіма Силенковими «атіманами» і «когеном» (хазарським каганом).

Л. Силенко правдиво пише, що православно-церковна ієрархія в Україні була знаряддям московського імперіялізму. Але християнська віра тут ні при чому.

Окремо стоїть питання про давність української мови і про наших предків. Треба визнати Л. Силенка як знавця давніх мов – санскриту і шумерської. Але ще 1880 року філолог Михайло Красуський, поляк за національністю, видав у Одесі книжку «Древность малороссийского языка», в якій ствердив, що «малоросійська мова не тільки старша від усіх слов'янських, не виключаючи так званої старослов'янської, але й санскритської, грецької, латинської та інших арійських».

Л. Силенко в «Мага Вірі» увів нові терміни: Оріяна, оріяни замість прийнятих у науці Аратта, арійці (індоевропейці). Та чим би дитина не тішилась... Але тільки безпідставно він називає всіх вихідців з території сучасної України нашими предками, українцями чи праукраїнцями. Таж і предки сьогоднішніх європейських народів вийшли з України, але поляки, німці, французи, італійці, еспанці, англійці не є нашими предками, тільки є нашими сучасниками. Так само їхні предки, а також шумери (у Л. Силенка – сумеріяни), гетти (у Л. Силенка – гіттіти) не були нашими предками, а були сучасниками наших предків.

Зокрема Л. Силенко називає «нашими великими предками» Заратустру і Будду з VI століття до Христа на тій підставі, що вони були скитами, а скитами називали давні греки населення України. Але скити України самі себе називали сколотами, про це писав Геродот у V ст. до Христа. А скити Середньої Азії, за тими ж грецькими джерелами, мали назву саків. Заратустра, і Будда самі себе називали саками, тобто можуть бути предками хіба середньоазійських іраномовних таджиків.

Про походження українського народу краще читати дослідження О. Знояка «Походження слов'ян і Русі», Ю. Шихова «Найглибший корінь Русі», С. Наливайка «Ця загадкова назва – Русь», «Індійські сувіри й українські сівери», Д. Гуменної «Минуле пливе в прийдешнє. Розповідь про Трипілля».

Л. Силенко перекреслює всю тисячолітню історію і культуру українського народу, що сформувався на основі християнства. Його книга «Мага Віра» – це велике баламутство, а вся історія з РУНвірою – авантюра, рівної якій немає.

Ігор Кічак
Коломия

У четвер 14 грудня 2000 року, в митрополичій палаті у Львові упокоївся в Бозі Глава Української Греко-Католицької Церкви Блаженніший Патріярх –

Мирослав Іван Кардинал Любачівський.

Народився він 24 червня 1914 року в Долині, Західна Україна. Студіював у Львівській Богословській Академії (1934-37), в «Канізіяnum» в Іннсбруку (1937-39), у Швейцарії (1939-42), де одержав диплом доктора теології, в Папському Біблійному Інституті в Римі (1942-43), який закінчив дипломом ліценціята біблійних студій, в Папському Університеті Григоріанум (1945-47), де одержав диплом ліценціята філософії. В роках 1945-47 студіював також медицину в Королівському Італійському університеті в Римі. Був рукоположений на священника у Львові 21 вересня 1938 року митрополитом А. Шептицьким.

Після війни виїхав до Америки, де душпастирював в різних місцевостях та був професором і духовним опікуном у духовних семінаріях до 1979 року. 13 вересня 1979 року був призначений Папою Філядельфійським митрополитом і хіротонізований Папою, Блаженнішим Патріярхом Йосифом та митрополитом Максимом Германюком в Сикстинській каплиці у Ватикані 12 листопада 1979 року. Вибраний 27 березня 1980 року Синодом єпископів і затверджений Папою коадютором з правами наслідства Патріярха Йосифа.

Після смерті Патріярха Йосифа 7 вересня 1984 року став його наслідником. Папа Іван Павло II номінував його кардиналом 25 травня 1985 року. В травні 1988 року Блаженніший Отець Мирослав Іван разом із митрополитом Мстиславом (УАПЦ) був святителем пам'ятника св. Володимиріві Великому в Лондоні і брав участь у ювілейних святкуваннях.

Після виходу УГКЦеркви з катакомб і її легалізації повернувся в березні 1991 року в Україну, де в 1992 році здійснив заповіт Патріярха Йосифа – перепоховав його мощі в митрополичому соборі св. Юра у Львові.

Покійний був свідком, учасником і натхненником відродження УГКЦеркви в Україні, Польщі і країнах колишнього Советського Союзу. Визнаний більшістю вірних Патріярхом, сам ніколи не вживав того титулу, хоч під час зустрічей нашої єпископату із Папою передавав прохання про визнання патріярхату нашої Церкви. Останніми роками, вже хворий і немічний, не міг сповняти своїх обов'язків і його обов'язки сповняв Владика Любомир Гузар, назначений єпископом-помічником Глави Української Греко-Католицької Церкви.

Похований в крипті собору св. Юра у Львові 20 грудня 2000 року.

Вічна Йому пам'ять!

Українське Релігійне Товариство св. Софія
Українське Крайове Патріярхальне Об'єднання у ВБ

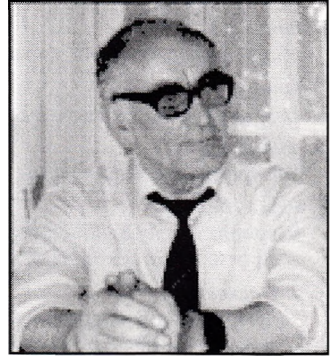

У глибокому смутку повідомляємо актив Організації Українських Націоналістів і українську громадськість, що 6 грудня 2000 року після важкої недуги упокоївся в Бозі –

сл. пам. Іван Левицький – «Лис», «Даромир»,

довголітній і заслужений провідний член ОУН, Тереновий Провідник Бенелюксу.

Покійний Іван народився 10 жовтня 1930 року у с. Білі Ослави на Івано-Франківщині. Початкову освіту здобув у місцевій школі. Наприкінці Другої світової війни виїхав до Австрії, де перебував до 1947 року. Перед загрозою арешту російською окупаційною владою втік до Німеччини, спочатку до містечка Берхтесгаден, а потім переїхав до Мюнхену, де перебував до 1953 року. В Мюнхені виконував різні відповідальні організаційні обов'язки, зокрема був зв'язковим між Провідником ОУН Степаном Бандерою та іншими членами Проводу. Також був в охороні Ярослава Стецька. Активно працював на зовнішньо-політичному відтинку в структурі АБН.

1953 року переїхав до Бельгії і вступив до університету в м. Лювен на інженерний факультет. Після закінчення навчання залишився працювати в університеті асистентом, а опісля дістав звання професора. У 1968-1974 роках викладав в університеті м. Рабат (Марокко). Повернувшись до Бельгії, відразу знову включився в українське громадське життя, займав відповідальні посади у Спільці Української Молоді та в Українському допомоговому комітеті.

В ОУН друг Іван був довголітнім членом Головної контролі, а від IX Великого Збору став її головою. Від VIII Великого Збору і до кінця свого життя виконував обов'язки Теренового провідника Бенелюксу.

Похорон відбувся 11 грудня в церкві Св. Стефана в м. Курсент-Ітієн (Бельгія) в присутності численної української громади, друзів, довголітніх співпрацівників та великої кількості його колишніх студентів.

Горем опечаленим дружині Ірені, дітям, внукам, родині в Україні та на чужині, друзям і знайомим висловлюємо наші найглибші співчуття.

Вічна Йому пам'ять!

Провід ОУН

Зміст «Визвольного Шляху» за 2000 рік

Сучасні проблеми

Багнюк Валентин, Поліщук Віталій

Сучасний екологічний стан Українського Полісся кн. 2, с. 3

Вербовий Микола

Відверті спроби дискредитації уряду (Медіа-огляд політичних подій в Україні за період 15 жовтня – 15 листопада 2000 року кн. 11, с. 13

Кінець другого тисячоліття позначений небувалим в історії новітньої України політичним скандалом кн. 12, с. 50

Карась Зиновій о.

Співпраця державних, освітніх, релігійних, соціальних служб та громадських організацій у вирішенні соціальних проблем виховання кн. 8, с. 15

Квіт Сергій

Українська геополітика: неприєднаність до життя? кн. 3, с. 3

Кравчук Олександр

Ідея національна чи номенклатурна? кн. 4, с. 9

Кулиняк Данило

Від храмів – до «саркофагу» кн. 4, с. 3

Прудка Наталка

Відродження паливно-енергетичного комплексу України не зупинила протидія олігархічних кланів кн. 9, с. 10

Сич Олександр

Консервативний напрям в українській політиці: ідентифікація, історичний експурс, сьогодення кн. 8, с. 3

Сніжко Валерій

Здоров'я народу та довкілля кн. 12, с. 40

Требін Михайло

Армія та виконавча влада: проблеми взаємодії кн. 12, с. 31

Цибулько Володимир

Уряд України: очікування й можливості кн. 9, с. 3

Шолдра Роман

Україна мусить покладатися тільки на власні сили кн. 11, с. 18

Яворський Олександр

Адміністративна реформа в Україні: сутність, причини і можливі наслідки кн. 3, с. 7

Наука

Баран Володимир

Процеси культурно-етнічного розвитку на території України в I тисячолітті кн. 7, с. 3

Білокінь Сергій

Доля членів Центральної Ради в СССР кн. 1, с. 14

Вакулишин Сергій

Шістнадцять років Київ і киян готували до війни кн. 6, с. 3

<i>Василевскіс Яніс</i> Збройні формування національного опору як середовище для оперативних ігор спецслужб СРСР. (Латвійська ССР та Велика Британія, 1945-1956)	кн. 4, с. 23
<i>Висоцький Олександр</i> Виникнення та ідейно-ціннісні засади діяльності українських соціал-демократів та есерів	кн. 7, с. 41
<i>Гошуляк Андрій</i> Перше соборне представництво українського народу	кн. 12, с. 58
<i>Гошуляк Іван</i> Акт Злуки 22 січня 1919 року	кн. 1, с. 10
<i>Гумен Юрій</i> Іван Сірко: міти і реальність	кн. 5, с. 25
<i>Комісар Ірина</i> Становлення української національної школи в Галичині (1920–1939 рр.)	кн. 1, с. 27
<i>Кузик Петро</i> Слов'янофільство: двобій націоналістичної та шовіністичної ідеологій (український, російський і польський досвід)	кн. 6, с. 19
<i>Лазарович Микола</i> Просвітницька діяльність Січового Стрілецтва серед українського народу в роки Першої світової війни	кн. 3, с. 20
<i>Ластовський Валерій</i> Юридичне нищення Української Православної Церкви у XVIII ст. Церковна розбудова на Наддніпрянщині у XVIII ст. (Переяславсько-Бориспільська єпархія)	кн. 9, с. 15 кн. 10, с. 10
<i>Панчук Мирослав</i> Микола Міхновський – передвісник українського організованого націоналізму	кн. 5, с. 3
<i>Поломарьов Віктор</i> Побузька Січ і Северин Наливайко	кн. 7, с. 16
<i>Попок Андрій</i> Українське шкільництво на Далекому Сході в 1917 – 1930 роках	кн. 8, с. 21
<i>Потильчак Олександр</i> Полонені німецькі вояки в таборах на теренах України в 1944 році	кн. 11, с. 31
<i>Потильчак Олександр</i> До питання про періодизацію Другої світової війни на теренах України	кн. 12, с. 67
<i>Рожко Володимир</i> Княжі гради над Прип'яттю	кн. 2, с. 23
Наукова подорож Тараса Шевченка на Волині	кн. 3, с. 12
Найбільш шановані відпустові місця Волині і Полісся	кн. 7, с. 70
Митрополит Іларіон як перекладач Біблії	кн. 10, с. 20
Архiepіскоп Варлаам Шишацький – головний організатор українського церковного життя кінця XVIII – поч. XIX століття (До 250-річчя від дня народження)	кн. 11, с. 23

<i>Сидоренко Наталія</i>	
Духовна праця українських полонених в Італії	кн. 6, с. 6
<i>Соболь Петро</i>	
Прояви українофобії на території радянської України: 1920-30 роки	кн. 10, с. 16
<i>Стефанюк Світлана</i>	
Сфери дії козацької педагогіки як фактора соціалізації	кн. 10, с. 3
<i>Стродс Гейнріх</i>	
Цілковитим таємною операцією МГБ СРСР з депортації населення балтійських країн 25 лютого – 23 серпня 1949 року	кн. 7, с. 27
<i>Чорний Сергій</i>	
Українці в Сибіру	кн. 5, с. 15
Українці Далекого Сходу	кн. 6, с. 30
<i>Щерба Галина</i>	
Розвиток освіти в північній Лемківщині XVIII-XX століть	кн. 2, с. 37
3 історії боротьби ОУН-УПА	
<i>Боеслав Марко</i>	
Генералові Тарасові Чупринці	кн. 3, с. 46
<i>Галаса Василь</i>	
Штрихи до портрета Романа Шухевича – Тараса Чупринки	кн. 3, с. 47
Світлій пам'яті Осипа Дяківа-«Горнового» (1921-1950)	кн. 12, с. 71
<i>Гнатюк Вячеслав</i>	
Із львівського періоду революційної діяльності Дмитра Грицяя (1929-1934 рр.). Сторінки біографії	кн. 9, с. 41
Уроки Степана Бандери	кн. 10, с. 24
<i>Дем'ян Григорій</i>	
Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики (Частина 1)	кн. 3, с. 51
Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики (Частина 2)	кн. 4, с. 36
Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики (Частина 3)	кн. 5, с. 34
Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики (Частина 4)	кн. 6, с. 37
Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики (Частина 5)	кн. 7, с. 77
Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики (Частина 6)	кн. 8, с. 30
Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики (Закінчення)	кн. 9, с. 22
<i>Дзира Іван, Дзира Ярослав</i>	
Несподіване терня на шляху «Тисячі доріг» до читача	кн. 3, с. 72
<i>Контролевич Євген</i>	
«Ми загинули б, якби не гинули»	кн. 5, с. 60
<i>Король Олена</i>	
Олені Телізі	кн. 8, с. 42

Мороз Володимир

Українська Народна Самооборона (УНС) на терені Дрогобицької області (1943 рік) кн. 6, с. 54

Сергійчук Володимир

Боротьба совєтської влади проти ОУН-УПА в післявоєнний період кн. 11, с. 42

Симчич Микола

Свято національного єднання кн. 11, с. 59

Степанові Бандері кн. 11, с. 60

Служинська З., Шашков Ю.

Катерина Зарицька – організатор мережі вишколів підпільного Українського Червоного Хреста (УЧХ) кн. 5, с. 54

Повстанські пісні 1949-1954 років, зібрані Василем Квашею на Млинівщині й Острожеччині кн. 4, с. 56

У 50-річчя із дня смерті Головного Командира УПА генерал-хорунжого Романа Шухевича – Тараса Чупринки кн. 3, с. 43

Федорів Ірина, Федорів Олег

Розвідник «Дальнич» кн. 11, с. 62

Х Великий Збір ОУН

Повідомлення про відбуття Х Великого Збору ОУН кн. 11, с. 3

Маніфест Організації Українських Націоналістів кн. 11, с. 4

Програма діяльності ОУН на період між Х-ХІ Великими Зборами кн. 12, с. 3

Доповіді на Х ВЗ ОУН

Побратим Мирослав

Ситуація в Україні та завдання ОУН кн. 12, с. 7

Сіроманець Михайло, Чорноморець Віталій

Українська націоналістична молодь і діяльність ОУН кн. 12, с. 18

Постанови Х Великого Збору ОУН

- Економічні проблеми України кн. 12, с. 23

- Екологічні проблеми України кн. 12, с. 25

Культура

Банковська Ніна, Яковець Анатолій.

Ліні Костенко – 70 кн. 3, с. 76

Бондарук Лариса

Філософсько-етична концепція Михайла Сороки кн. 8, с. 52

Гавдида Іван, Матейко Роман

Щедрий ужинок українознавців кн. 10, с. 56

Гармаш Галина

Поезія і свобода (Поетична творчість як предмет філософської аналізи) кн. 11, с. 91

Горак Роман

Отець Малецький кн. 12, с. 83

Гренджа-Донська Зірка

Відійшла від нас поетеса Закарпаття Маруся Тилянська кн. 9, с. 90

<i>Євген Дацюк</i>	
Поетові сходні	кн. 7, с. 88
<i>Дем'ян Григорій</i>	
Невтомний дослідник і захисник національної духовости (До 60-річчя Василя Скуратівського)	кн. 1, с. 62
<i>Єржабкова Блянка</i>	
Мої спогади про відвідини України	кн. 10, с. 49
<i>Жила Володимир</i>	
Об'єднання українських письменників «Слово» (1954–1997)	кн. 1, с. 69
Чарівними стежками «Хутора Надії»	кн. 2, с. 64
<i>Кабалюк-Тисянська Маруся</i>	
У вінок поету-письменнику Закарпаття – вчителеві мого творчого пера Василю Гренджі-Донському	кн. 9, с. 91
<i>Квіт Сергій</i>	
Естетична доктрина Михайла Рудницького	кн. 2, с. 42
Естетична доктрина Михайла Рудницького (Полемічний аспект)	кн. 3, с. 89
Естетична доктрина Михайла Рудницького (Літературознавчий аспект)	кн. 4, с. 75
Естетична доктрина Михайла Рудницького (Філософський аспект)	кн. 5, с. 75
Література і свобода на межі тисячоліть	кн. 6, с. 85
Естетична доктрина Михайла Рудницького (Літературна критика)	кн. 9, с. 70
Естетична доктрина Михайла Рудницького (Культурологічний аспект)	кн. 10, с. 66
<i>Ковалів Юрій</i>	
Інформаційний простір: спроба подолання «відсутньої присутності»	кн. 10, с. 76
<i>Козак Микола</i>	
Чебрецеві вітри. Сумнавий роздум. До 15-річчя від дня смерти поета	кн. 5, с. 73
<i>Луців Володимир</i>	
Радослав Жук – визначний український архітект	кн. 9, с. 80
<i>Немченко Іван</i>	
«Встає цитаделя духа...». Героїчна домінанта в долі й у творчості поетів-оунівців	кн. 2, с. 57
Діяльність УПА в поетичній інтерпретації Яра Славутича	кн. 8, с. 43
<i>Ногіна Олеся</i>	
Вічність та миттєвість у поезіях Оксани Пахльовської	кн. 3, с. 85
<i>Пляченко Аліна</i>	
Творчість Юрія Липи в навчально-виховному процесі	кн. 10, с. 31
<i>Погребенник Володимир</i>	
Українська поезія на історичних шляхах (XI–XIX ст.)	кн. 10, с. 60
<i>Погребенник Федір</i>	
«Верховино, світку ти наш...» (Тисяча автографів, серед них чимало унікальних, в одній рукописній книзі)	кн. 1, с. 53
Григорій Ващенко (Григорій Васківський) як письменник	кн. 2, с. 52
«Славко»	кн. 6, с. 73
<i>Пожоджук Дмитро</i>	
Проблеми і болі Космача	кн. 1, с. 80

<i>Попик Ярослав</i> Історія та історичне пізнання. (Філософські ескізи)	кн. 5, с. 96
<i>Попок Андрій</i> З історії діяльності Товариства «Просвіта» на Далекому Сході	кн. 11, с. 84
<i>Ременяка Оксана</i> Взаємозв'язок іконописних традицій Холмщини та Волині (на прикладі ікон із Замойщини)	кн. 6, с. 90
<i>Ременяка Оксана, Романюк Олена, Силюк Анатолій</i> Віднайдено ікону Холмської Божої Матері	кн. 11, с. 79
<i>Романюк Ярема</i> Етнопедагогічні основи національного виховання засобами декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини і Покуття	кн. 3, с. 100
<i>Салига Тарас</i> Пантелеймон Куліш та Євген Маланюк. (Схоже не в схожому)	кн. 4, с. 64
<i>Сверстюк Євген</i> Василь Стус. 15 років. Міра присутності	кн. 9, с. 85
<i>Сиротенко Володимир</i> Маловідомі сторінки біографії Тараса Шевченка	кн. 3, с. 95
<i>Сіренко Артур</i> Мацуо Басьо та його три принципи істинної поезії	кн. 8, с. 60
<i>Скиба Станіслав</i> Національний образ світу і художнічасово-просторові поезії Лесі Українки	кн. 8, с. 48
<i>Стех Ярослав</i> Полум'яна легенда героїзму і посвяти славного роду Гуків з Іскані	кн. 10, с. 42
<i>Тичук Вікторія</i> Постать народного майстра Василя Турчиняка в сакральному мистецтві Гуцульщини поч. XX ст.	кн. 5, с. 104
<i>Туляков Олег</i> Використання засобів античної драматургії в педагогічній творчості Г. Сковороди	кн. 6, с. 76
<i>Харчук Сергій</i> «Щоденний бій, мов корона...». (До 100-річчя від дня народження Юрія Липи)	кн. 5, с. 82
<i>Шатилов Микола</i> Чи потрібна Україні «Свобода»?	кн. 12, с. 101
<i>Яковина Оксана</i> Онтологічні риси літературного барокко в Україні (Проблема духовного і тілесного)	кн. 12, с. 93
<i>Янчук Олесь</i> Пороги вічності Юрія Липи (нарис життя і творчості)	кн. 9, с. 50
Всесвіт творчості Івана Липи	кн. 10, с. 38
Свободі віддане життя	кн. 12, с. 78
Література	
<i>Андріяшик Роман</i> Диво орхідеї. Календар долі (Частина І)	кн. 7, с. 100

Диво орхідеї. Календар долі (Продовження)	кн. 8, с. 98
Диво орхідеї. Календар долі (Закінчення)	кн. 9, с. 93
<i>Волошин Станіслав</i>	
Стовп осіяний тропою Каїна (прокляття)	кн. 10, с. 91
<i>Гордасевич Галина</i>	
Дещо про російську ментальність. Етнопсихологічний етюд	кн. 5, с. 108
<i>Карась Зиновій о.</i>	
Життя, покладене за інших	кн. 7, с. 94
<i>Качуровський Ігор</i>	
Сім перекладів з англійських поетів	кн. 4, с. 83
Село	кн. 8, с. 76
<i>Мельниченко Михайло</i>	
Вибрані поезії із рукописної збірки «Між Звіром і Ангелом»	кн. 8, с. 115
<i>Новак Олекса</i>	
Ой чий то кінь стоїть?	кн. 11, с. 114
<i>Подолець Іван</i>	
Очі, задивлені в «Гомона»	кн. 12, с. 110
<i>Сарма-Соколовський Микола</i>	
Дві документальні новелі	
• Ланцюг та цурпалок	кн. 1, с. 120
• «Да»	кн. 1, с. 121
Пролог (до повісті «Услонці»)	кн. 2, с. 85
Отаман Трифон Гладченко. Документальна новела	кн. 10, с. 85
Снайпер	кн. 11, с. 118
<i>Соломко Василь</i>	
Крик в тумані (Баляда)	кн. 7, с. 97
<i>Черінь Ганна</i>	
З нових поезій	кн. 5, с. 113
<i>Шатилов Микола</i>	
... Тобою, наче вітром Влтави	кн. 2, с. 92
Пороги порозуміння. Нотатки про не- і терпимість	кн. 4, с. 90
Давно вікно прочинено у сад (Зорівночці)	кн. 10, с. 81
Спогади	
<i>Білинський Антін, Веселовський Іван, Заруба Розалія</i>	
Вони віддали життя за Україну	кн. 6, с. 100
<i>Ворушило-Легіт Андрій</i>	
Спогади (Розділ 3)	кн. 1, с. 96
Спогади (Закінчення)	кн. 2, с. 69
<i>Гошко-Кім Анна</i>	
«Переселяєтесь довічно»	кн. 1, с. 110
<i>Пороховська-Андрич Ольга</i>	
Український орел. Спогад про батька – полковника Гната Пороховського	кн. 3, с. 107

Ідеологія*Рог Віктор*

Націоналізм і демолібералізм: два погляди на людину і суспільство
(Оцінка демолібералізму у творах теоретиків українського
націоналізму)

кн. 11, с. 108

Огляди, рецензії*Василенко Петро*

«... Щоб світло в серцях запалить боротьби!»

кн. 3, с. 122

Гнатюк Вячеслав

В осерді Бойківського краю

кн. 10, с. 117

Голубенко Іван

Відкрити світ гри

кн. 2, с. 111

Дем'ян Григорій

Невідкладна проблема історії України

кн. 7, с. 119

Дибко Ірина

Роман Кухар (Р. Володимир)

кн. 4, с. 123

Драницький С. В.

Відгук на книжку

кн. 2, с. 112

Єржабкова Блянка

Цінне видання з історії української педагогіки

кн. 9, с. 122

Караванський Святослав

Дещо про образність та «умоглядність»

кн. 8, с. 125

*Кічак Ігор*Зауваження до попереднього варіанту «Історичного висновку про
діяльність ОУН-УПА»

кн. 9, с. 112

Велике баламутство

кн. 12, с. 115

Козак Микола

Більше аніж поезія

кн. 2, с. 115

Поезія синього дня Костя Маковійського

кн. 9, с. 115

Кухар Роман

Літературний портрет Ірини Дибко-Филипчак

кн. 5, с. 121

Володимир Луців

Україна і Візантійський обряд

кн. 5, с. 122

Мушинка Микола

Спілка визволення України існувала

кн. 5, с. 117

Носко-Оборонів Тетяна

«За Україну»

кн. 11, с. 124

Погребенник Володимир

У краших наукових традиціях

кн. 6, с. 123

Видання, присвячені Ярові Славутичу

кн. 9, с. 117

Різниченко Ольга

Повертаючи традицію

кн. 2, с. 120

Ліричний досвід несуперечностей Анатолія Перерви

кн. 4, с. 115

Романюк Павло

«Масовий терор як засіб державного управління в СРСР 1917-1941 рр.» кн. 2, с. 96

Семенюк Степан

Церковний календар на 2000 рік кн. 4, с. 121

Хто захистить Україну. Репліка кн. 8, с. 121

Про деякі советські недоумовлення «Проміжного звіту»
та «Історичного висновку» кн. 9, с. 110

Сіренко Генадій

Монографія підготовлена до виходу у світ кн. 10, с. 113

Ткаченко Орест

«Західньоканадський збірник» кн. 2, с. 122

Шатилов Микола

Ідучи на Рим – йшов до своєї хати кн. 11, с. 121

2000-ліття Різдва Христового

На грані двох тисячоліть або На порозі нового тисячоліття кн. 1, с. 3

Рожко Володимир

Початок християнства на Волині (IX–X ст.) кн. 1, с. 5

Посмертні згадки

бл. пам. Вітошинська Ольга кн. 8, с. 127

сл. пам. Левицький Іван кн. 12, с. 119

бл. пам. Любачівський Мирослав Іван кн. 12, с. 118

сл. пам. Музичка Осип кн. 4, с. 125

сл. пам. Олеськів Пеля кн. 5, с. 125-6

сл. пам. Панчук Мирослав кн. 10, с. 122

бл. пам. Погребенник Федір кн. 1, с. 127

бл. пам. Поліщук Віталій кн. 1, с. 125

сл. пам. Тисячний Антін кн. 11, с. 127

сл. пам. Чубатий Юрій кн. 10, с. 125

Різне

Бібліографія одержаних видань кн. 7, с. 127

Відозва С. Білоконя до Генерального прокурора України
М. О. Потебенька кн. 2, с. 101

До справи визнання ОУН-УПА кн. 9, с. 109

Андрій Легіт

Лист до Редакції кн. 2, с. 128

Пожертви на прес-фонд «В.Ш.» кн. 3, с. 127

Пожертви на прес-фонд «В.Ш.» кн. 10, с. 127

П'ятитомник Донцова кн. 3, с. 125

